

**VERGİ TEŞVİKLERİNİN TÜRKİYE'YE YÖNELİK DOĞRUDAN
YABANCI SERMAYEYİ ÇEKME POTANSİYELİ**

Ayçin DEMİRCİ YERTÜRK

(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir, 2019

**VERGİ TEŞVİKLERİNİN TÜRKİYE'YE YÖNELİK DOĞRUDAN
YABANCI SERMAYEYİ ÇEKME POTANSİYELİ**

Ayçin DEMİRCİ YERTÜRK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İşletme Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Ceyda ERDEN ÖZSOY

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Mayıs, 2019

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Ayçin DEMİRCİ YERTÜRK'in "Vergi Teşviklerinin Türkiye'ye Yönelik Doğrudan Yabancı Sermayeyi Çekme Potansiyeli" başlıklı tezi 18 Haziran 2019 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca toplanan İşletme (Uluslararası İşletmecilik) Anabilim Dalında, **yüksek lisans tezi** olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Doç.Dr.Ceyda ERDEN ÖZSOY

Üye : Prof.Dr.Erol KUTLU

Üye : Dr.Öğr.Üyesi Fatma Zişan KARA

Prof.Dr.Bülent GÜNŞOY
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖZET
VERGİ TEŞVİKLERİNİN TÜRKİYE'YE YÖNELİK DOĞRUDAN YABANCI
SERMAYEYİ ÇEKME POTANSİYELİ

AYÇİN DEMİRCİ YERTÜRK
İŞLETME ANABİLİM DALI
ANADOLU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ, MAYIS 2019
DANIŞMAN: DOÇ. DR. CEYDA ERDEN ÖZSOY

İktisadi büyüme ve kalkınmanın dış finansman kaynaklarından biri, belki de en önemlisi doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıdır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ülkeye sadece döviz getirmekle kalmaz aynı zamanda milli gelir ve istihdamda, teknoloji düzeyinde, ihracatta ve vergi gelirlerinde artış, cari açıkta ise düşüş gibi katkılar sağlar. Bu katkıları nedeniyle ülkeler doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını kendi ülkelerine çekebilmek için çeşitli teşvik politikaları uygulamaktadır. Bu teşvik politikalarından biri de vergisel teşviklerdir. Vergisel teşvikler; düşük oranlı gelir ve kurumlar vergisi, geçmiş yıl zararlarının sonraki dönemlere intikali, vergi tatili, vergi kredisi, yatırım indirimi, hızlandırılmış amortisman, vergi cennetleri, özel nitelikli harcamalar üzerinden yapılan vergi indirimleri, sosyal güvenlik ödemelerinin indirimi, gümrük vergisi iadesi ve gümrük vergisi muafiyeti, ihracata yönelik yatırımlarda vergi teşvikleri, serbest bölgelere sağlanan vergisel teşviklerdir. Türkiye’de de yıllardan beridir çeşitli vergisel teşvik politikaları uygulanmaktadır. Bu çalışmada Türkiye’de doğrudan yabancı sermayeye uygulanan vergisel teşvikler ele alınmakta ve yabancı sermayeyi çekme potansiyeli tartışılmaktadır. Türkiye’de vergisel teşvik olarak, gümrük vergisi muafiyeti, KDV istisnası, KDV iadesi, gelir vergisi stopajı desteği, vergi indirimi, faiz desteği, sigorta primi işveren desteği, Ar-Ge desteği, teknoloji geliştirme bölgeleri desteği ve diğer vergi teşvikleri uygulanmaktadır. Çalışmada Türkiye’de uygulanan vergisel teşviklerin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekmede tek başına etkili olmadığı sonucuna varılmıştır. Türkiye’de yatırımlar daha çok ekonomik konjonktüre göre şekillendiğinden, ekonomik reformlara öncelik verilmelidir. Teşvik politikaları, güçlü bir ekonomik yapı çerçevesinde hazırlandığında doğrudan yabancı sermaye giriş için daha güçlü bir zemin oluşturulabilir.

Anahtar Kelimeler: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları, Vergisel Teşvikler, Türkiye

ABSTRACT
POTENTIAL OF TAX INCENTIVES TO ATTRACT FOREIGN DIRECT
INVESTMENT TOWARDS TURKEY

Ayçin DEMİRCİ YERTÜRK

Department of Business

Anadolu University, Graduate School of Social Science, May 2019

Supervisor: Assoc. Dr. Ceyda ERDEN ÖZSOY

One of the external financing sources of economic growth and development, perhaps the most important, is directly foreign capital investments. Directly foreign capital investments not only bring currency to the country but also increase national income and employment, technology level, exports and tax revenues. In addition, these investments contribute to decrease in current account deficit. Because of these contributions, countries apply various incentive policies to attract foreign capital investments to their own countries. One of these incentive policies is the tax incentives. Tax incentives included low rate of income and corporation tax, transfer of previous year losses to the subsequent periods, tax holiday, tax credit, investment tax credits, accelerated depreciation, tax havens, tax deductions on special expenditures, discount of social insurance payments, customs duty refund and customs duty exemption, tax incentives for export-oriented investments and tax incentives provided to free areas. However, various tax incentives policies have been implemented in Turkey for many years. In this study, tax incentives applied to directly foreign capitals are tackled and the potential of attracting foreign capital is discussed. In Turkey, customs duty exemption, value-added tax exception and value-added tax refund, withholding of income tax support, tax reduction, interest support, employer's national insurance support, R&D support, support for technology development areas and the other tax incentives are applied as tax incentives. Tax incentives implemented in Turkey, were not effective alone in attracting foreign direct investments has been concluded in this study. Due to investments in Turkey is shaped by further the economic conjuncture, priority should be given to economic reform. If incentive policies are prepared within the framework of a strong economic structure, a stronger ground for directly foreign capital inflow can be created.

Keywords: Foreign Direct Investments, , Tax incentives, Turkey

16.07.2019

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçları kabul ettiğimi bildiririm.

(İmza)

Ayçin DEMİRCİ YERTÜRK

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
BAŞLIK SAYFASI.....	i
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
TABLolar DİZİNİ.....	vii
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	viii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI.....	4
1.1. Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tanımı ve Türleri.....	4
1.2. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tanımı ve Türleri.....	5
1.3. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Çokuluslu Şirketler.....	9
1.4. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına Yönelik Teorik Yaklaşımlar.....	12
1.4.1. Tekel Üstünlüğü Teorisi.....	13
1.4.2. Oligopolcü Tepki Teorisi	14
1.4.3. İçselleştirme Teorisi.....	14
1.4.4. Eklektik Paradigma.....	15
1.5. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler	16
1.5.1. İtici Faktörler	17
1.5.2. Çekici Faktörler	20
1.6. Doğrudan Yabancı Sermayenin Ekonomik Etkileri.....	25
1.6.1. Olumlu Etkileri.....	26
1.6.2. Olumsuz Etkileri.....	30
1.7. Dünyada Yabancı Sermaye Yatırımlarının Analizi	34

İKİNCİ BÖLÜM

2. DOĞRUDAN YABANCI SERMAYEYİ ÇEKMEYE YÖNELİK VERGİ TEŞVİK POLİTİKALARI	48
2.1. Teşviğin Tanımı, Türleri ve Amaçları	48
2.2. Vergisel Teşviğin Tanımı ve Amaçları.....	55
2.3. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına Uygulanan Vergisel Teşvikler	59
2.3.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına Uygulanan Vergisel Teşvik Türleri	59
2.3.2. Vergisel Teşviklerin Ekonomik Etkileri.....	72

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRKİYE'YE GELEN DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINA UYGULANAN VERGİSEL TEŞVİKLER	83
3.1. Türkiye'ye Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi	83
3.2. Türkiye'ye Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Dağılımı.....	95
3.2.1. Türkiye'ye Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ülkelere Göre Dağılımı	96
3.2.2. Türkiye'ye Gelen Yabancı Sermaye Yatırımlarının Kuruluş Türlerine Göre Dağılımı	101
3.2.3. Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörlere Göre Dağılımı.....	102
3.3. Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına Uygulanan Vergisel Teşvik Türleri.....	105
3.3.1. Gümrük Vergisi Muafiyeti	121
3.3.2. KDV İstisnası	122
3.3.3. Katma Değer Vergisi (KDV) İadesi	123
3.3.4. Gelir Vergisi Stopajı Desteği	124
3.3.5. Vergi İndirimi	124
3.3.6. Faiz Desteği	126
3.3.7. Sigorta Primi İşveren Desteği.....	127
3.3.8. Ar-Ge Desteği.....	127
3.3.9. Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Desteği.....	131
3.3.10. Diğer Vergi Teşvikleri.....	134

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. SONUÇ.....	138
KAYNAKÇA.....	147
ÖZGEÇMİŞ	

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının İvme Kazanmasının Nedenleri .	6
Tablo 2.1. Seçilmiş Ülkelerde Uygulanan Kurumlar Vergisi Oranları (2017)	59
Tablo 2.2. Vergi Teşviklerinin Avantaj ve Dezavantajları	61
Tablo 3.1. 1980 Sonrası Türkiye’ye Fiilen Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (Milyon \$)	89
Tablo 3.2. Türkiye’ye Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ülkelere Göre Dağılımı	96
Tablo 3.3. Türkiye’ye Gelen Yabancı Sermaye Yatırımlarının Kuruluş Türlerine Göre Dağılımı (Şirket Sayıları).....	101
Tablo 3.4. Türkiye’ye Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörlere Göre Dağılımı	102
Tablo 3.5. Yatırım Teşvik Uygulamalarında Bölgeler.....	107
Tablo 3.6. Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkındaki Karara Göre Teşvik Konuları (2009 Yılı).....	109
Tablo 3.7. Yatırımlarda Uygulanan Teşvik Araçları	110
Tablo 3.8. Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkındaki Karara Göre Teşvik Konuları (2012 Yılı).....	111
Tablo 3.9. Cazibe Merkezleri Kapsamında Yer Alan İller	112
Tablo 3.10. Yatırım Teşvik Uygulamaları Kapsamında Bölgeler	113
Tablo 3.11. Bölgeler Açısından Bölgesel Yatırım Teşvik Uygulamaları	115
Tablo 3.12. Büyük Ölçekli Yatırım Tutarları.....	117
Tablo 3.13. Bölgeler Açısından Büyük Ölçekli Yatırım Teşvik Uygulamaları.....	118
Tablo 3.14. Bölgeler İçin Stratejik Yatırım Teşvik Uygulamaları.....	120
Tablo 3.15. Teşvik Uygulamalarında Yatırıma Katkı ve İndirim Oranları.....	126

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. 1. Küresel Uluslararası Doğrudan Yatırımlar (Trilyon \$).....	36
Şekil 1. 2. Bölgelere göre DYSY girişleri, 2014-2017 (Milyar \$).....	37
Şekil 1. 3. DYSY Girişlerinin Ekonomik Gruplara Göre Dağılımı 2005-2017 (Milyar \$ ve %).....	38
Şekil 1. 4. DYSY Girdileri, En Büyük 20 Ev Sahibi Ekonomi, 2016 ve 2017(Mil. \$)..	39
Şekil 1. 5. Gelişen Ekonomiler İçin Dış Finans Kaynakları, 2005-2017 (Mil. \$).....	40
Şekil 1. 6. Global DYSY Akışları-Sektörel Kırılim-SıfırdanYatırım Projeleri.....	41
Şekil 1. 7. Global DYSY Akışları-Sektörel Kırılim- Satın Alma ve Birleşme İşlemleri .	42
Şekil 1. 8. DYSY Girişlerinin Ekonomik Gruplara Göre Dağılımı 2007-2018 (Milyar \$ ve %).....	43
Şekil 1. 9. DYSY Girdileri, En Büyük 10 Ev Sahibi Ekonomi, 2017 ve 2018 (Mil.\$)..	44
Şekil 1. 10. Sektöre Göre Küresel İç Dönük DYSY Stoğu, 2001, 2007 Ve 2015 (Trilyon Dolar).....	45
Şekil 1. 11. İlk 100 ÇUŞ'lerin sektörel kompozisyonu, seçilmiş yıllar (Şirket sayısı ve yüzde).....	46
Şekil 1. 12. Teşvik Sisteminin İşleyişi	49

GİRİŞ

Küreselleşme ile beraber artan sermayeye akımları ve finansal liberalleşme sonucu ülkeler doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını ülkelere çekmek için çeşitli politikalar uygulamaya başlamışlardır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin en önemli sorunu tasarrufların yetersizliği ve bunun sonucu olarak da yatırımların yetersizliğidir. Yatırım yetersizliğini çözebilmek için gelişmekte olan ülkelerin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına ihtiyacı vardır. Gelişmekte olan ülkeler bu yatırımlar ile sadece tasarruf açıklarını kapatmakla kalmaz aynı zamanda milli gelirde artış, istihdam yaratma, ihracat geliri sağlama ve teknolojik yenilik getirme konularda da katkı sağlar. Gelişmekte olan ülkeler arasında yabancı sermaye yatırımlarını çekme konusunda artan rekabet, bu ülkeleri farklı politikalar uygulamaya sevk etmektedir. Örneğin; bazı ülkeler vergi tatili, vergi oranlarında indirim gibi politikalarla yabancı sermayeyi ülkelere çekmeye teşvik etmeye çalışmaktadır.

Gelişmiş ülkelerin sermayelerini başka ülkelere yönlendirmesinin nedenleri ise; kendi ülkelerindeki maliyetlerin ve vergi oranlarının yüksekliği, tarife ve kısıtlamalardan kaçınma isteği, kendi pazarlarının doyuma ulaşması ve farklı pazarlar keşfetme ihtiyacı ve bürokratik işlemlerin çokluğu olarak sıralanabilir. Bu nedenlerden dolayı gelişmiş ülkeler başka pazarlara yönelirler ancak başka pazarlara yönelirken de girdikleri bu yeni pazarlarda bazı hususlara dikkat ederler. Örneğin; yatırım yaptıkları ülkelerdeki ekonomik ve politik istikrar ilk dikkat ettikleri unsurdur. Bunun yanında vergi oranlarının düşüklüğü, vergi mevzuatının kolay ve anlaşılabilir olması, sık sık değişmemesi gibi konular da diğer önemli unsurlardandır. Çünkü vergi; sermayeyi ve karlılığı etkileyen ve yatırımcının yatırımından beklediği karı da değiştiren bir husustur. Bu nedenle vergi oranlarının düşüklüğü ve mevzuatın sadeliği de önemlidir. Bu hususların yanında; pazar paylarının genişliği, tüketici tercihlerinin benzer olması, işgücü maliyetlerinin düşüklüğü, şeffaflık ve yolsuzluk seviyesi, yatırım yapılan ülkenin alt yapı durumu ve yatırıma kaynaklık yapan ülkelere sağlanan yatırım teşvikleri de diğer önemli konulardır.

Türkiye, yabancı sermaye için Cumhuriyet öncesi dönemden itibaren teşvikler uygulamaya başlamıştır. Ancak sağlanan teşvikler kontrolcü bir yapıda olmuş ve beklenen katkıyı sağlamamıştır. Bu nedenle teşvikleri daha yasal bir alt yapıya oturtabilmek için 1954 yılında Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu çıkarılmış ancak bu kanunda da yabancı sermaye izne tabi tutulmuş olduğundan beklentiyi karşılamamıştır. 1980 sonrası dönemde ise yaşanan liberalleşme ile beraber Türkiye de bu

durumdan etkilenmiş ve yabancı sermaye yatırımlarının önü açılmıştır. Ancak 1980 sonrası yaşanan ekonomik ve siyasi buhranlar yabancı sermaye yatırımlarını olumsuz etkilemiştir. 2003 yılına gelindiğinde ise yabancı sermaye kanunu değiştirilip Doğrudan Yabancı Sermaye Kanunu getirilmiş ve yabancı yatırımcının önündeki engeller kaldırılarak yerli ve yabancı sermaye yatırımcısı eşit hale getirilmiştir. 2003'ten sonra artış şeklinde seyreden doğrudan yabancı sermaye girişleri 2008 yılında dünyada yaşanan ekonomik krizden etkilenmiş ve azalış eğilimine girmiştir. 2012 yılında ise Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı çıkartılarak bölgeler arası dengesizlikler giderilmeye çalışılmış, katma değer yaratan alanlara destek sağlanması amaçlanmıştır. 2012 yılında yürürlüğe giren Bakanlar Kurulu kararı 2016 yılında revize edilerek destek türleri artırılmış ve her bir bölgede uygulanacak destek tutarları yeniden belirlenmiştir. Sağlanan bu teşvik paketlerine rağmen Türkiye'ye gelen yabancı sermaye yatırımları ekonomik konjoktüre göre dalgalı bir seyir izlemiştir.

Bu çalışmanın temel amacı, vergi teşviklerinin Türkiye'ye yönelik doğrudan yabancı sermayeyi çekme potansiyelini tartışmaktır. Çalışmanın birinci bölümünde, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve çeşitleri tanımlanmıştır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını açıklamaya yönelik teoriler ve doğrudan yabancı sermaye yatırımı girişini etkileyen faktörler; itici ve çekici faktörler olarak ikiye ayrılmış ve her bir faktör ayrı ayrı incelenmiştir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına ev sahipliği yapan ülkeler açısından yabancı sermayenin olumlu ve olumsuz etkilerinden bahsedilmiştir. Sonrasında dünyadaki doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına değinilmiş ve yabancı sermayenin yıllar itibariyle giriş hızları, bölgeler itibariyle doğrudan yabancı yatırım girişleri, doğrudan yabancı yatırım girişlerinin ekonomik gruplara göre dağılımı, en büyük yirmi ev sahibi ülke ekonomisi, sıfır yatırım projeleri ile satın alma ve birleşme işlemleri, sektörlerle göre doğrudan yabancı yatırım girişleri, tablolar ve şekiller yardımıyla açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, teşviğin tanımı yapılmış ve teşvik türleri ile amaçlarına yer verilmiştir. Ayrıca doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına uygulanan vergisel teşvik türleri de ayrı başlıklar halinde açıklanmıştır. Vergisel teşviklerin ülke ekonomilerine olumlu ve olumsuz etkilerine de değinilmiştir.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise; Türkiye'ye yönelik doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının gelişimine ve dağılımına yer verilmiştir. Türkiye'de ki yabancı sermaye yatırımlarının ülkelere, kuruluş türlerine ve sektörlerle göre dağılımları tablolar

yardımıyla açıklanmaya çalışılmıştır. Son olarak da Türkiye’de yabancı sermaye yatırımlarına uygulanan vergisel teşviklere yer verilmiş ve Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Bakanlar Kurulu Kararında geçen teşvik türleri dikkate alınarak açıklanmış ve vergisel teşviklerin doğrudan yabancı sermaye yatırımı girişlerine etkisi tartışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1 DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI

1.1 Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tanımı ve Türleri

Günümüzde yabancı sermaye yatırımları ülkeler arasında kalkınmanın ve büyümenin temel taşlarından biri olarak görülmekte ve ülkeler yabancı sermayeyi kendilerine çekebilmek için ciddi çalışmalar yürütmektedir.

Yabancı sermaye, gelişmekte olan ülkelerin sermaye birikimi ve teknolojik gelişmeleriyle ilgili olarak üzerinde en çok durulan dış finansman kaynaklarından biridir. Gelişmekte olan ülkelere gelişmiş ülkelerden gelen sermaye yatırımları ve teknolojik olarak yapılan ortaklık ya da işbirliği, geniş anlamda dış finansman tanımı içine girer. Gelişmekte olan ülkeyi yabancı sermaye ve teknoloji ithal etmeye iten faktörler; iç tasarruf yetersizliği, dış ödemelerde ortaya çıkan darboğazlar ve son olarak teknolojik geriliktir. Bunların üçü de finansal anlamda “fon” gerektiren unsurlardır. ¹

Türkiye’de yürürlükte bulunan Doğrudan Yabancı Sermaye Kanununda yabancı sermaye: ²

- Yurt dışından getirilen; Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası’na alım satımı yapılan konvertibl para şeklinde nakit sermaye, şirket menkul kıymetleri (Devlet tahvilleri hariç), makine ve donanım, sınaî ve fikrî mülkiyet hakları,
- Yurt içinden sağlanan; yeniden yatırımda kullanılan kâr, hâsılat, para alacağı veya malî değeri olan yatırımla ilgili diğer haklar, doğal kaynakların aranması ve çıkarılmasına ilişkin haklar gibi iktisadî kıymetler aracılığıyla;
 - Yeni şirket kurmayı veya şube açmayı,
 - Menkul kıymet borsaları dışında hisse edinimi veya menkul kıymet borsalarından en az % 10 hisse oranı ya da aynı oranda oy hakkı sağlayan edinimler yoluyla mevcut bir şirkete ortak olmayı ifade eder.

Yabancı sermaye yatırımlarını türlerine göre ikiye ayırmak mümkündür: Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve portföy yatırımlarıdır.

¹E. Han (2011). İktisadi kalkınma ve büyüme. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları No:1575, s.89.

² 05.06.2003 tarihli ve 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Sermaye Kanunu. (RG, 17.06.2003 – 25141)

Doğrudan yabancı sermaye yatırımı (DYSY); bir şirketin, üretimini ana merkezinin bulunduğu ülke sınırları dışına taşıması ve başka ülkelerde üretim tesisi kurması ya da mevcut üretim tesislerini satın almasıdır.³

Portföy yatırımı; ev sahibi ülkede borsada satışa sunulan hisse senedi ve tahvillerin başka bir ülkedeki yatırımcılarca alınmasıyla ülkelerarası fon akışını ifade etmektedir. ⁴ Portföy yatırımlarına örnek olarak tahvil ve senetler, finansal türev araçları, para piyasası araçları verilebilir.

DYSY ile portföy yatırımları arasında temel birkaç farklılık vardır. Bu iki tür arasındaki en büyük fark vadelerinin farkıdır. Portföy yatırımları DYS yatırımlarına göre çok daha hareketli, geçici ve değişkendir. DYS yatırımlarında ise ekipman, arazi, tesis gibi fiziksel varlıkların ülkeyi terk etmesi çok daha zordur. Bir diğer önemli fark ise doğrudan yabancı sermaye yatırımları gittikleri ülkeye beraberinde teknoloji, yöneticilik bilgisi gibi yenilikleri götürürken portföy yatırımları ise sermayeden başka bir katkıda bulunmamaktadır.⁵

1.2 Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Tanımı ve Türleri

Genel olarak doğrudan yabancı sermaye yatırımları (Foreign Direct Investment) uluslararası bir yatırım kategorisi olup, bir ekonomide yerleşik bir birimce (doğrudan yatırımcı) diğer ülkedeki yerleşik olan bir şirketle kalıcı bir ekonomik bağ (lasting interest) oluşturmak amacıyla yapılır. ⁶

Bir firma, yabancı bir firmanın yüzde 10'undan fazlasını satın aldığı anda ya da bir firma, yurt dışında yeni bir üretim tesisi kurduğunda, bu yatırım o ülkenin doğrudan yabancı sermaye yatırımı olarak adlandırılır. ⁷

Doğrudan yabancı sermaye yatırımı (DYSY); ana şirketin başka ülkelerdeki şirketlerin varlıklarına sahip olmasını ifade eder. Bu sahiplik de yabancı hisse senedi alımından ya da yabancı şirketlere veya devletlere fon tahsisinden farklıdır. Ana şirket

³ B. Özcan ve A. Arı (2010). Doğrudan yabancı yatırımların belirleyicileri üzerine bir analiz: OECD örneği. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi (12). s.67.

⁴ E. Mutlu (2008). Uluslararası işletmecilik. İstanbul: Beta Yayınları, s.105-124.

⁵ D. Arıkan (2006). Türkiye’de doğrudan yabancı sermaye yatırımları. İstanbul: Arıkan Yayınları, s.11-36.

⁶ Özcan ve Arı, 2010, **a.g.k.**, 67.

⁷ P.R. Krugman, M. Obstfeld and M. J. Melitz (2015). International economics theory and policy. England: Pearson Education Limited

başka ülkeye sıfırdan yeni bir şirket kurabilir ya da var olan bir başka şirketi satın alabilir. Hisse senedi alımından kaynaklanan yatırımlar ise portföy yatırımı olarak adlandırılır. ⁸

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları küreselleşme nedeniyle tüm dünya ölçeğinde önemi her geçen gün artan bir olgu haline gelmiştir. Özellikle II. Dünya Savaşından bu yana meydana gelen ulaşım ve iletişimdeki hızlı gelişmeler sayesinde doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapmak büyük ölçüde kolaylaşmıştır. Tablo 1.1’de DYSY’nin ivme kazanmasının ülke ve firma açısından nedenleri yer almaktadır.

Tablo 1.1. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ivme kazanmasının nedenleri ⁹

Ülke açısından	Firma açısından
Liberal piyasa mekanizması	Global piyasalara erişim ihtiyacının artması
Ekonomide küreselleşme	Mevcut en ucuz kaynaklardan girdi sağlamak amacıyla meydana gelen rekabetçi baskılar
Refah sağlayıcı varlıkların artan hareketliliği	Bölgesel bütünleşmenin daha fazla etkinlik arayışında olan yatırımları hızlandırması
Kalkış (take off) aşamasına gelen ülke sayısının artması	Ulaşım maliyetlerinin azalması ve sınır ötesi iletişim kolaylaşması
Gelişmiş ve bazı gelişmekte olan ülkelerin ekonomik yapılarının yakınlaşması	Lider şirketler arasında oligopolistik rekabetin artması
DYSY’nin fayda ve maliyetlerinin hükümetler tarafından daha iyi değerlendirilmesi	DYSY için yeni mekânsal olanakların oluşması
	Globalleşme ve lokalleşmenin avantajlarını daha iyi dengeleme ihtiyacı

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının avantajlarını şu şekilde sıralamak mümkündür: ¹⁰

- Ucuz işgücü ve hammadde ile dış ülkenin yatırım teşvikleri ve taşıma avantajlarından yararlanırlar.
- Girilen ülkede iş ve istihdam imkânı sağlaması nedeniyle olumlu imaj sahibi olurlar.
- İşletme, ürünün yerel pazara daha kolay adaptasyonunu sağlamaya yardımcı olacak şekilde hükümet, yerel üretim faktörü sahipleri, müşteriler ve dağıtımıcılar ile daha iyi ilişkiler geliştirir.

⁸ J.M. Cypher and J.L. Dietz (2009). The process of economic development.. New York

⁹ Özcan ve Arı, 2010, **a.g.k.**, 67.

¹⁰ A.K. Ekmekçi (2015). Küresel pazarlama. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No:2821, s. 87-88.

- Yatırımlar üzerinde denetimi tamamen elinde tutarak bu sayede üretim ve pazarlama politikalarını, uzun vadeli amaçlara hizmet edecek şekilde geliştirebilir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ülkelere çeşitli yollarla girmektedir. Bunlar; ortak girişim, şirket birleşmeleri, stratejik birlikler, lisans anlaşmaları, yeşil alan yatırımları (greenfield investments) ve kahverengi alan yatırımlarıdır (brownfield investments).

Ortak Girişim: Bazı şirketler girmek istedikleri pazarda yer alan bir firmanın pazarın standartları, özellikleri ve yasal düzenlemeleri hakkındaki bilgilerinden faydalanmak amacıyla o firmayla ortak girişim yapmayı planlayabilirler. ¹¹ Bu nedenle ortak girişim, yeni bir firmanın genellikle yabancı bir firma ile yerli bir firma tarafından ortak bir şekilde kurulmasıyla gerçekleşir. Kurulan yeni işletmeye ortak mülkiyet ya da daha yaygın kullanımıyla “joint venture” denilmektedir. ¹² Yapılan ortak girişimde joint venture grupları yerel ise yapılan ortak girişim yabancı-yerel joint venture olarak isimlendirilir. Yabancılar için joint venture ise bütün grupların ev sahibi ülkeye yabancı olduğu ortak girişimlerdir. ¹³ Ülkeler arası ortak girişim ise en az iki ülkenin yer aldığı ekonomik bir birimdir. ¹⁴

Şirket Birleşmeleri: Birleşme ve satın alma stratejileri (Merger&Acquisitions), uluslararası pazarlarda doğrudan yatırımın birer türü olarak dış pazarlara hızlı biçimde giriş yapmak isteyen işletmeler için önemli fırsatlar sunmaktadır. ¹⁵

Merger (Birleşme), iki veya daha fazla bağımsız girişimin hukuki ve ekonomik açıdan birleşmedir. Acquisition (Satın Alma), bir şirket, başka bir şirketi satın aldığı anda gerçekleşir. Bu nedenle, satın alma, bir hissenin devri yoluyla ya da bir firmanın tamamı ya da belirli ekonomik malları ve yükümlülükleri ya da her ikisinin birleşimi yoluyla

¹¹ Arıkan, 2006, **a.g.k.**,11-36.

¹² İ. Özalp vd. (2013). Uluslararası işletmecilik. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları No:2591, s.29.

¹³ Mutlu, 2008, **a.g.k.**,105-124.

¹⁴ J. H. Dunning and S.M. Lundan (2008). Multinational enterprises and the global economy (second edition). USA: Edward Elgar Publishing Limited.

¹⁵ Ekmekçi, 2015, **a.g.k.**,87.

oluşan firma ya da firmaların alımıdır.¹⁶ Consolidation (Bütünleşme), iki işletmenin farklı yeni bir hukuki kişilik altında birleşmesi anlamında kullanılmaktadır. Combination ise yukarıdaki tüm kavramları kapsayacak genel bir ifade olarak ortaya çıkmaktadır.¹⁷

Stratejik Birlikler: İki ya da daha fazla tüzel kişinin işletme kurması için bir araya geldiği iş ortaklıklarıdır. Stratejik işbirlikleri, iki çokuluslu şirket, çokuluslu şirket ile bir hükümet veya çokuluslu şirket ile yerel iş sahipleri arasında kurulabilir. Anlaşmada ikiden fazla katılımcı olursa, ilişki bir konsorsiyum anlaşması olarak da adlandırılabilir.¹⁸ Konsorsiyumda her gerçek veya tüzel kişi yüklenilen işin sadece bir bölümünün yerine getirilmesinden sorumludur. Örneğin bir havaalanı inşasını yüklenmek isteyen üç şirketten birisi havaalanı binasının yapımı, diğeri havaalanı içerisindeki yolların yapımı bir diğeri ise altyapının yapılması konusunda sorumludurlar. Bu üç şirket havaalanı ihalesini açan kurum ile yapacakları sözleşmede her biri işin kendi uzmanlık alanını ilgilendiren kısmı açısından taahhüt altına girerler ve yalnızca o kısmın sorumluluğunu üstlenirler.¹⁹

Lisans Anlaşmaları: Yönetim faaliyeti gerektirmeden bir ülkeye girmenin en kolay ve tercih edilen lisans anlaşmasıdır. Lisans anlaşmaları doğrudan yatırımın mümkün olmadığı ve risklerin arttığı durumlarda daha çok tercih edilir. Gelişmekte olan ülkeler için lisans anlaşmaları teknoloji transfer aracı olarak kabul edilir. Bugün bütün ülkelerle lisans anlaşmaları yapılmaktadır.²⁰ Bir lisansörün (lisans veren) kendi üretim sürecini, tekniğini, marka ve patentleri belirli bir ücret karşılığında lisans alana satması lisans anlaşması veya kısaca lisanslama olarak adlandırılır.²¹

Yeşil Alan Yatırımları (Greenfield Investments): Yabancı yatırımlar içerisinde sıfır yatırım ya da yeni yatırım olarak bilinen bu yatırım türünde yatırımcı geldiği ülkede yeni bir fabrika veya tesis kurmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin en çok istedikleri yatırım türüdür. Yeşil alan yatırımları ilgili ülkedeki istihdamı, katma değeri,

¹⁶K. Kraft (2016). Merger and acquisitions: types and motivations for a deal. seminar paper. <https://www.grin.com/document/323612> (Erişim tarihi: 10.01.2019).

¹⁷A. Karapınar (2006). İşletme birleşmeleri. Ankara: Gazi Kitabevi, s.3.

¹⁸R.A. Ajami vd., (2006). International business: theory and practice. Armonk. NY: M.E. Sharpe Inc.

¹⁹T. Şahin (2011). Konsorsiyum sözleşmesi http://Portal.Ubap.Org.Tr/App_Themes/Dergi/2011-92-683.Pdf (Erişim tarihi: 24.01.2018).

²⁰İ. Özalp (2005). Çokuluslu işletmeler: uluslararası yaklaşım. Eskişehir: Gülen Ofset, s.57.

²¹Mutlu, 2008, a.g.k.,105

sermayeyi artırıcı etki yapacaktır ancak aynı zamanda yatırım yapan ülke için ise riskli ve maliyeti fazla olan bir yatırım türüdür.

Kahverengi Alan Yatırımları (Brownfield Investments): Yeşil alan yatırımları ile satın alma yatırımlarının bir karması şeklindeki yatırım çeşidi kahverengi alan yatırımlarıdır. Yabancı yatırımcının getirdikleri faktörlerin ev sahibi ülkedeki işletmenin üretim faktörlerine göre daha etkin olduğu bu çeşit yatırımlarda bir satın alma meydana gelmektedir.²² Bu yatırımlar yeni bir tesis kurma değil bir satın alma şeklinde gerçekleşir.

1.3 Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Çokuluslu Şirketler

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının en önemli uygulayıcısı olan çokuluslu şirketlerin dünya ekonomisine önemli etkileri vardır. Günümüzde ülkeler arasındaki işbirliği, ekonomik ilişkiler ve küreselleşme etkisiyle çokuluslu işletmelerin sayısı ve önemi giderek artmış ve dünya ekonomisinde önemli güçler haline gelmişlerdir. Bu nedenle de çoğu ülke itici güç olarak kabul edilen bu çokuluslu şirketleri ve sermayelerini kendi ülkelerine çekmek istemektedir. Çünkü ülkeye gelen sermayeyle beraber yatırım yapılan ülkelere teknoloji, ürün geliştirme, stratejik yönetim gibi birçok konuda da yenilik gelmektedir. Hatta son yıllarda bazı çokuluslu şirketlerin yıllık ekonomik faaliyetleri bir ülkenin GSMH' sını bile geçmektedir. Bu durum çokuluslu şirketlerin hem dünya hem de ülke ekonomilerinde çok önemli güçler haline geldiğinin bir göstergesidir. II. Dünya Savaşı'ndan sonra üretimin ülke dışına çıkması da çokuluslu şirketlerin artışında önemli bir diğer etken olmuştur.

II. Dünya Savaşı sonrası uluslararası ekonomik düzenin vazgeçilmez kurumlarını oluşturan Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu ve Dünya Ticaret Örgütü gibi hükümetler arası kuruluşlar, düzenleyici ve teşvik edici rolleri ile çokuluslu şirketlerin küresel bazdaki etkinliklerine hukuki zemin kazandırmıştır.²³

İşletmeler açısından bakıldığında ise, işletmelerin çokuluslulaşma nedenleri her bir işletme için farklılık arz etmektedir. Bazı işletmeler ülkesindeki vergi yükünden kaçınmak, ucuz işgücü ve hammadde bulmak, bazı işletmeler de hükümet

²² M. Mutlu (2011). Gelişmekte Olan Ülkelerdeki Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Ülke Ekonomisine Katkıları ve Türkiye Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. s.9.

²³M. Bulu (2007). Küreselleşme Sürecinde Vergi Politikalarının Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Üzerindeki Etkileri, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. s.9-13.

politikalarından kaçınmak gibi amaçlarla kurulduğu ülke dışındaki bir ülkeye yatırım yapabilmektedir.

Çokuluslu şirketlerin (ÇUŞ) rekabet avantajı; üretim, finansman, araştırma-geliştirme ve piyasa bilgilerinin toplanmasında sahip oldukları ölçek ekonomilerine dayanmaktadır. Çokuluslu şirketlerin yapmış oldukları üretim ulusal firmaların yaptığı üretimden daha büyük ölçektedir ve daha fazla istihdam sağlamaktadır.²⁴

Uluslararası sistemin ana hatlarını devletler, devletlerarası kuruluşlar (Birleşmiş Milletler, Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası vs.), devlet-dışı organizasyonlar (Yeşil Barış, Uluslararası Af Örgütü gibi sivil toplum örgütleri) ve çokuluslu şirketler oluşturmaktadır. Çokuluslu şirketler uluslararası sistem içinde önemli rollere sahiptir ve uluslararası işletmecilik alanının ana konusunu oluştururlar. Çokuluslu işletmelere; çokuluslu girişimler, çokuluslu şirketler veya ulus-ötesi şirketler de denilebilir.²⁵

Çokuluslu şirketlerin farklı kriterler kullanılarak çeşitli tanımları yapılmasına karşın, resmi bir tanımı yoktur. Bazı kaynaklardaki tanımlara göre çokuluslu şirket; işin yürütülmesi veya mülkiyetin bir başka ülkede tutulması ya da faaliyetlerin küresel hale getirilmesi şeklinde yapılandırılmış şirkettir. Bir diğer tanımda ise; çokuluslu şirketler, yaptıkları faaliyetlerin ve bunların sonuçlarının şirketin varlıkları içindeki oranlarına göre tespit edilen şirketler şeklinde tanımlanabilir. (Örneğin; yurtdışı satışların toplam satışlar içindeki oranı)²⁶

Çokuluslu şirketler, diğer ülkelerde kendine bağlı şirketlerle beraber üretim ve hizmet faaliyetlerini yürüten ve şirket politikalarını bu yapı üzerinden küresel şekilde sürdüren şirketlerdir. ÇUŞ'ların büyük çoğunluğu kazançlarının % 25'inden fazlasını yabancı ülkelerdeki şirketlerinden sağlar. Örneğin; Chrysler, IBM ve Coca-Cola gibi bazı Amerikan çokuluslu şirketleri kazançlarının çoğunu ABD dışındaki satışlarından elde ederler.²⁷

Literatürde çokuluslu şirketler için değişik isimler de kullanılmaktadır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir: Çokuluslu İşletme (Multinational Corporation), Çokuluslu Firma

²⁴ D. Salvator (2012). International economics. NJ: John Wiley & Sons Singapore Pte. Ltd.

²⁵ H. Kaya (2004). Küreselleşme ve çok uluslu şirketler: bir değerlendirme, Vergi Dünyası Dergisi (272). s.178.

²⁶ Ajami vd., 2006, **a.g.k.**,

²⁷ H. Deresk (2000). International management. ABD: Prentice Hall Yayınevi, s.

(Multinational Firm), Çokuluslu Girişim (Multinational Enterprise), Dünya İşletmesi (World Business), Global İşletme (Global Firm), Ulus Ötesi İşletme (Transnational Firm), Uluslararası İşletme (International Company).²⁸

Uluslararası alanda faaliyete başlayan firmaların temel karakteristik özellikleri şu şekilde sıralanabilir:²⁹

- Uluslararası faaliyetler ulusal faaliyetlere ek olarak yapılır.
- Ulusal faaliyetlere ilişkin organizasyonel yapı “mamul” ve “fonksiyonel” temele dayanırken, uluslararası faaliyetlere ilişkin organizasyonel yapı “coğrafi alan” esasına dayanır.
- Firma bilgi transferi ve teknik bilgi yetersizliği sorunları ile karşılaşır.
- Üst düzey yöneticiler ağırlıklı olarak ulusal pazarlama bakış açısına sahiptir.
- Lojistiğe ilişkin kararlar genelde ülke temelinde verilir.
- Ulusal faaliyetler uluslararası faaliyetlerden tamamen ayrılır.
- Kaynakların tahsisi ülkelere göre yapılır.

İşletmeler uzun ömürlü olmak için hem küresel düzeyde üretim yapmak hem de bu üretimi en düşük maliyetlerle gerçekleştirmeye çalışarak dünya pazarlarında kendilerine yer edinmek isterler. Dolayısıyla, günümüz işletmeleri için uluslararasılaşma karşı konulması mümkün olmayan bir olgudur ve işletmeler bu stratejik dönüşümü yaşamaktadır. Dış pazarlara entegrasyonda, geleneksel uluslararasılaşma modelleri doğrultusunda, pasif ihracatla başlayıp aşamalı olarak, aktif ihracat ve yurtdışı üretim gibi aşamaları tecrübe eden işletmelerin yanında, kuruluşlarından itibaren 2-3 yıl içinde uluslararasılaşan, dünyayı bütüncül bir yaklaşımla tek ve sınırsız bir pazar olarak görüp, üretimlerinin en az dörtte birini ihraç etmeye başlayan “küresel doğan işletmeler” yaygınlık kazanmaya başlamıştır.³⁰

Ayrıca uluslararasılaşma kavramı; firmanın yurtdışı pazarlara verdiği ağırlığın yanı sıra, uluslararası pazarlara girişte izlediği stratejiler, uluslararası pazarları ele alış şekli,

²⁸ Özalp, 2005, **a.g.k.**, 9

²⁹E. Cengiz vd. (2007). Uluslararası pazarlara giriş stratejileri. İstanbul: Beta Yayınları, s.8.

³⁰ A. Çelik, T. Danacı ve M. Onay (2015). Uluslararasılaşmanın markalaşmadaki itici gücü: inci akü üzerine bir çalışma. Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi, 11 (43) s.48

uluslararası pazarlama faaliyetlerinin kapsamı ve niteliği, uluslararası pazarlardaki deneyimi gibi unsurlar temelinde de değerlendirilmelidir.³¹

Günümüzde çokuluslu şirketlerin uluslararasılaşması dalgalı bir seyir halinde gerçekleşmiştir. Küreselleşme ve özellikle sermaye piyasalarının entegrasyonu, çokuluslu şirketlerin artan yabancı operasyonları nedeniyle 1990'ların başlangıcından sonra ivme kazanmıştır.³²

Alman firması “Uni” ile İngiliz firması “Lever Brothers” tarafından dünyadaki ilk modern çokuluslu kuruluş 1950 yılında kurulmuştur. İki firmanın birleşmesiyle meydana gelen “Unilever” ve dünyanın en büyük firması olarak 500 bayisi ile birlikte 60 farklı ülkede yer almaktadır. Fabrikaları, ofisleri, farklı üretim ve pazarlama fonksiyonları ile birçok ülkede var olabilen ÇUŞ’lar (IBM, Coca-Cola vb.) ihracat işlemleri yapan şirketler şeklinde de sınır ötesinde (Boeing, General Electric vb.) var olabilirler. Ayrıca ÇUŞ’lar, özelleştirme (state-owned) şeklinde de ülkelere yatırımlar gerçekleştirmektedir.³³

1.4 Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Açıklamaya Yönelik Teorik Yaklaşımlar

Uluslararası ticaretin gelişmeye başladığı ortamda, uluslararası yatırım ve üretim olgusunu açıklamada yetersiz kalan Klasik Dış Ticaret Teorileri, uluslararası işbölümü ve mübadelenin nedenlerini statik varsayımlara dayanarak açıklamıştır. İşgücü ve sermayenin ülkelerarası hareketinin hızlanması uluslararası ticarete çokuluslu firmaların yaygınlık kazanmasıyla meydana gelmiştir. Dünya ticaretinde bu gelişmeler yaşanırken, uluslararası üretim ve sermaye hareketlerini açıklamak amacıyla yeni dış ticaret teorileri geliştirilmiştir.³⁴ Bu çalışmada doğrudan yabancı sermayeye yönelik yeni dış ticaret teorileri ele alınmıştır. Bu teoriler, tek el üstünlüğü teorisi, oligopolcü tepki teorisi, içselleştirme teorisi, eklektik paradigmadır.

³¹ İ. Altınbaşak, vd. (2008). Küresel pazarlama yönetimi. İstanbul: Beta Yayınları, s.38.

³² https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2017_en.pdf (Erişim tarihi: 15.02.2019).

³³ O. Kaymakçı (2013). Küresel ekonomide çok uluslu şirketler ve Türkiye’deki yansımaları. Cbü Sosyal Bilimler Dergisi, 11 (1) s.229

³⁴ M. Şimşek ve S. Behdioğlu (2006). Türkiye’de dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: uygulamalı bir çalışma. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 20 (2) s.48.

1.4.1 Tekel Üstünlüğü Teorisi

Sistematiik olarak ilk defa S.Hymer tarafından 1960 yılında ortaya atılan teoriye göre, çokuluslu şirketlerin yerel şirketler karşısındaki üstünlüğünün nedeni, ona tekel gücü sağlayan etkenlerdir. Tekel üstünlüğü yaratan bu etkenler yabancı şirkete özgüdür, piyasadaki öteki işletmeler bunlardan yararlanamazlar. Dolayısıyla tekel üstünlüğü teorisi, yabancı sermaye yatırımlarını bu firmaların faaliyet gösterdikleri yabancı piyasalarda rekabetçi koşulların bulunmaması ile açıklar. Buradan anlaşılacağı gibi, şirketlere dikey bütünleşme, yatay bütünleşme, aktarılmayan bilgiler, şirket unvanından yararlanma, ürünün yaşam dönemleri modeli gibi etkenler tekel üstünlüğü yaratan etkenler arasında düşünülebilir.³⁵

Tekel üstünlüğü teorisinin üç farklı versiyonu bulunmaktadır. Bunlar; üstün bilgi, ürün yaşam döngüsü ve oligopostik tepki teorisidir. Yatay bütünleşmeyi üstün bilgi ve ürün yaşam döngüsü teorileri ile dikey bütünleşmeyi ise oligopolistik tepki teorisi ile açıklamak mümkündür. Üstün bilgi teorisi teknoloji, yönetim, organizasyon ve pazarlama teknikleri gibi bilgileri açıklar. Bu bilgiler ışığında çokuluslu şirketler yer aldıkları ülkelerde rekabet avantajı elde ederler.³⁶

Amerikalı çokuluslu şirketlerin neden ihracat yerine doğrudan yatırım tercih ettiklerini açıklamaya çalışan R.Vernon tarafından 1966 yılında ortaya atılan ürün yaşam döngüsü teorisi ise tekel üstünlüğü teorisine zaman boyutunu eklemiştir. Bu teoriye göre ürünün yaşam döngüsünün üç aşaması vardır: ilk pazara çıkış aşaması, olgunlaşma aşaması ve düşüş aşaması.³⁷Bu aşamalar;³⁸

- Sürekli gözden geçirilerek geliştirilen başlangıçtaki ürün, iç pazar için üretilmiştir ve dış pazarlara ihraç edilse de sürekli gözden geçirildiğinden ürün icat edildiği ülkede üretilecektir.
- Olgunlaşma aşamasında dış satışlar artacak ve firma dış talebi karşılamak için öncelikle en azından pazarlama bağlantısı geliştirecek daha sonra ürünün bir kısmını dış pazarda daha ucuza imal edebileceğini fark edecektir.

³⁵H. Seyidoğlu (2007). Uluslararası iktisat. İstanbul: Güzemcan Yayınları s.606.

³⁶Arıkan, 2006, **a.g.k.**,25.

³⁷Arıkan,2006,**a.g.k.**,25.

³⁸Y. Bayraktutan (2003). Bilgi ve uluslararası ticaret teorileri. C.Ü. İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, 4 (2) s. 181.

- Yenileme ve gözden geçirme süreci nihai aşamada duraklar ve icat edilen ülke dışındaki üretim maliyetleri daha düşük ise ürün yurt dışında üretilir ve icat eden ülkeye ihraç edilir.

1.4.2 Oligopolcü Tepki Teorisi

Oligopolcü tepki teorisine göre, birkaç büyük firmanın egemen olduğu bir piyasada firmalardan birisinin kar, fiyat, satış, yatırım gibi kritik konularda aldıkları karara, diğerleri de benzer bir tepkide bulunur. Buna göre, benzer malı ihraç eden iki firmadan birinin yabancı piyasada doğrudan yatırım yaparak orada bir üretim üssü oluşturması, onun dış piyasayı ele geçirerek diğer firmanın ihracatının azalmasına yol açabilir. Söz konusu firma, yabancı piyasada daha düşük maliyetle üretim yaparak ve müşterilerine coğrafi yakınlıktan dolayı satış sonrası hizmet sağlayarak yeni bilgi ve beceriler elde ederek rekabet üstünlüğü sağlayabilir. Dolayısıyla, bu olumsuzluklardan kurtulmak için ikinci firma ilk firma gibi yatırımını dış piyasalara yapmaktadır.³⁹

Özellikle gelişmiş ülkelerdeki DYSY'lerin oligopolcü tepki teorisi sonucunda meydana geldiğini savunan teoriye göre; herhangi bir ülkede pazar payını artırmak için rakip firmaca yapılan yatırım, ardından pazar paylarını korumak isteyen oligopol durumdaki diğer firmaları da bu ülkede yatırım yapmaya itecektir.⁴⁰

1.4.3 İçselleştirme Teorisi

J.H. Dunning ve A.M. Rugman'ın katkılarıyla geliştirilen İçselleştirme Teorisi, P.J. Buckley ve M. Cason tarafından ileri sürülmüştür. Teori; bazı faaliyetlerin piyasadan temin edilmesi yerine işletmeler tarafından yapılmasının daha az maliyetli olacağını varsaymaktadır. İşletme hangi faaliyetleri kendisinin yapacağını, hangi faaliyetleri dışarıdan temin edeceğini iki olasılığında maliyetlerini karşılaştırarak karar verecektir. Bu maliyetlere işlem maliyetleri adı verilir. İşlem maliyetleri, ticaret sırasında fiyat dışında ortaya çıkan maliyetleri kapsar. Başka bir ifadeyle işlem maliyetleri, fiziksel üretim sürecine doğrudan doğruya girmeyen bütün maliyet unsurlarını kapsamaktadır. Bu maliyet unsurları; girdi tedariki için yapılan sözleşmeler, yabancı satıcılarla veya alıcılarla ilgili taşıma ve koordinasyon maliyetleri, yabancı hükümetlerce uygulanan

³⁹Ö. Birsev (2011). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına Yönelik Uygulanan Vergi Teşviklerinin Etkinliği-Türkiye Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. s.13.

⁴⁰S.Yapraklı (2006). Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımların ekonomik belirleyicileri üzerine ekonometrik bir analiz. D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi, 21 (2). s.27.

tarifeler ve kotalar olarak belirtilebilir.⁴¹Örneğin, işletmenin ihtiyacı olan hammaddeleri tedarik etmekte sıkıntılar yaşaması, zamanında ya da istenilen kalitede tedarik edememesi, yüksek fiyatlar ödeyerek tedarik etmesi işletmenin ihtiyaç duyulan hammaddeleri kendisinin üretmesine neden olabilir. Böylece bir ara ürün pazarı içselleştirilmiş olur.⁴²

İçselleştirme teorisini şu şekilde sıralamak mümkündür:⁴³

- Pazarda birbirini takip etmesi gereken faaliyetler arasındaki koordinasyon sorunları ve gecikmelerin yaşanması,
- Ara ürünlerde ayrımcı fiyatlandırmaya gitmek ve işletmenin ihtiyaçlarını daha az maliyetle karşılamak için ara ürün pazarının içselleştirilmesinin gerekliliği,
- İşletme pazarda satışı yapılan malları fiyatlandıramadığında durumlarda alıcı işletmeyi satın alma, isteğiyle aynı alanda faaliyete geçmesi,
- İşletmelerin ev sahibi ülkedeki hükümet müdahalelerine karşı ticari faaliyetlerini, ev sahibi ülkede kuracakları işletmeler aracılığıyla kendi bünyelerine alabilmesidir.

1.4.4 Eklektik Paradigma

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki ilk çalışmalar, Ar-Ge faaliyetlerinin önemli bir rolü olduğunu ortaya çıkarmıştır. Genellikle en gelişmiş sermaye piyasalarında ortaya çıkan Ar-Ge yoğun şirketler dünya çapındaki doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını yöneten kurumlardır. Ar-Ge yoğun şirketlerin büyüme stratejilerinden olan doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile bu şirketler rakiplerinden farklılaştırılmış ürün ve hizmetler üreterek yurtdışında rekabet gücü elde edebilmektedir.

44

⁴¹ A. Büyüksalvarcı (2007). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Yatırımlar ve Bankacılık Sektörü Örneği (1990–2005), Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. s.43

⁴² G.Önder (2011). Türk İşletmelerinin Gelişmiş, Büyüyen ve Gelişmekte Olan Ülkelere Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı Yapmalarını Etkileyen Faktörler, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. s.8.

⁴³ G. Önder (2011). Türk İşletmelerinin Gelişmiş, Büyüyen ve Gelişmekte Olan Ülkelere Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımı Yapmalarını Etkileyen Faktörler, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. s.9.

⁴⁴ Arıkan, 2006, a.g.k.,25.

Model, ownership (mülkiyet), location (yerleşme), internalization (içselleştirme) kelimelerinin baş harflerinden oluşan OLI Modeli olarak da bilinmektedir.

OLI Modeli için üç temel avantajın bir araya gelmesi gereklidir. Bu avantajlar; mülkiyet, yerleşme ve içselleştirme avantajları olarak üç grupta toplanabilir.

- Mülkiyet avantajları, firma sırlarını ve haklarını piyasada güvence altında görme ve bu hakkı istediği gibi kullanma imkânlarının tamamına denir.
- Yerleşme avantajları, bir firmanın yabancı piyasaya yatırım yapmak için o piyasaya yerleşmeyi, o piyasaya ürün satmaktan daha karlı görmesidir. Bu avantajlar da; taşıma maliyetleri, tarifeler ve kotalardır.
- İçselleştirme avantajına gelince firma, yabancı piyasaya yerleşme ve yatırım yapmayı, orada temsilcilik açmaktan daha karlı bulmaktadır.⁴⁵

1.5 Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Etkileyen Faktörler

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkelere girişini etkileyen faktörler her bir ülke için farklıdır. Söz konusu faktörler arasında; ülkenin iç pazar potansiyelinin bulunması, nispi olarak ucuz ve verimlilik düzeyi yüksek işgücü, siyasi ve ekonomik istikrarın bulunması, yabancılarla ortaklık kurma ve iş yapma eğilimi yüksek olan gelişmiş bir özel sektör temelının olması, elverişli bir yabancı sermaye mevzuatı ve yabancı sermayeye yönelik olumlu bir tavır olması, ülkenin stratejik konuma ve üretim/ihracat üssü olma potansiyeline sahip olması, alt yapı olanaklarının yeterli ve vergi sisteminin caydırıcı nitelikte olmaması sayılabilir. Ayrıca DYSY'yi ülkelere getirebilmek için ülkedeki mali saydamlık, hızlı ve istikrarlı reel büyüme, düşük faiz oranları, düşük ve öngörülebilir enflasyon oranları, ılımlı döviz kuru dalgalanmaları, liberal dış ticaret ve döviz rejimleri, yatırım teşvikleri, uygun uluslararası vergilendirme düzenlemeleri, ülkenin stratejik konumu ve uygun coğrafi şartlara sahip olması gibi faktörler de önemli şartlardandır.⁴⁶ Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını etkileyen bu faktörler itici faktörler ve çekici faktörler iki kısımda incelenebilir.

⁴⁵ E. Ertürk (2010). *Uluslararası iktisat*. İstanbul: Alfa Yayınları, s.7.

⁴⁶N. Batmaz ve S. Tekeli (2009). Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri. Denizli: Ekin Yayınları, s.18-19.

1.5.1 İtici Faktörler

İtici faktörler; bir ülkedeki sermayenin ulusal sınırları aşarak başka bir ülkede yatırıma yönelmesine neden olan faktörlerdir. İtici faktörler doğrudan yabancı sermayenin kendi ülkesinden kaynaklanır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının birçok riski de üstlenerek başka ülkelerde yatırıma yönelmelerinin farklı nedenleri olabilir. Bu nedenleri beş başlık halinde toplamak mümkündür.

- *Üretim ve ulaşım maliyetleri:* Yatırım kararları alınırken maliyetler önemlidir. Çünkü işletmeler sadece yüksek miktarda mal satmak değil aynı zamanda satacakları bu malları da en düşük maliyetle üretmek isterler. Bu sebeplerle de yatırım yapan ülke içindeki maliyetler yüksek ise yatırımlarını ülke dışına yönlendirebilirler.⁴⁷ Maliyetlerin yükselmesi sadece işgücü maliyetlerinin yüksekliğini ifade etmemektedir. Hammadde fiyatlarının, enerji maliyetlerinin, iletişim maliyetlerinin ve sosyal güvenlik ödemelerinin ekstra maliyetler oluşturması gibi nedenlerle de yatırımlar ülke dışına yönelebilmektedir. Yüksek üretim maliyetleri şirketlerin rekabet avantajını ve karlılığını etkilemektedir. Üretim maliyetleri sadece ücretleri değil aynı zamanda sosyal sigorta işveren payı, çocuk zammı, ücretli izin, fazla mesai primi, iş riski primi gibi kavramları da ifade etmektedir. Vergi oranlarının yüksekliği ve vergi dairelerinin işleyişinin yavaş olması ülkeleri başka ülkelere yatırım yapmaya iten bir diğer nedendir. Vergi; yatırımcıların kazançlarının bir kısmını ilgili ülkede bırakması demektir. Bu nedenle yabancı yatırımcılar en az vergi ödeyecekleri ve bürokrasinin en az olduğu ülkelerde yatırım yapmayı tercih edeceklerdir. Ulaşım maliyetleri ise malların dış ticaret yoluyla ihracatçıdan ithalatçıya taşınmasında önemlidir. İlgili ülkeler arasındaki coğrafi uzaklık arttıkça ulaşım maliyetleri artacak ve bu durum da ticareti kısıtlayıcı etki yapacaktır. Çünkü malı bir ülkeden diğer ülkeye ulaştırmak için gerekli olan ulaşım maliyetinin ticaret öncesi fiyat farkından küçük olması koşulu ile bir malın ticareti yapılabilir. Ticareti kısıtlayan bu ulaşım maliyetleri günümüzde hala geçerliliğini sürdürmekte ve ticareti olumsuz yönde

⁴⁷ K. Kutlu (2009). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Kararlarını Etkileyen Faktörler: Eskişehir İmalat Sanayi Üzerine Bir Çalışma, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.64.

etkilemektedir. Bu ulaşım maliyetlerinden kurtulmak isteyen şirketler de ithalat yerine ilgili ülkelerde doğrudan yatırım yapmayı tercih ederler.⁴⁸

- *Tarife ve kotalardan kaçınma:* Ülkelerin izlediği ticaret politikaları doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının türünü belirler. Küresel üretim ve dağıtım stratejileri doğrultusunda verimliliklerini maksimize eden ve maliyetlerini düşük tutan ülkelere yatırım yapmak isteyen çokuluslu şirketlerin ticaret yaparken dikkate aldıkları politikalar ticaret politikalarıdır. Kota; hükümetlerin ithal edilecek mal hacmi üzerine fiziki miktar veya değer olarak koyduğu sınırlandırmalara denir. Tarife ise uluslararası ticarete konu olan mal ve hizmetlere gümrükten geçişi sırasında ödenen vergilerdir. İthal malların maliyeti, ilgili tarife oranları ve döviz kurlarından etkilenir.⁴⁹ Ticaret yapılan ülkelerin uyguladığı tarife ve kotaların yüksek olması, ithal mallarının yerli mallara göre fiyatlarını görece olarak yükseltecek ve buna bağlı olarak da ithal mallarının rekabet avantajlarını düşürecektir. Bu durumda da şirketler bu malları ithal etmek yerine ilgili ülkelerde doğrudan yatırım yapma kararı verebilirler. İşte bu yasal sınırlamalar sonucu, işletmeler yasal yollarla sahip olup, yine yasal yollarla kaybettikleri üstünlüklerin bir kısmını veya tamamını kendi ülkeleri dışında kullanmak isteyebilirler. Hatta bazen hükümetler kendi ülkelerinde bu durumdaki işletmelerin yatırım ve üretim faaliyetlerini ülke dışında sürdürmelerini kolaylaştıracak önlemler alıp, yardımcı da olabilirler. Böylece, işletmeler faaliyetlerini dünya çapında sürdürme olanağı bularak ekonomik ve mali güçlerini artırma yoluna gitmeyi tercih ederler.⁵⁰
- *Mevcut pazarların korunması ya da yeni pazar arayışı:* İşletmeleri yurtdışı yatırımlara yönelten bir başka faktör de mevcut pazarları korumak veya yeni pazar arayışlarıdır. Bu faktörlerden ilki işletme kârların korumaya yönelik, diğeri ise kârlılığını artırmaya ve işletmeyi büyütmeye yönelik stratejilerdendir.⁵¹ İşletmeler II. Dünya Savaşından sonraki dönemde faaliyetlerini genişletme yoluna

⁴⁸Y.Ari (2011). Doğrudan Yabancı Yatırım Kararlarını Etkileyen Faktörler: Trabzon İlindeki Yabancı Sermayeli İşletmelerde Bir Uygulama, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.17.

⁴⁹ Arıkan, 2006, **a.g.k.**,s.32.

⁵⁰Mutlu, 2008, **a.g.k.**,94.

⁵¹Kutlu, 2009, **a.g.k.**,53.

gitmişlerdir. Bu dönemde iç talebin artması ve diğer nedenler işletmelerin büyümesini sağlamıştır. Ekonomik şartlar işletmeleri büyümeye zorlamakta ve bazı sanayi kollarında rekabet koşulları içinde küçük işletmelerin ayakta kalmaları güçleşmektedir. Büyüme sonucu işletmeler için iç talep yetersiz hale gelmekte ve ülke dışı fırsatların aranması kaçınılmaz olmaktadır. Bu nedenle de işletmeler yeni pazar arayışına girerek ülke dışına açılmaya başlamışlardır.⁵²

- *Devlet düzenlemeleri ve iç ekonomik tıkanıklıklar:* Firmaların verimliliklerinde ve maliyetlerinde, dolayısıyla da karlılık ve rekabetçilikleri üzerinde önemli etkiye sahip olan devlet düzenlemelerinin olumlu olması, yatırımcıların yatırım kararını alırken dikkate aldıkları bir etkidir. Bir kısım düzenlemeler piyasanın düzenli bir şekilde işleyebilmesi için gerekmektedir. Ancak şirketlerin daha az verimli çalışmalarına ve yatırımların ülke dışına yönelmesine neden olan devletin piyasa üzerinde gereğinden fazla düzenleyici rol üstlenmesi işletme maliyetlerini artıracaktır.⁵³ Çokuluslu şirketlerin bir kısmı ülke içindeki ekonomik baskıların sonucunda ortaya çıkmıştır. Ülke içinde ekonomik baskıların işletmelerin geleceğini tehlikeye sokacak biçimde artması işletmeleri ülke dışında imkân aramaya itmiştir.⁵⁴ İşletmelerin üretim ve kapasite olanakları da şirketleri bu açılmaya itebilir. Örneğin, işletme faaliyetlerinin sürdürüldüğü sanayi kolunda yaşanan kısmi ve genel bir talep yetersizliği ile birlikte, işletmelerin üretim miktarının fazlalığı, bu artan miktarın ülke dışında değerlendirilmesi isteğini doğurabilir.⁵⁵
- *Yatırımları uluslararası çeşitlendirme:* İşletmeler yalnızca kaynak ülke pazarına bağımlı olmamak için de DYSY'ye yönelebilmektedirler. Bu sayede kaynak ülke pazarında işletme faaliyetlerini olumsuz etkileyecek riskler, dış pazarlardaki faaliyetler sayesinde işletmeye daha az zarar verecektir.⁵⁶ Yatırım açısından üretimin tek bir piyasa ile sınırlı bulunması durumunda, nakit akımları istikrarsızlık gösterebilir. Firma, ürün çeşitlendirmesi ile bunu bir ölçüde dengelemeye çalışır. Çünkü aynı ülkede üretilen ürünlerin satış koşullarının

⁵² Özalp, 2005, **a.g.k.**,27.

⁵³ Arıkan, 2006, **a.g.k.**,32.

⁵⁴ Özalp, 2005, **a.g.k.**,25.

⁵⁵ Mutlu, 2008, **a.g.k.**,94.

⁵⁶ H. Seyidoğlu (2003). *Uluslararası finans*. İstanbul: GüzemCan Yayınları, s.455.

benzer yönde etkilenmesi normaldir. Yani bu çeşitlendirme ile sistematik risk giderilemez. Bu nedenle de şirketler uluslararası pazarlarda ürün çeşitliliğine giderek kendi pazar yapısından kaynaklı bu riskleri doğrudan yabancı yatırım yoluyla dağıtabilir.⁵⁷

1.5.2 Çekici Faktörler

Çekici faktörler, işletmenin kendi bünyesi içinde bulunduğu çevrenin yapısından kaynaklanan zorlamaların dışında kalan daha çok işletmelerin faaliyet göstereceği yeni ülke şartlarının getirdiği zorluklar ve kolaylıklarla ilgilidir.⁵⁸ Yatırımlara kaynaklık eden ev sahibi ülkelerin doğrudan yabancı sermayeyi kendilerine çekebilmeleri için bazı özelliklere sahip olmaları gerekir. Bu özellikleri de on üç başlık halinde ele almak mümkündür.

- *Ekonomik ve Politik İstikrar:* Yabancı yatırımcılar için istikrar, yatırım kararlarının alınmasında çok önemlidir. Yabancı yatırımcı gitmek istediği ülkede öncelikle istikrar arar. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları uzun dönemli yatırımlar olduğundan, politik ve ekonomik istikrarsızlıklar yatırımları olumsuz yönde etkiler. Ülkede yaşanan olumsuzluklardan etkilenen yatırımcıların, yatırımlarını başka bölge veya ülkeye taşıyabilmeleri mümkün değildir. Bu sebeple DYSY açısından istikrar önemlidir. İstikrarsızlıklar, yabancı yatırımın alternatif ülkelere kaçmasına neden olur.⁵⁹ Makroekonomik istikrar ile tanımlanan ise; mali istikrar, fiyat istikrarı ve döviz kurları istikrarıdır. Bu sayılan risk faktörleri içinde biri ya da birkaçında istikrarsızlık olması durumunda işletmeler için bu istikrarsızlıklar uzun dönemli tahminler yapmayı zorlaştırmaktadır ve uzun dönemli stratejiler açısından bu durum büyük bir olumsuzluk oluşturmaktadır.⁶⁰
- *Piyasa Genişliği:* Piyasa genişliği; ev sahibi ülkenin kişi başına GSYH ile ölçülmektedir. Ev sahibi ülkedeki pazarın büyümesi ve bununla birlikte artan talep doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında bir artışa neden olmaktadır.⁶¹ Çünkü doğrudan yabancı sermaye yatırımları için, ev sahibi ülkedeki pazarın

⁵⁷ H. Seyidoğlu (2007). *Uluslararası finans*. İstanbul: GüzemCan Yayınları, s.605.

⁵⁸ Mutlu,2008, **a.g.k.**,96.

⁵⁹R. Karluk (2013). *Uluslararası ekonomi*. İstanbul: Beta Yayıncılık, s.764.

⁶⁰Kutlu, 2009, **a.g.k.**,59.

⁶¹N. Batmaz ve H.Tunca (2005). *Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve Türkiye(1923-2003)*. İstanbul: Beta Yayınları. s.19.

genişliği ve gelişme hızı, bölgesel ve küresel pazarlara erişim olanağı, ülkeye özgü tüketici tercihleri, pazar yapısı ve yerel ticaretin gelişmişliği özel bir önem taşımaktadır. Çünkü yabancı yatırımcı açısından daha fazla talep ve daha fazla karlılık pazarın genişliğinden ve gelişme hızından kaynaklanmaktadır.⁶²

- *Vergi Politikaları:* Vergiler, sermayenin net dönüşümünü etkileyebilmektedir ve birçok ekonomist de sermayenin ülkeler arasındaki hareketliliğinin vergilerden etkilendiğini düşünmektedir. Küreselleşme süreci içerisinde şirketler daha mobil hale gelmiş olup diğer yandan da hükümetler ulusal vergi politikalarını bu yeni boyuta uyumlu hale getirmeye çalışmaktadırlar.⁶³ Bu noktada da doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında pazar olarak hedeflenen ülkenin uygulamakta olduğu vergi sistemi alınacak olan ekonomik kararları büyük oranda etkiler. Uygulanacak olan yüksek vergiler uluslararası işletmelerin kazancının çoğunun o ülkenin devletine geri dönmesine, sonuç olarak kar marjlarının azalmasına yol açar. Vergi sistemleri ülkeden ülkeye değişmektedir. Bazı ülkeler yatırımcılara teşvik vererek ve onlardan aldığı vergi oranlarını düşük tutarak ülkelerini yatırım için çekici hale getirirler.⁶⁴ Ayrıca çokuluslu şirketlerin hem yatırım yaptığı ülkede, hem de kendi ülkesinde vergilerle karşılaşması (çifte vergilendirme) yatırımcılar tarafından dikkate alınmaktadır. İkili vergi anlaşmaları, doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde etkili olmaktadır.⁶⁵
- *Devletleştirme ve Özelleştirme Uygulamaları:* Finansal küreselleşmeyle birlikte, özelleştirme politikaları daha fazla uygulanmaya başlanmıştır. Türkiye de 1980 sonrasında yaşanan liberalleşme süreciyle beraber özelleştirmeler artmıştır. Özelleştirme ile beraber hem verimsiz sektörler daha verimli hale getirilmekte hem de devlet ciddi gelirler elde etmekte ve ülkeye yabancı sermaye girişi sağlanmaktadır. Özelleştirme ile birlikte genellikle verimlilikten uzak ve teknolojik açıdan yetersiz yatırımlar özelleştirme yoluyla piyasa ekonomisi şartlarına adapte edilip teknolojik ve idari açıdan yeterli kurumlar haline

⁶²A. Sarıbyık (2010) Yabancı Sermayenin Türkiye Pazarındaki Durumu ve Etkilerinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.27.

⁶³ Batmaz ve Tunca, 2005, **a.g.k.**,25.

⁶⁴Mutlu, 2008, **a.g.k.**,319.

⁶⁵ Karluk, R. (2013). *Uluslararası Ekonomi*. İstanbul: Beta Yayıncılık, s.756.

getirilebilmektedir. Özellikle belli başlı özelleştirmelerde yatırım şartı devlet tarafından yatırımcı firmaya zorunlu kılınmaktadır. Bu yolla yabancı yatırımcı da kritik sektörlerle direk olarak girebilme imkânına kavuşmaktadır.⁶⁶ Özelleştirmenin tersi olan devletleştirme ise; kamu hizmeti niteliği taşıyan özel teşebbüslerin ilgili kanununda belirtilen şartlarla devlet tekeline geçmesidir. Devletleştirme uygulamalarının çok olduğu ülkelerde yatırım yapmak risklidir. Bu nedenle şirketler bu uygulamaların çok olduğu ülkelere çıkarak daha güvenli bölgelerde yatırım yapmak isterler.

- *İşgücü Maliyetleri:* Yabancı sermayeyi bir başka ülkeye yönlendiren nedenlerin en önemli maliyet kalemlerinin başında işgücü maliyetleri gelmektedir. Ülkeler arasında gelişmişlik düzeyi ve sosyo-kültürel yapı gibi pek çok faktörden dolayı ücretler arasında farklılıklar görülür. Bu farklılıklar boyutlarına göre işletmelere ciddi rekabet avantajı sağlayabilir. İşletmeler ürünlerini bu ülkelerde üretmek için doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına girişirler. Ücretler aynı zamanda yabancı sermayeyi ülkelere çekmek isteyen ülkeler için bir rekabet unsurudur. Daha önce de bahsedildiği gibi kalkınmalarını sürdürebilmek için gelişmekte olan ülkeler yabancı sermayeye ihtiyaç duyarlar ve mümkün olduğunca fazla çekici faktörü bünyelerinde toplayabilmek için rekabet içinde bulunurlar, bu noktada ucuz işgücü maliyetleri önemli bir fark yaratmaktadır.⁶⁷ Yüksek ücret seviyesi doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını olumsuz etkileyebilir. Çünkü yüksek ücretler, üretim maliyetlerini yükseltir bu da üretilen malların hem ulusal hem de uluslararası piyasalarda rekabet gücünün düşmesine neden olur. Bunun sonucu olarak da doğrudan yabancı sermaye yatırımları ev sahibi ülke piyasalarından çekilmeye başlar.⁶⁸
- *Dışa Açıklık Seviyesi:* Ticari sınırlamaların bir ölçüsü olarak yorumlanan dışa açıklık; dış ticaret hacminin GSYH'ya oranlanmasıyla elde edilmektedir. Açık ekonomilerin daha fazla yabancı yatırım çektiği görüşüne rağmen, bazı doğrudan

⁶⁶M. Marankı (2009). Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türkiye'deki Sigorta Endüstrisi Açısından Yeri ve Önemi, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.8.

⁶⁷K. Kutlu (2009). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Kararlarını Etkileyen Faktörler: Eskişehir İmalat Sanayi Üzerine Bir Çalışma, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.64-65.

⁶⁸ Batmaz ve Tunca, 2005, a.g.k.,21.

yabancı sermaye yatırımlarında ticari sınırlamalar olumlu bir etkiye sahip olabilmektedir. Söz konusu ülkeye ticari sınırlamalardan dolayı kendi ürünlerini ithal etmekte zorlanan yerel piyasalara hizmet etmeyi amaçlayan firmalar o zaman bu ülkede şube açmayı planlayabilir. Ancak ihracat yatırımları gerçekleştiren çokuluslu şirketler daha açık bir ekonomide yatırım yapmayı istemektedirler.⁶⁹

- *Şeffaflık ve Yolsuzluk Seviyesi:* Yabancı ülkelerde yapılması planlanan yatırım sürekli olarak bir belirsizlik içerdiğinden çokuluslu şirketler yatırım yapmayı düşündükleri yerlerden güvence aramaktadır. Risk ve belirsizlik ortamı ülkenin iş ve yatırım ortamı olarak değerlendirilmesini engelleyici bir faktör olduğundan, ülke yönetiminde şeffaflığın az olduğu ve genel olarak yönetimde gizliliğin ve yolsuzluğun hakim olduğu ülkeler risk ve getirilerin önceden belirlenebilmesinde yetersiz kalacaklardır.⁷⁰
- *Bürokratik İşlemler:* İşletmeler yatırım kararlarını uygulama aşamasına geçtiklerinde planlanan en kısa zamanda ve kaynakları etkin kullanarak yatırımlarını gerçekleştirmek isterler. Bu yüzden bürokratik işlemlerin uzun sürmesi yabancı yatırımcılar için olumsuz bir faktördür. Bürokratik işlemlerin çok uzun sürmesi planların aksamasının yanında gereksiz bir takım maliyetleri ortaya çıkartacağından işletmeler bu tip bürokratik engellerden kaçınma eğilimindedir.⁷¹
- *Yatırım Teşvikleri:* Ülkeler doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını artırma konusunda son yıllarda yoğun bir rekabet içerisine girmişlerdir. Ülkeler politik ve ekonomik politikalarını yeniden yapılandırmaya ve yatırım teşvik kurumları yoluyla teşvik rejimleri uygulamaya başlayarak bu rekabet içerisinde avantaj yakalamaya çalışmaktadır.⁷² Yabancı yatırımcının gözünde yatırım yapılacak ülkenin çekiciliğini bir ölçüde artıran unsurlar arasında; belli bir süre vergiden muafiyet, ithal ettiği ara ürünlerin gümrük vergisi indirimleri, sübvansiyonlar vb. gibi mali teşvikler yer almaktadır. Yabancı sermaye yatırımlarının yol açacağı

⁶⁹A. Kurtaran (2007). Doğrudan yabancı yatırım kararları ve belirleyicileri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10 (2). s.367-382

⁷⁰A. Candemir (2009). Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını etkileyen faktörler. *Ege Akademik Bakış*. 9 (2). s.672.

⁷¹Kutlu, 2009, **a.g.k.**,72.

⁷²M. Bulut (2009). *Yatırım ikliminin geliştirilmesinde vergi politikalarının rolü: Türkiye örneği*. Ankara: T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı 2009/2388, s.81.

ulusal gelir artışı ev sahibi ülke açısından vergi gelirini de artıracaktır. Ulusal gelir artışı ile birlikte vergi gelirleri de artar. Bu nedenle ülkeler yatırım teşvikleriyle yabancı yatırımları kendilerine çekmek isterler.⁷³

- *Alt Yapı Durumu ve Coğrafi Konum:* Gelişmekte olan ülkelerde altyapının kurulmuş olması şüphesiz DYSY'ler için hayati bir önem taşımaktadır. Gelişmiş bir altyapı çok daha kaliteli iletişim, ulaştırma ve üretim hizmetleri sunuyor olacağından DYSY'ler yatırım yapacakları ülkelerde bu konuya özen göstermektedirler.⁷⁴
- Bir ülkenin coğrafi konumu yatırım kararı verilirken önemli bir faktördür. Hem dil hem de coğrafi konum açısından benzerlik gösteren ülkelerde yabancı yatırımcıların daha fazla yatırım yaparlar. Hedef pazarlara yakınlık, taşıma yollarına yakınlık gibi faktörler çokuluslu şirketler için büyük önem taşımaktadır. Şirketler yatırım kararı verirken ulaşım maliyetlerini ve riskleri en aza indirecek yerlerde yatırım yapmak isterler.
- *Kurumsal Yapı:* Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının geleceği açısından önemli olan bir diğer konu, sağlam bir kurumsal yapıdır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının karar mekanizmasının işleminde çok değişik karar odaklarının olması ve bunların arasında koordinasyon eksikliğinin bulunması bürokratik yavaşlık doğurmakta ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları bakımından caydırıcı etki yapmaktadır. Yatırım kararı alındıktan sonra işletmenin ev sahibi ülkede kaldığı sürece tabi olacağı yasalar ve kurallar ile bunların sürekliliği ve uluslararası işlemlere uygunluğu belirleyici faktörlerdendir. Mevzuatın sık sık değiştirilmesi ve ekonomiyle ilgili yasaların ve kararların beklenmedik zamanlarda değişim göstermesi, güveni zedeleyici bir faktör olmaktadır. Mülkiyet haklarının kabulü ve korunması doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının önemli belirleyici faktörlerindendir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının korunması bakımından sağlam bir kurumsal yapı gerekli olmakla birlikte, daima yeterli olmayabilir. Yabancılarla yapılacak sözleşmelerden

⁷³L. Çinko (2009). Doğrudan yabancı sermaye hareketlerinin makroekonomik etkileri. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*. 26 (1). s.121.

⁷⁴ Mutlu, 2011, a.g.k.,25.

kaynaklanacak uyuşmazlıkların ulusal yargı tarafından değil de uluslararası bir hakem kurulu tarafından karara bağlanması daha güven vericidir.⁷⁵

- *Döviz Kuru İstikrarı*: Yabancı sermaye yatırımlarında güçlü para, ev sahibi ülkenin rekabetçi gücünün belirleyicisi olarak yorumlanmaktadır. Çokuluslu şirketler, değişik ülkelerde faaliyette bulunmalarından dolayı farklı para birimleri ile çalışmaktadır. Döviz kurlarındaki oynaklıklar, çokuluslu şirketlerin maliyetlerini, satış fiyatlarını ve dolayısıyla şirketlerin bilançolarını etkilemektedir. Döviz kuru riskinin artması ile firmalar riskten kaçınmak için yatırım stratejilerini değişik ülkelere kaydırabilmektedir.⁷⁶
- *Kültürel ve Psikolojik Faktörler*: İşletmeler yatırım kararı alırken yatırım yapacakları ülkelerin kültürel ve psikolojik faktörlerini dikkate alarak yatırım kararı alırlar. Sosyo-kültürel yapı içinde; yazılı olmayan kurallar, iş yaşamına ilişkin davranışlar, gelenekler ve alışkanlıklar bu açıdan değerlendirilebilir. Psikolojik faktörler, yatırımcıların alternatif ülkeleri değerlendirirken veya yatırım kararlarını verirken göz önünde tuttıkları önemli etkenlerdir. Bu faktörler geçmişten gelen bir takım endişelerle, gelecekte kötü sonuçlar beklenmesine neden olmaktadır. Ev sahibi ülkenin yabancı sermaye konusundaki olumsuz kampanyaları da yatırımcı şirketleri tedirgin etmektedir. Bu şirketler, yatırım yapacakları ülkelerde halkın tepkisinden korktukları için bazı projelerini azaltmışlar veya vazgeçmişlerdir. Kamuoyunun yabancı sermaye konusundaki düşüncesi firmalar için çok önemlidir. Çoğunlukla gelişmekte olan ülkelerde görülen yabancı sermaye karşıtı düşünceler, yatırımlardaki risk oranını yükseltmekte ve aleyhte kampanyaların yürütüldüğü ülkeler yabancı sermayeyi tedirgin etmektedir.⁷⁷

1.6 Doğrudan Yabancı Sermayenin Ekonomik Etkileri

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları kalkınma ve büyümenin kilit noktalarından biridir. Bu nedenle ülkeler bu yatırımları kendilerine çekebilmek için

⁷⁵Candemir, 2009, **a.g.k.**,672-673.

⁷⁶ T. Mıstaçoğlu (2010). Ekonomik Entegrasyonun Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkisi Seçilmiş Bölgesel Ekonomik Entegrasyon Örnekleri, Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.20-21.

⁷⁷D. Kudar (2010). Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve İmalat Sanayinde Sektörel Bir Değerlendirme, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s..23.

yoğun çaba sarf etmektedir. Yatırıma kaynaklık yapan ülke açısından DYSY'den kar sağlamak ilk amaçtır. Ev sahibi ülkeler açısından ülkeye gelen DYSY'ler tasarruf açığını gidermek, ödemeler dengesini sağlamak, istihdam yaratmak gibi amaçların yanında yönetim bilgisi, know-how, insan kaynaklarının geliştirilmesi gibi amaçlarla da talep edilmektedir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları konuk oldukları ev sahibi ülkelerin ekonomilerinde her zaman olumlu sonuçlar yaratmamakta, bazen olumsuz birtakım etkilere de neden olabilmektedir.

1.6.1 Olumlu Etkileri

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ev sahibi ülkeye sermaye girişi sağladığı ve bu yolla ülkenin kalkınmasına yardımcı olduğu için önemlidir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkelerin gelişmesi üzerine olumlu bir etkisi bulunmakla birlikte beklenen katkısı yabancı sermayenin hacmi ve yapısına göre değişebilmektedir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının geldiği ülke ekonomisine olumlu katkıları; ekonominin üretim kapasitesini artırma, yeni teknoloji ve yönetim bilgisi getirme, döviz girişi sağlama, istihdam yaratma, ihracatı artırma ve vergi geliri sağlamadır.

1.6.1.1 Ekonominin Üretim Kapasitesini Artırması

Yabancı sermaye iki yolla bir ülkedeki üretim kapasitesini arttırabilir. İlk olarak ülkeye gelirken getirdiği sermaye ile ikinci olarak ise o ülkeden sağladığı karları yeniden dağıtarak ülkenin sermaye birikimine ve üretim kapasitesine doğrudan katkıda bulunması ile fayda sağlar.⁷⁸

Özellikle gelişmekte olan ülkelerin en önemli sorunu tasarruf yetersizliği ve bunun sonucu olarak da yatırımların düşük düzeyde olmasıdır. Gelişmekte olan ülkeler bu açığı doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıyla kapatmakta ve milli gelir artışına katkı sağlamaktadır.

⁷⁸C. Güneş (2006). Küreselleşme Sürecinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve 1980 sonrası Türkiye Ekonomisine Etkileri, Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü s.42.

Ülkelerin refah seviyelerinin göstergelerinden biri de kişi başına düşen milli gelirdir. Kişi başına düşen milli gelir artışı ise öncelikle üretim kapasitelerinin artırılması ve buna bağlı olarak da yatırımların artırılması ile mümkündür.

Gelişmekte olan ülkeler hem ekonomilerinde yapısal değişiklikleri gerçekleştirmek, hem de tüketim ihtiyacını karşılamak için büyük ölçüde ara ve yatırım malları ile hammadde ithal etmek zorundadır. Yatırım mallarının ileri teknoloji ürünü pahalı mallar olduğu da dikkate alınırsa, bu zorunluluğun gelişmekte olan ülkeleri ister istemez dış kaynaklara ittiği kolayca anlaşılır.⁷⁹ Ev sahibi ülkenin sermaye birikimine ve üretim kapasitesine dolaysız olarak katkıda bulunan yabancı sermaye hem başlangıçta getirdiği sermaye ile hem de sağladığı karları yeniden yatırarak, gittiği ülkenin üretim kapasitesini artırıcı etki doğurabilir.⁸⁰

Ülkeye giren DYSY ile ülkeden çıkan DYSY arasındaki fark belirlenerek yabancı yatırımların ülkeye net katkısı ölçülebilmektedir. Yabancı sermaye yatırımlarının ülkede yarattığı doğrudan gelir etkisi dışında dolaylı olarak yarattığı gelir etkileri de söz konusudur. Yabancı sermaye yatırımlarının etkin ve verimli üretim yapması ülke içinde etkinlikte bulunan yerli firmaları da yarattıkları dışsallıklarla etkisine alır.⁸¹

1.6.1.2 Yeni Teknoloji ve Yönetim Bilgisi Getirmesi

Yabancı sermaye, sahip olduğu teknoloji ve işletmecilik bilgisini geldiği ülkeye beraberinde getirmektedir. Yabancı sermaye ile birlikte teknolojinin de ev sahibi ülkeye girmesi, yeni girdilerin kullanılması, işgücünün eğitim ve yetiştirilmesi ile birlikte ölçek ekonomilerinin ortaya çıkmasıyla ev sahibi ülke ekonomisine olumlu katkılar sağlayabilmektedir. Doğrudan etkileri yanında dolaylı etkileri ile gelişmekte olan ülkelerdeki verimliliğin artmasına, işletmelerin modernleşmesine, maliyetlerin düşmesine, teknolojinin gelişmesine katkıda bulunurlar.⁸² Yabancı sermaye daha önce kullanılan teknolojiyi üretimde tekrar kullanarak diğer şirketlere de örnek olmaktadır. Yabancı sermaye genelde gelişmiş ülkelerden geldiği için üst düzey yönetici kadrosu ve

⁷⁹ E. Kutlu ve E. Han (2011). *İktisadi kalkınma ve büyüme*. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları No:1575. s.86.

⁸⁰ Seyidoğlu, 2007, **a.g.k.**,616.

⁸¹C. Elbir (2006). Yabancı Sermaye Hareketlerinin Ekonomik Büyümeye Etkisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.16.

⁸²M. Berber (2006). *İktisadi büyüme ve kalkınma*. Trabzon: Derya Kitabevi, s.397.

teknik eleman açısından ev sahibi ülkelerden üstün durumdadır. Ar-Ge faaliyetlerini gerçekleştirmek ve yerli personeli modern teknoloji ve işletmecilik konularında eğitmek ev sahibi ülkelerin yabancı sermayeden beklentileridir.⁸³

1.6.1.3 Döviz Girişi Sağlaması

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ev sahibi ülkeye girdiği zaman ödemeler bilançosunu etkilemektedir. Ödemeler bilançosu; belli bir dönem içerisindeki bir ülkenin yerleşikleri ile dünyanın diğer ülkeleri arasında meydana gelen ekonomik işlemleri gösteren bir tablodur. Başka deyişle, bir ülkenin belli bir dönemde dış satımlardan elde ettiği dövizler ile dış alımlar nedeniyle borçlandığı döviz miktarını göstermektedir.⁸⁴

Yatırım yapan firmanın ödemeler dengesinde bir iyileşme yaratması, ticaret açığının kapatılmasında ve ayrıca döviz girişinde olumlu bir etkisinin olması gelişmekte olan ülkelerin yabancı sermayeden beklentilerinden biridir.⁸⁵

Yabancı sermaye gidilen ülkenin ödemeler dengesine getirdiği dövizlerle ve uzun dönemde sağladığı ithalatı ikame edici, ihracatı artırıcı etkisiyle katkıda bulunur. Bunun yanında gelişmekte olan ülkelerde sık sık ortaya çıkan ödemeler dengesi sorununa kısa dönemli çözüm önerilerinden biri de uygun olmayan liberalleşme politikaları ile sermaye girişinin teşvik edilmesidir. Ancak liberalleşmenin tam olarak uygulanmadığı durumlarda müdahaleden kaynaklanan bozulmalar şiddetlenmektedir. Bu tür etkinin azaltılabilmesi için öncelikle mali piyasalarda liberalleşmenin tam olarak sağlanması gerekir.⁸⁶

1.6.1.4 İstihdam Yaratması

İşsizlerin istihdam edilmesi; kişi başına düşen gelir düzeyinin artmasına, yaparak öğrenme sürecinde deneyimlerin oluşmasına ve teknolojinin yayılmasına olanak sağlamaktadır. İstihdam üzerindeki etkiler, şartlara göre değişiklik göstermektedir. Örneğin, ülkeye gelen yabancı sermaye yatırımları bazı sektörlerin ya da sanayilerin yeniden yapılanmasına neden olmaktadır. Doğrudan yabancı sermaye tarafından yaratılan yeni istihdam olanakları, uzun dönemde ülke içi kazançlar oluşturmaktadır. Bu şekilde kaynaklar daha verimli kullanılmakta ve yeni pazarlara girişle beraber yatırımcıların o

⁸³Güneş, 2006, **a.g.k.**,42.

⁸⁴Mutlu, 2008, **a.g.k.**,180.

⁸⁵ Kudar, 2010, **a.g.k.**,26.

⁸⁶Berber,2006, **a.g.k.**,395.

lkelerdeki ürünlere olan talebini arttırmaktadır. Talep artışı da, ilgili ülkelerdeki üretimi ve buna bağlı olarak da istihdamı artırır.⁸⁷

Teknik bilgi ile birlikte çoğunlukla yönetici ve teknisyen niteliğindeki personeli de yatırım yapılan ülkeye getiren yabancı sermayeli kuruluşlar, yatırım yapılan ülkedeki personelin bilmedikleri teknik konuları ve işleri öğrenmelerine ve öğrendikleri alanlarda kendilerine iş kurmalarına veya başka yerel firmalara transfer olmaları neticesinde, öğrendikleri teknolojiyi yerel firmalara aktarmalarına yardımcı olurlar.⁸⁸

1.6.1.5 İhracatı Artırması

Yatırım yaptıkları ülkede mal satmanın yanı sıra yeni pazarlara açılmak, hammadde ve ucuz işgücü kaynaklarından yararlanmak, kendi ülkelerinin dâhil olmadığı bir ekonomik entegrasyona gümrüksüz mal satabilmek, nakliye maliyetlerini azaltmak ve pazar paylarını arttırmak için de doğrudan yabancı sermaye yatırımları diğer ülkelere yönelmektedir. Bu şirketler ürünlerini hem yatırım yaptıkları ülkelerde hem de o ülkeleri üretim üssü haline getirerek oradan başka ülkelere satarak yatırım yapılan ülkenin ihracatını pozitif yönde etkilemektedir.⁸⁹

Ayrıca az gelişmiş ülkeler, gelen yabancı sermayenin yurt dışındaki pazarlarını da dolaylı yoldan elde etmiş olmaktadır. Bu sayede az gelişmiş ülkeler pazar arama faaliyetinden kurtulmakta ve ülkeye ihraç pazarları kazandırmış olmaktadırlar. Ev sahibi ülkeler tarafından doğrudan yabancı sermayenin ülkeye giriş izni verilirken, bu firmaların ihracata yönelik üretim yapmalarını göz önünde bulundururlar. Ev sahibi ülke, uluslararası nitelikte olan yabancı firmaların dış pazarlar hakkındaki deneyimleri ve uluslararası alanlara yayılmış satış ve pazarlama kanallarından yararlanarak ihracatını artırmayı hedefler.⁹⁰

⁸⁷ Kudar, 2010, **a.g.k.**,27-28.

⁸⁸A. Gedikli (2011). okuluslu şirketler ve doğrudan yabancı yatırımların gelişmekte olan ülkelerin kalkınması üzerine etkileri. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 6 (1). s.130-131.

⁸⁹İ. Ger ve O. Peker (2014). Yabancı doğrudan yatırımların cari işlemler dengesi üzerindeki etkileri: Türkiye, Çin ve Hindistan rnekleminde çoklu yapısal kırılmalđ eşbütünleşme analizi. *Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi*, 8 (1) s.92.

⁹⁰Seyidoėlu, 2007, **a.g.k.**,617.

1.6.1.6 Vergi Geliri Sağlaması

“Küreselleşen dünyada vergiler de artık uluslararası bir boyut kazanmıştır. Devletler iki taraflı ya da çok taraflı anlaşmalarla kendilerini sınırlamış bulunmaktadır. Bu nedenle, vergi politikaları belirlenirken uluslararası yükümlülükler de göz önüne alınmak durumundadır. Vergilerin yerli üreticiyi koruma amaçlı olarak kullanılması konusu en sıkıntılı alanlardan birini oluşturmaktadır. Bu konudaki anlaşmazlıkların giderilmesi ve ülkeler arasındaki vergi rekabetinin belli kurallara bağlanması için Dünya Vergi Örgütü (World Tax Organization) kurulması gibi düşünceler bile ortaya atılmıştır”.⁹¹

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, gittikleri ülkelerde vergi gelirleri üzerinde olumlu etki yaparlar. Düşük vergi oranları yabancı sermayenin temel belirleyicilerinden biridir. Bu durumun farkında olan ülkeler de vergi konusunda teşvik edici düzenlemelere başvurarak yabancı yatırımlardan yararlanmaya çalışmaktadır. Vergi geliri yabancı yatırımların yol açacağı ulusal gelir artışı ile birlikte artacaktır. Çünkü ulusal gelir artışı ile birlikte vergi gelirleri de artar.⁹² Bu olumlu etkiler de kendisini kamu maliyesinde gösterir. Ev sahibi ülkelerin vergi gelirleri içindeki büyük payını yabancı sermayeli şirketlerin vergi gelirleri oluşturur. Diğer taraftan, çok yüksek vergi oranlarının yabancı sermaye yatırımlarının girişi üzerinde caydırıcı etkide bulunabileceği de unutulmamalıdır.⁹³

1.6.2 Olumsuz Etkileri

Ev sahibi ülke ekonomisi üzerinde her zaman olumlu etkiler yaratmayan doğrudan yabancı sermaye yatırımları; yerli şirketler karşısında haksız rekabet üstünlüğü, ekonomi üzerinde yabancı denetiminin artması, ekonomik bütünlüğün bozulması, ihracatı kısıtlama, korumacı politikaların aşılması, teknolojik bağımlılık gibi ev sahibi ülke ekonomisinde görülebilecek olası olumsuzluklara sebep olabilirler.

⁹¹A. Karaaslan (2005). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Belirleyen Faktörler: İşletme ve İşveren Profili Açısından Gaziantep İli Örneği, Doktora Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.49.

⁹²L. Çinko (2009). Doğrudan yabancı sermaye hareketlerinin makroekonomik etkileri. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 26 (1) s.121.

⁹³Seyidoğlu, 2007, **a.g.k.**,617.

1.6.2.1 Yerli Şirketler Karşısında Haksız Rekabet Yaratması

Hem ulusal hem de uluslararası düzeyde rekabet bir ülkede yabancı sermaye yatırımlarının yapılması ile meydana gelmektedir. Yeni ürünlerin yeni bir üretim kapasitesi geliştirilerek meydana getirilmesi, tüketiciye arz edilen ürün ve hizmetlerin çeşitlendirilmesi ve fiyatların artışının durması hatta fiyatların düşmesi yabancı sermaye yatırımı ile yerli sanayinin tekelleri yapıya sahip olduğu durumda gerçekleşebilmektedir. Yabancı sermayenin böyle bir rol oynaması iktisadi etkinliğinden ve gelişmiş üretim tekniklerine sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, yabancı sermayenin ithalat yerine ülke içindeki üretime yönelmesi, ödemeler bilançosu üzerindeki baskıyı hafifletir, bu durumda ülkenin dış ticaret politikalarını geliştirmesine zemin hazırlar.⁹⁴

Yabancı sermaye yatırımları teknolojik üstünlüğü kullanarak, yerli firmaları rekabet edemez duruma getirebilir. Bu durumda piyasa tekelleri bir yapıya bürünecektir. Aynı ürünü daha ucuz ve daha kaliteli şekilde piyasaya sunan yabancı sermayeli firma, yerli sermayeli firmaya göre avantaj sağlayarak haksız rekabete neden olabilir.⁹⁵ Bu durum yerli şirketlerin piyasadan çekilmesine ve yerli üreticinin işsiz kalmasına neden olacaktır.

1.6.2.2 Ekonomi Üzerinde Yabancı Denetiminin Artması

İşletme yönetimi üzerinde dolaysız bir denetim sağlaması yabancı sermaye yatırımlarının temel özelliğidir. Ana sektörleri ele geçirerek ekonomiyi denetimi altına alabilen yabancı sermaye yatırımları ülkenin ekonomik ve siyasi bağımsızlığını tehlikeye sokarak, belirli amaçlara yönelik para, maliye ve dış ticaret politikası uygulama serbestliğini ortadan kaldırabilir ve bağımsız bir sanayileşme politikasını izlemesini önleyebilir. Aşırı bir durum olarak, ülkedeki siyasal kurum ve kuruluşların bile yabancı nüfuzu altına girme tehlikesi doğabilir.

1.6.2.3 Ekonomik Bütünlüğün Bozulması

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ev sahibi ülke ekonomisinin bütünlüğünü bozabilir. Ülkeye gelen yabancı yatırımlar daha çok ileri teknoloji kullanan yatırımlardır.

⁹⁴Kudar, 2010, a.g.k.,27.

⁹⁵D. Sevinecek (2010). Türk Otomotiv Sektörünün Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarını Çekme Potansiyeli ve Rakip Ülkelerle Karşılaştırılması, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.30.

Ülke içindeki yerli yatırımcılar ise geleneksel üretim tekniklerini kullanırlar. Bu noktada ekonomide ikili bir yapı oluşur ve bütünlük bozulur. Ayrıca ileri teknoloji kullanan yabancı yatırımlar daha az işçi ile daha iyi bir teknoloji kullandıkları için ev sahibi ülkede istihdamı arzu edildiği kadar artırmayabilir. İstihdamın olumsuz etkilenmesi yine bir domino etkisi yaratacak ve milli gelir, tasarruflar ve yatırımları olumsuz yönde etkileyecektir. Ayrıca ülke içerisindeki yerli ve yabancı şirketlerin bir uyum içerisinde çalışmama durumunda da ekonomilerde bütünlük bozulabilmektedir. Yabancı yatırımların ev sahibi ülkenin yatırım ortamını bilmemeleri ve yerli yatırımcıların da yabancı yatırımcıları benimsememeleri ve pazarı kaptırmak istememeleri de bütünlüğün bozulmasına yol açabilir.

1.6.2.4 İhracatı Kısıtlaması

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yerel üreticiler üzerindeki potansiyel dolaylı etkilerinden biri de ihracatı kısıtlamasıdır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının, ev sahibi ülkedeki bir sektöre girişi, bazı yerel şirketlerin piyasadan çekilmesi ile sonuçlanabilecek yoğun bir rekabet ortamı yaratır. Bu etki, ihracata yönelik çokuluslu şirket ve yerel üreticiler açısından çok önemli olmayabilir. Fakat ihracat yapan yerel şirketler açısından bakıldığında bu durum, eğer yerel şirketlerin ihracat kaybı yatırım yapan şirketin yerel şubesinin yapacağı yeni ihracatla karşılanmazsa, doğrudan yabancı yatırım girişinin olumsuz etkilerini ortaya çıkarabilir.⁹⁶

Ev sahibi ülkenin ödemeler dengesi üzerinde çeşitli etkiler yaratan doğrudan yatırımlar işletmenin kuruluşunda ev sahibi ülkenin ödemeler dengesine olumlu katkıda bulunur. İhracat ve ithal ikamesi şeklinde katkıda bulunma, doğrudan yatırım üretime başladığı zaman gerçekleşir. Fakat üretimini devam ettirebilmek için hammadde ve diğer girdileri ithal etme zorunluluğu ev sahibi ülkenin ödemeler dengesinde olumsuz etki yaratır ve zamanla ithalat rakamları ihracat rakamlarına kıyasla artmaya ve ihracatı kısıtlamaya başlar.⁹⁷

⁹⁶ E. Bozdağlıoğlu (2010). Türkiye'ye Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türkiye'nin İhracat Performansına Etkilerinin Analizi, Doktora Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.101-102.

⁹⁷ Karluk, 2013, **a.g.k.**,762.

1.6.2.5 Korumacı Politikaların Aşılması

Dünyada 1980 sonrasında yaşanan liberalleşme süreciyle birlikte sermaye hareketleri de artmıştır. Ülkelerarası sermaye akışları hızlanmıştır. Ülkelerine yabancı sermaye çekmek isteyen ülkeler için bu bir fırsat olsa da bir taraftan da ülkeler korumacı politikalar uygulamaya başlamışlardır. Korumacı politikalar uygulamayan ülkelerde ise, yabancı sermaye yatırımları, gümrük tarifeleri ve ithalat yasakları gibi koruyucu duvarların aşılmasına neden olmaktadır. Bu nedenle bazı koruyucu amaçları gerçekleştirmek üzere dış ticaret kısıtlamaları uygulanır.

Yabancı sermaye yatırımları; tüketimi kıstak, yerli üretimi artırmak gibi nedenlerle korumacılık politikaları izlerler. Oysa yabancı sermaye yatırımları ile bu mallar, yurtiçinde üretileceğinden tüketim kısılamaz. Ayrıca, üretim de tümüyle ulusal bir nitelik taşımaz. Çünkü çoğu kez gidilen ülkede üretimin en son aşaması yapılır, hammadde ve yarı işlenmiş ürünler ithalat yoluyla ana merkezden karşılanır. Bu ise yerli üretimi dışa bağımlı kılmakta ve ülkenin döviz rezervleri üzerine büyük bir baskı doğurmaktadır.⁹⁸

1.6.2.6 Teknolojik Bağımlılık Yaratması

Yabancı şirketler Ar-Ge faaliyetlerini gittikleri ülkelerde gerçekleştirmek yerine ana merkezde yapmayı tercih ederler. Bu şekilde ev sahibi ülkelerin araştırma faaliyetlerine katılmamaları ve sürekli olarak yeni çıkan teknolojileri ithal etmek zorunda bırakılmaları, teknolojik bağımlılığın artması anlamına gelmektedir. Buna ilaveten, yabancı sermaye yoluyla ev sahibi ülke belirli teknolojileri kullanmaya zorlanır, bu da sanayileşme ve ulusal teknolojiadaki gelişmeyi ters yönde etkileyebilir.⁹⁹

Diğer ülkelerin teknolojilerine bağımlı hale gelen bu ülkeler Ar-Ge harcamalarını bu teknoloji bağımlılığına aktarmakta ve Ar-Ge harcamaları bu yöne kaymaktadır. Ülkeler kendilerine teknoloji üretmek yerine var olan teknolojileri yabancı şirketlerden satın alma yolunu tercih etmektedir. İç pazarda çok uluslu şirketlere karşı önemli rekabet avantajını kaybeden kendi teknolojisini üretemeyen yerli şirketler zaman içinde endüstriyi terk etmeye başlamaktadır ve yabancı yatırımcının tekel güç haline gelmesine neden olmaktadır. Bu durum üretici ve tüketici dengesi arasındaki ekonomik bütünlüğün

⁹⁸Seyidoğlu, 2007, **a.g.k.**,618.

⁹⁹ F.Yorulmaz (2006). Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türkiye Ekonomisine Etkileri(1990-2002),Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.88.

bozulmasına neden olmaktadır.¹⁰⁰ Ayrıca teknolojik olarak dışa bağımlı hale gelen ev sahibi ülkenin zamanla dış ticaret açıkları artacak ve ödemeler dengesi bozulacaktır.

1.7 Dünyada Yabancı Sermaye Yatırımlarının Analizi

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, ülke ekonomilerinin birbiriyle bütünleşmelerinde önemli bir rol oynamaktadır. Uluslararası sermaye hareketliliğinin önündeki engellerin kaldırılmasıyla birlikte daha fazla miktarda sermaye ülke dışında doğrudan sabit yatırıma yönelmiş ve böylece bütünleşmeler artmıştır. Söz konusu yatırımlar bulundukları ülkelerin ekonomisine çok yönlü bir katkı sağlaması nedeniyle, ülkelerin daha fazla DYSY çekebilmek için birbirleriyle sürekli rekabete girişmelerine neden olmuştur. Uygulanan politikalardan her dönemde istenen sonucun elde edilmesi çeşitli kısıtlar (kriz vb.) nedeniyle mümkün olmasa da bu durum DYSY olan ilgiyi azaltmamış; aksine son dönemde yaşanan ekonomik krizle birlikte kredi piyasalarında meydana gelen katılıklar DYSY'nin önemini daha da artırmıştır.¹⁰¹

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının başlangıç tarihi sömürgecilik dönemine kadar gitmektedir. XIX. yüzyıl boyunca sanayileşen batı ülkeleri sanayi devrimi sonrasında bünyelerindeki sermaye birikimlerini başka ülkelerdeki en çok kârı sağlayacak yatırım alanlarına yöneltme ihtiyacı içine girmişlerdir. Genellikle Avrupa sanayisinin ihtiyacı olan hammaddelerin bulunduğu ucuz işgücüne sahip sömürgeler ve bazı gelişmekte olan ülkeler batı ülkeleri için cazip yatırım alanları olarak ön plana çıkmışlardır.¹⁰²

II. Dünya savaşından sonra doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde yoğunlaşmaya başlayan yabancı sermaye yatırımları II. Dünya savaşına kadar daha çok portföy yatırımları şeklinde gerçekleşmiştir. Bu gelişmelerin başında uluslararası şirketlerin 1950'lerden sonra etkili olması sayılabilir. Ayrıca o dönemlerde Avrupa Ekonomik Topluluğunun kurulmasıyla Avrupa'da yatırımlar artmış ve 1970 yıllardan

¹⁰⁰D. Göz (2009). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.23-24.

¹⁰¹H. Bal, N. Algan, E. Akça ve D. Fidangül (2016). Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve iktisadi gelişme: türkiye örneği. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25 (1). s.3.

¹⁰² Batmaz ve Tunca, 2005, **a.g.k.**,69.

itibaren doğrudan yabancı sermaye yatırımları dünya ekonomisinin entegrasyonunda önemli roller oynamıştır. ¹⁰³

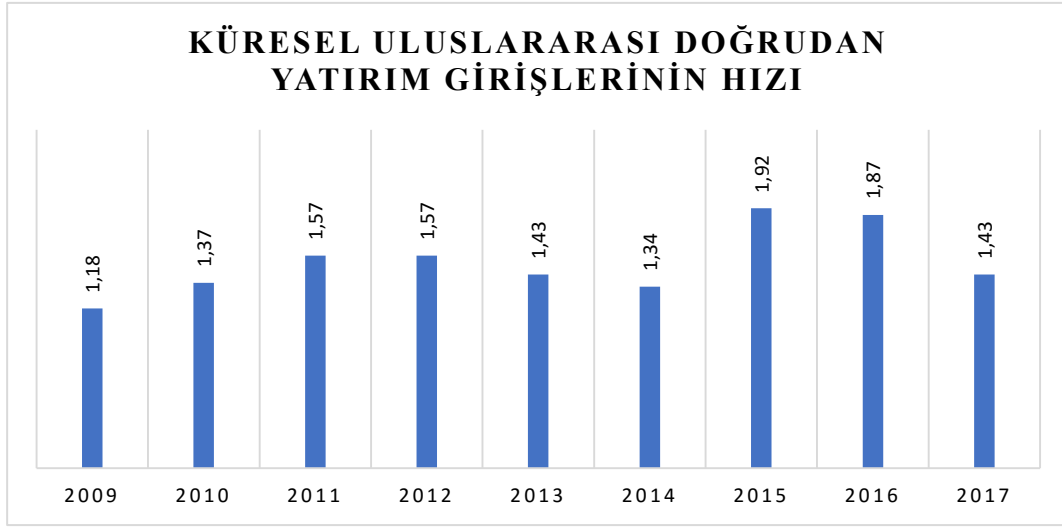
1990 döneminde yaşanan önemli gelişmeler olarak sosyalist ekonomilerin çökmesi ve liberal ekonomilere dönüşmeleri sayılabilir. 1989 yılında Doğu Bloğunun çözülmesi, yabancı sermaye açısından yeni ufuklar açmıştır. Doğu Bloğunun çözülmesine kadar geçen dönem içinde gelişmekte olan ülkelerin önemli çoğunluğunda yabancı sermayeye şüphe ile yaklaşılmaktaydı ve uzun dönemde getireceği faydalardan çok zarar vereceği düşünülmektedir. ¹⁰⁴

Doğrudan yabancı yatırımların 1990'lı yılların sonunda gelişmekte olan ülkelere artmasından sonra çokuluslu işletmelerin faaliyet alanları da uluslararası üretim, hizmet işletmeleri, bankalar, reklam ajansları, danışmanlık işletmeleri, bilgisayar ve yazılım işletmeleri şeklinde çeşitlenmiştir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımı akışından en fazla pay alan Çin, Singapur, Malezya, Tayland, Brezilya, Meksika, Hong-Kong, Arjantin, Mısır ve Tayvan gelişmekte olan on ülkedir. Latin Amerika ülkeleri içinde de özellikle Brezilya ve Arjantin ön plana çıkarken, gelişmekte olan ülkeler arasında en çok doğrudan yabancı sermaye yatırımı çeken ülke Çin'dir. Özellikle Latin Amerika'ya yönelik doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında artışlar 1990'lardan itibaren gelişmekte olan ülkelere yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarında önemli bir artış ile birlikte olmuştur. Kültürel faktörlerin yanı sıra ABD ve Latin Amerika ülkelerinin entegrasyonu ile ilgili beklentiler bu artışı açıklamaktadır. Özelleştirmeler Latin Amerika'daki bu yatırım artışını hızlandırmıştır. İspanyol ve Portekizli firmalar özelleştirilen Latin Amerika şirketlerinin en önemli alıcılarıdır. Bu da kültürel faktörlerin dolaysız yabancı sermaye yatırımlarında öne çıktığını göstermektedir. ¹⁰⁵

¹⁰³ Batmaz ve Tunca, 2005, **a.g.k.**,71.

¹⁰⁴Kutlu, 2009, **a.g.k.**,21.

¹⁰⁵ Bulu, 2007, **a.g.k.**,41.

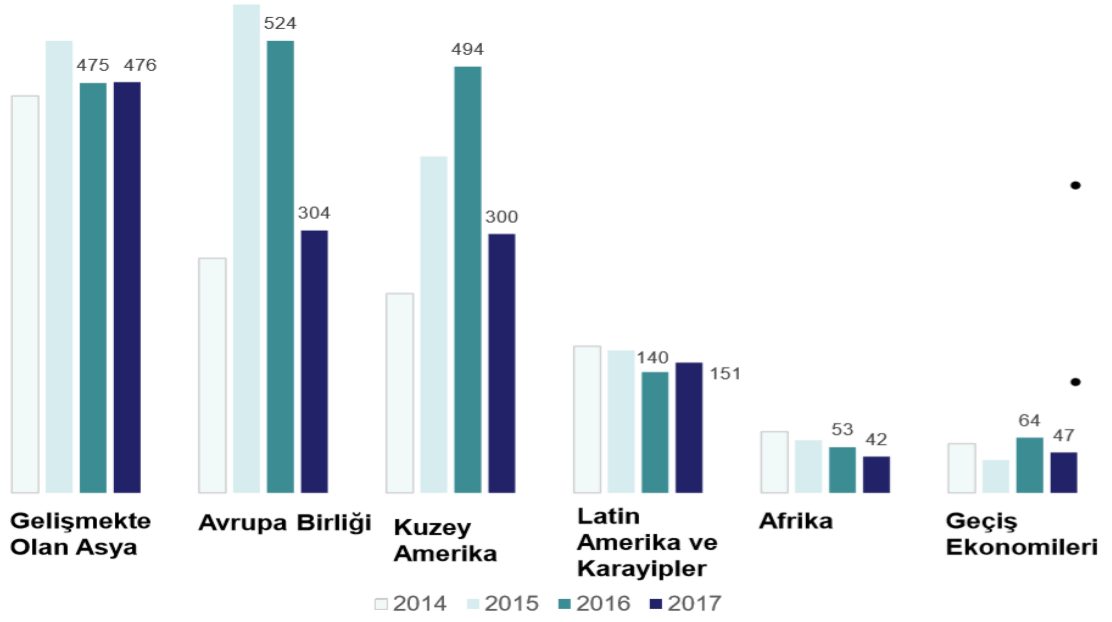
Şekil 1. 1. *Küresel Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişlerinin Hızı*¹⁰⁶

Küresel çaptaki doğrudan yabancı sermaye yatırımları 2017 yılında 2016 yılındaki %23'lük büyüme hızını kaybetmiş ve 1,87 trilyon dolardan 1,43 trilyon dolara gerilemiştir. Sınır ötesi satın alma ve birleşmedeki %22'lik düşüş uluslararası doğrudan yatırımlardaki bu düşüşün nedenlerinden biri olarak görülmektedir.

2018 yılı Dünya Yatırım Raporuna (World Investment Report) göre “Bölgelere Göre DYSY Girişleri” Şekil 1.2’de yer almaktadır:

¹⁰⁶ <https://www.yased.org.tr/ReportFiles/2018/unctad-dunya-yatirim-raporu-sunumu-2018-yased.pdf>

(Erişim tarihi: 30.05.2019).

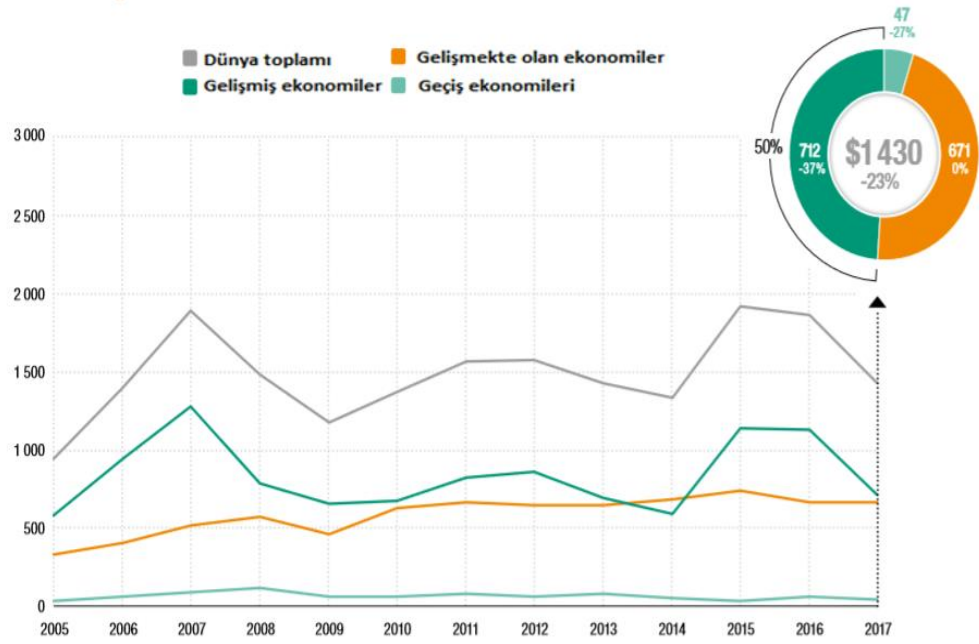

Şekil 1. 2. Bölgelere göre DYSY girişleri, 2014-2017 (Milyar \$)¹⁰⁷

- 2014-2017 dönemindeki küresel DYSY akımlarında bölgesel bazda en fazla DYSY girişi gelişmekte olan Asya'ya gerçekleşmiştir. Sırasıyla Çin, Hong Kong (Çin) ve Singapur bölgede en fazla DYSY çeken ülkeler arasında yer almıştır.
- 2014-2017 döneminde Kuzey Amerika'da DYSY akışlarındaki %39'luk düşüşün nedenlerinden biri hem Kanada'da hem de ABD'de sınır ötesi Satın Alma ve Birleşmelerin azalmasıdır.
- 2014-2017 döneminde Afrika'da yatırımlarının çoğunun Mısır, Mozambik, Kongo, Nijerya ve Angola gibi ürün ihracatı ekonomiler ile sınırlı olmasından dolayı bu bölgeye yapılan DYSY yatırımlarının azalmasındaki en büyük sebeplerden biri düşük petrol fiyatları ve emtia azalması gibi etkilere bağlıdır.
- 2014-2017 döneminde Latin Amerika ve Karayipler'deki ekonomik iyileşmeden dolayı bu bölgeye DYSY akışı %8'lik bir artışla 151 milyar \$'a ulaşmıştır.¹⁰⁸

¹⁰⁷ (http-106).

¹⁰⁸ [https://www.yased.org.tr/ReportFiles/2018/Birlesmis-Milletler-Ticaret-ve-Kalkinma-Orgutu-\(UNCTAD\)-Dunya-Yatirim-Raporu_2018.pdf](https://www.yased.org.tr/ReportFiles/2018/Birlesmis-Milletler-Ticaret-ve-Kalkinma-Orgutu-(UNCTAD)-Dunya-Yatirim-Raporu_2018.pdf) (Erişim tarihi: 25.02.2019).

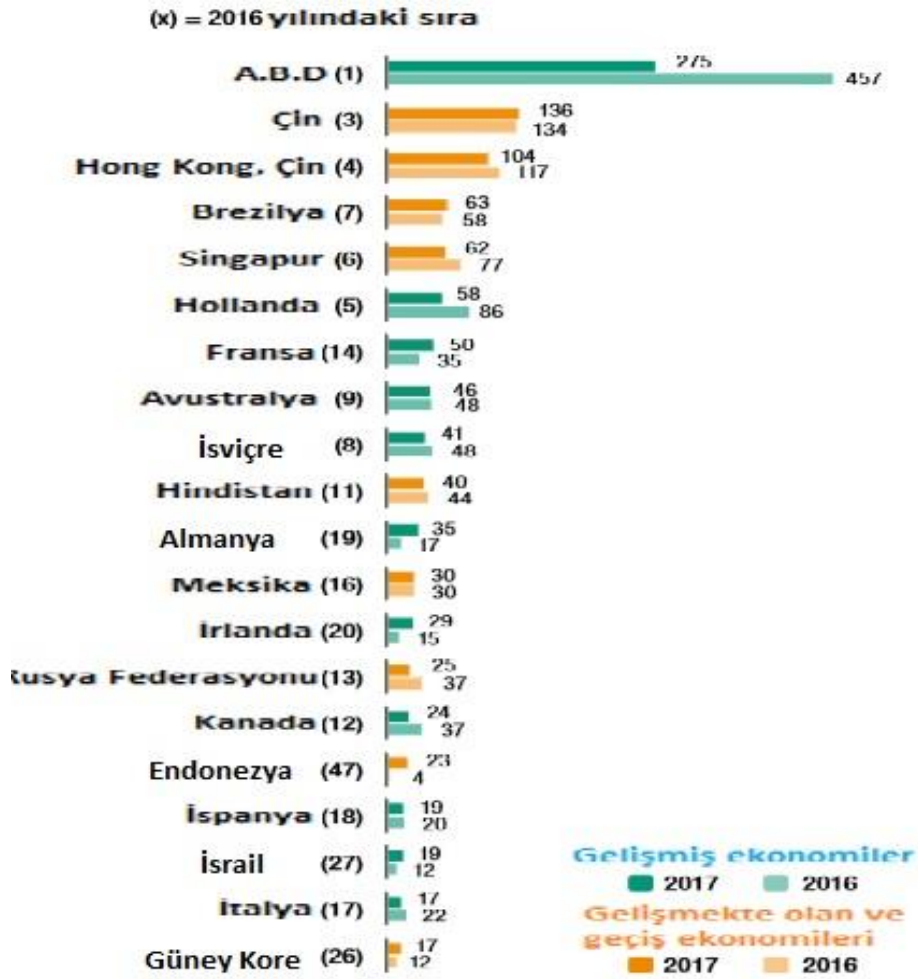
Şekil 1. 3. DYY Girişlerinin Ekonomik Gruplara Göre Dağılımı 2005-2017(Mil\$ ve %)¹⁰⁹

Küresel doğrudan yabancı yatırımlar (DYY), 2017 yılında %23 oranında azalarak, 2016 yılında revize edilmiş 1,87 trilyon dolardan 1,43 trilyona düşmüştür (Şekil 1.3). Bu düşüş, 2017 yılında önemli bir iyileşme gören GSYH ve ticaret gibi diğer makroekonomik değişkenlerin aksine daha fazladır. Net sınır ötesi birleşme ve devralmaların (M & As) değerinin 2016 yılında 887 milyar dolardan 694 milyar dolara düşmesi, azalmaya katkıda bulunmuştur. %37'lik sert bir düşüşle 712 milyar \$'a inen gelişmiş ekonomilere yönelik DYY akışlarına karşılık gelişmekte olan ekonomilere olan DYY akışları 2016 yılındaki %10'luk düşüşten sonra bir canlanma gösterememiş, 671 milyar \$'da sabit kalmıştır. Geçiş ekonomilerine olan DYY akışları ise %27'lik bir düşüşle 47 milyar \$'a gerileyerek, 2005 yılından bu yana 2. en düşük seviyeye ulaşmıştır. Sonuç olarak, gelişmekte olan ekonomiler, 2016 yılında %36 ile karşılaştırıldığında, toplamın yüzde 47'sini çekerek küresel doğrudan yabancı yatırım girişlerinin 2017 yılında artan bir kısmını oluşturmaktadır¹¹⁰

Dünyadaki en büyük 20 doğrudan yabancı sermaye yatırımına sahip ülkeler şekil 1.4'te yer almaktadır.

¹⁰⁹ (http-106).

¹¹⁰ <https://www.yased.org.tr/ReportFiles/2018/unctad-dunya-yatirim-raporu-sunumu-2018> (Erişim tarihi:25.02.2019).

Şekil 1. 4. DYSY Girdileri, En Büyük 20 Ev Sahibi Ekonomi, 2016 ve 2017 (Mil. \$)¹¹¹

Şekil 1.4'e göre uluslararası DYSY girdileri sıralamasında gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomiler ilk 10'u paylaşmaktadırlar. İlk 10'daki ülkeler DYSY akışlarının %60'ını, ilk 20'deki ülkeler ise %78'ini meydana getirmektedir. 2017'de küresel ölçekte 3 basamaklık bir gerilemeyle dünyadaki en çok yatırım çeken 26. ülke Türkiye olmuştur. Türkiye gelişmekte olan ekonomiler arasında ise en çok yatırım çeken 13. ülke olarak sıralamada yerini almıştır. Türkiye ayrıca Asya bölgesinde 8. en çok yatırım çeken ve Batı Asya bölgesinde en çok yatırım çeken ülke olarak sıralamaya yerleşmiştir. Fransa'ya DYY girişleri (35 milyar \$'dan 50 milyar \$'a yükselerek %42'lik bir artış göstermiştir. Bunun en büyük nedenlerinden biri Boehringer Ingelheim'ın (Almanya) Sanofi'nin Hayvan Sağlığı Şirketi'nin alınması gibi büyük Satın Alma ve Birleşmeler projeleridir.

¹¹¹ UNCTAD, World Investment Report 2018, s.4.

Almanya’da DYY girişleri 2 kat artarak 35 milyar \$’a yükselmiştir. Sınır ötesi Satın Alma ve Birleşmeler hedeflerinin 23 milyar \$’a yükselmesi bu artışın sebeplerinden biridir. Gelişmekte olan Asya’da en çok DYY çeken ülke olan Endonezya yatırımlarını 5 kat artırarak 23 milyar \$’a ulaşmıştır. 2016 yılında 196 milyar \$ olan İngiltere’de DYY akışlarının büyük bir azalma göstermesi sonucu DYY’nin 15 milyar \$’a düşmesi büyük anlaşmaların azalmasından kaynaklanmaktadır. Arjantin’e DYY akışları, ekonominin iyileşmesi ve yatırım ve altyapıyı iyileştirmek amaçlı yeni politikaların uygulanmasından kaynaklı olarak 3 kattan fazla bir oran ile artış gösterdi ve 11.9 milyar \$’a ulaşmıştır.¹¹²

Gelişmekte olan ekonomiler için dış finans kaynaklarının dağılımı Şekil 1.5’te yer almaktadır.

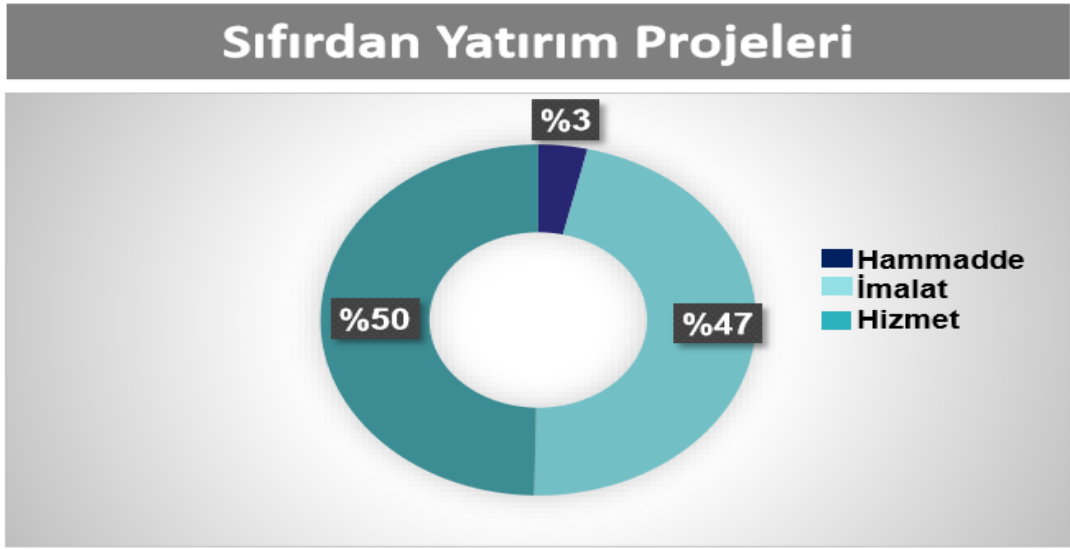

Şekil 1. 5. Gelişen Ekonomiler İçin Dış Finans Kaynakları, 2005-2017 (Mil. \$)¹¹³

DYY, gelişmekte olan ekonomiler için son on yılda en büyük dış finansman kaynağı olmuştur. Şekil 1.5’de de görüldüğü gibi doğrudan yabancı sermaye yatırımlarındaki çizgilerindeki çıkıntı diğer türlere göre daha azdır. 2005-2017 yılları arasında da diğer yatırım türlerine göre yüksek oranlarda seyretmiştir.

¹¹² (http-110).

¹¹³ UNCTAD, World Investment Report 2018, s.12.

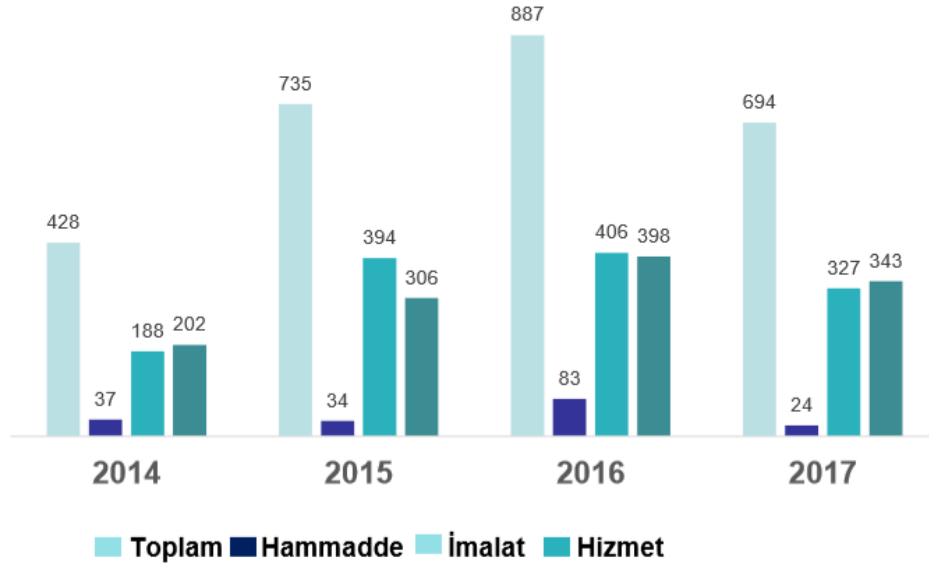
Şekil 1. 6. *Global DYY Akışları-Sektörel Kırılım-Sıfırdan Yatırım Projeleri*¹¹⁴

Gelecek DYY akışlarının göstergesi olan, açıklanmış Sıfırdan Yatırım Projelerinin değeri servis sektöründe %25 ve ham madde sektöründe %61 azalmıştır. İmalat sektöründeki sıfırdan yatırımlar %14 artmıştır. İmalatta ve hizmetler sektöründe sıfırdan yatırım projelerinin değeri neredeyse aynı orandadır.¹¹⁵

¹¹⁴ (http-110).

¹¹⁵ (http-110).

Satın Alma ve Birleşme İşlemleri

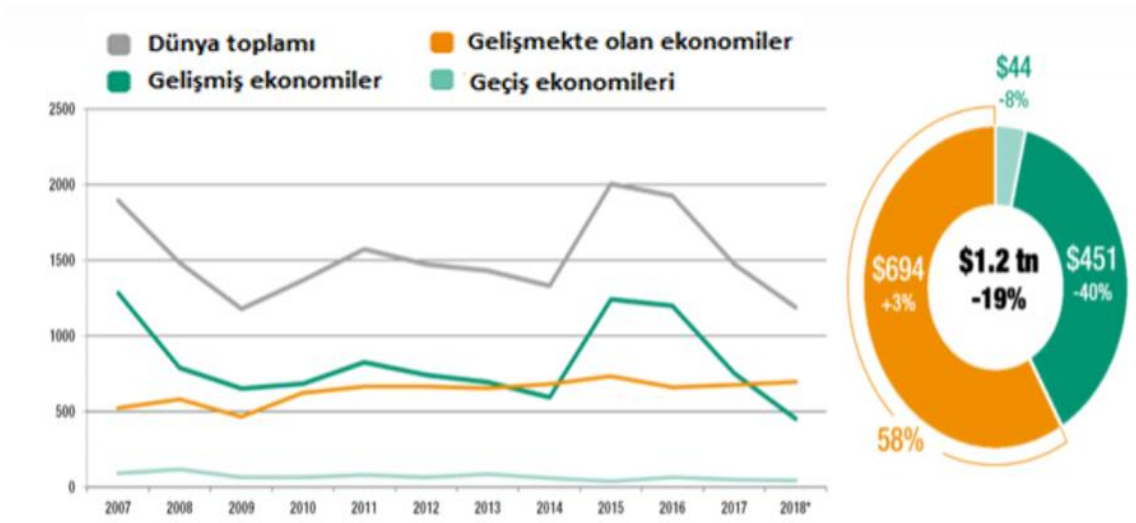

Şekil 1. 7. Global DYY Akışları-Sektörel Kırılım- Satın Alma ve Birleşme İşlemleri)¹¹⁶

İmalat, hizmet ve hammadde sektörlerinin her üçünde de net sınır ötesi Satın Alma ve Birleşmelerin değeri düşüş göstermiştir. Hammadde sektöründe %70’lik bir düşüşle ve 2017’de 24 milyar \$ olarak kaydedilmiştir. En fazla düşüş sanayi, doğal maddeleri işleme endüstrisi, gıda ve içecek ile elektronik sektörlerinde görülmüştür.¹¹⁷

¹¹⁶ (http-110).

¹¹⁷ (http-110).

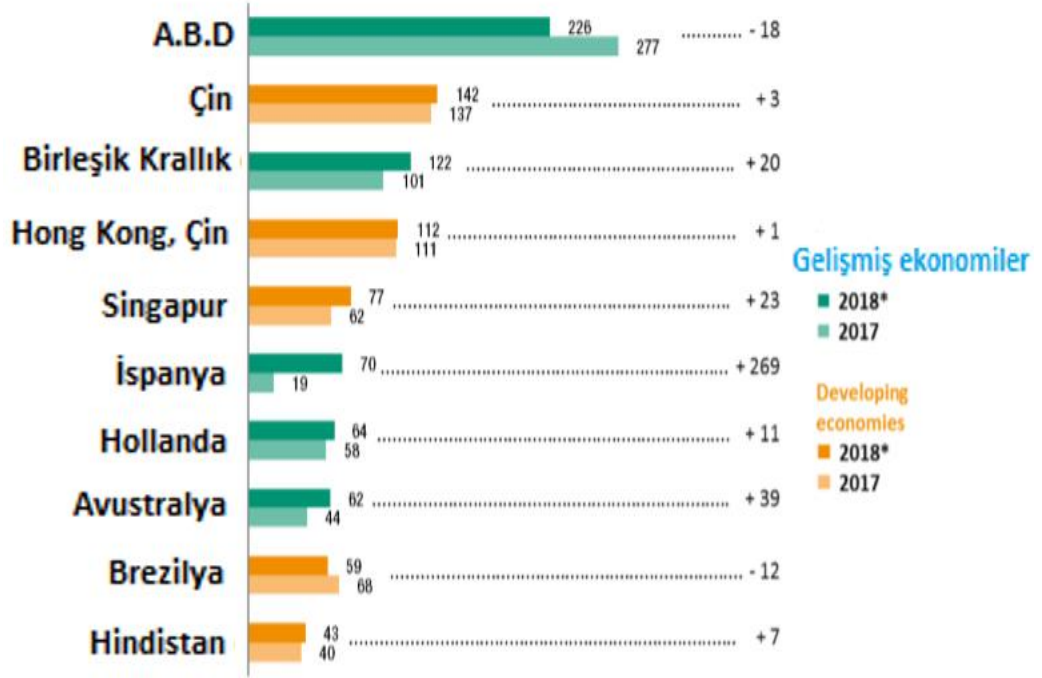

Şekil 1. 8. DYY Girişlerinin Ekonomik Gruplara Göre Dağılımı 2007-2018 (Milyar \$ ve %)¹¹⁸

Küresel doğrudan yabancı yatırımların (DYY), 2018 yılında %19 oranında azalarak, 2017 yılında 1,47 trilyon dolardan 1,2 trilyona düşmesi beklenmektedir. Bu düşüşün, doğrudan yabancı yatırım girişlerinin %40 oranında azaldığı ve özellikle ABD çok uluslu işletmelerinin (MNE) vergi reformlarını takiben biriken dış kazançlarının büyük oranda geri dönüşleri nedeniyle yaklaşık 451 milyar \$ seviyesine düştüğü gelişmiş ülkelerde yoğunlaşması beklenmektedir.¹¹⁹

¹¹⁸ UNCTAD, Investment Trends Monitor, s.1.

¹¹⁹ (http-110).

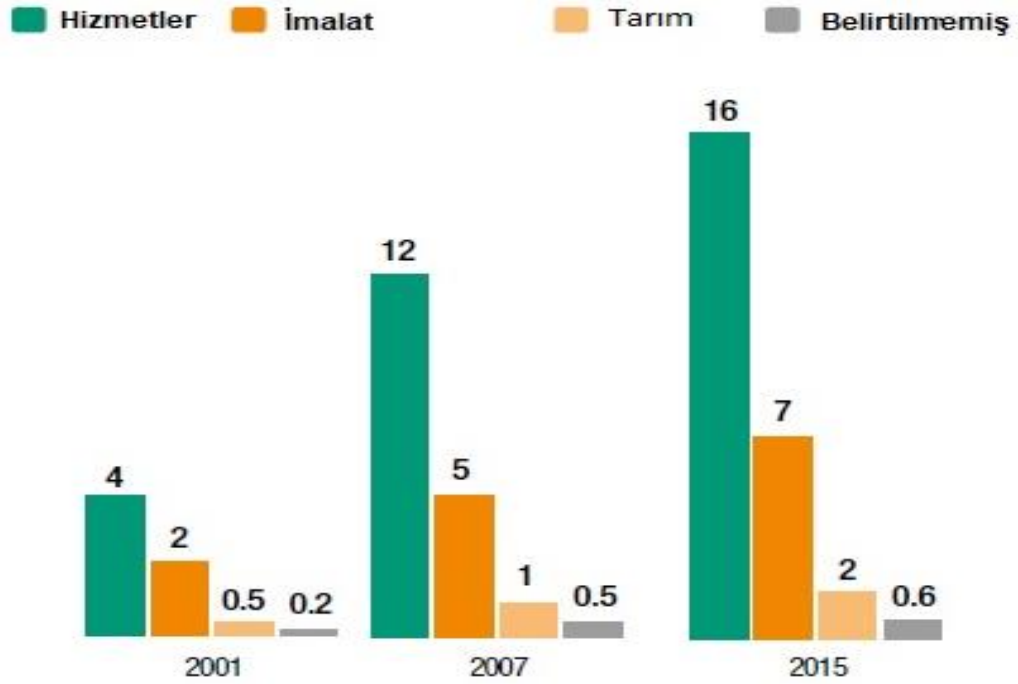

Şekil 1. 9. DYSY Girdileri, En Büyük 10 Ev Sahibi Ekonomi, 2017 ve 2018 (Mil.\$)¹²⁰

Gelişmekte olan ekonomilerin payı dünya toplamının % 58'ine yükselmiştir. İlk 10 ev sahibi ekonominin yarısı gelişmekte olan ekonomiler olmasının devam etmesi tahmin edilmektedir. Düşüşe rağmen, Birleşik Devletler 226 milyar \$ girişi ile en büyük DYY alıcısı olmaya devam edecek gibi görünmektedir. Ardından 142 milyar \$ ile Çin ve 122 milyar \$ ile Birleşik Krallık gelmektedir.¹²¹

¹²⁰ UNCTAD, Investment Trends Monitor, s.3.

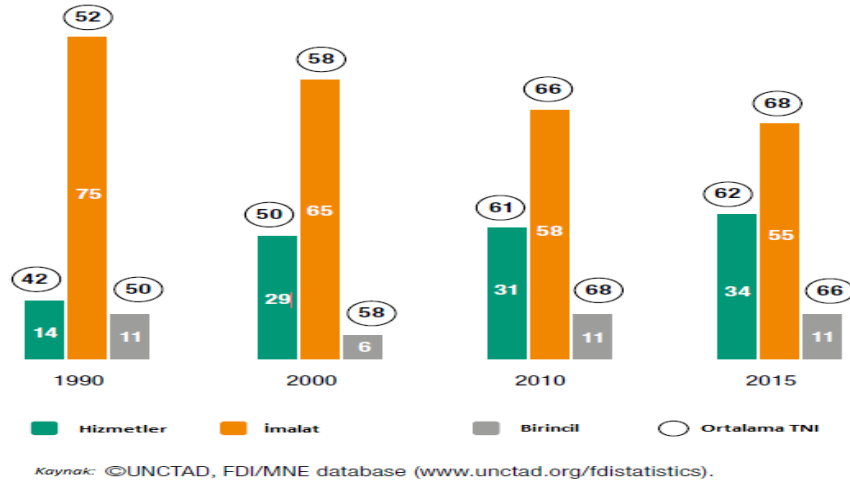
¹²¹ (http-110).

Şekil 1. 10. Sektöre Göre Küresel İç Dönük DYSY Stoğu, 2001, 2007 Ve 2015 (Trilyon Dolar)¹²²

Şekil 1.10'a bakıldığında 2015 yılında, global DYSY stokunun yaklaşık üçte ikisi, dünya ekonomisindeki payı ile paralel olarak, hizmet sektöründe yoğunlaşmıştır. Küresel finansal krizin başlamasından bu yana hizmetlere yönelik yatırımlar uzun vadede yatay bir seyir izlemiştir. Buna ek olarak, küresel DYSY stokunda yer alan verilerde hizmet payının yüksek oluşu, sektörün gerçek önemini vurgulamaktadır. Hizmetlerdeki küresel DYSY'nin büyük bir kısmı, ana şirketlerin birincil veya imalat sektöründe faaliyet gösterebilecekleri durumuna rağmen, varsayılan olarak hizmetlere tahsis edilen holding şirketleri ve bölge müdürlükleri tarafından yürütülen işlevler de dâhil olmak üzere ticari faaliyetler içerisinde yer almaktadır.

¹²² UNCTAD, World Investment Report 2018, s.21.

Şekil 1. 11. İlk 100 ÇUŞ'lerin sektörel kompozisyonu, seçilmiş yıllar (Şirket sayısı ve yüzde)¹²³

Şekil 1.11'e göre doğrudan yabancı sermayenin uygulayıcısı olan çokuluslu şirketlerin faaliyet alanlarının ağırlığı son yıllarda imalat sektöründen hizmet sektörüne önemli derecede artmıştır. En büyük ilk 100 ÇUŞ'ün neredeyse üçte birinin faaliyet alanları hizmetler sektörüdür. İlgili şirketlerin bu listede yer almasının nedenleri ise çağdaş ekonomilerdeki hizmetlerin artan önemi, bilgi ve iletişim teknolojisi, internet hizmetleri ve küreselleşme gösterilebilir.¹²⁴

UNCTAD'ın yayınladığı Dünya Yatırım Raporunda yer alan ilk 100 çokuluslu şirketler kategorisi gelişmekte olan ve geçiş ekonomisinden gelen 9 şirketine katılmasıyla genişlemeye devam etmektedir. Ayrıca, bu şirketlerden en az 15 tanesi bir sonraki 50 küresel çokuluslu şirket arasında yer almaktadır. Bu, doğrudan yabancı yatırımların rejimlerinin serbestleşmesi, yönetim reformları, kuralların kaldırılması ve genel olarak piyasa odaklı politikaların benimsenmesi nedeniyledir.¹²⁵

Gelişmekte olan ekonomilerden çıkmış birkaç büyük ÇUŞ'lerin merkezlerini gelişmiş ülkelere konumlandırması dikkat çekicidir. 1999 yılında Anglo American Corporation of South Africa ve Minorco (Lüksemburg) birleşmesiyle kurulan Anglo American (Birleşik Krallık); 2016 yılında Anheuser-Busch InBev NV (Belçika) ile birleşen SAB (Güney Afrika) ve Miller Brewing Company (Birleşik Devletler)'den kurulan SABMiller (Birleşik Krallık); ve 1992 yılında Rusya Federasyonu'nda kurulan

¹²³ UNCTAD, World Investment Report 2018, s.28.

¹²⁴ (http-32).

¹²⁵ (http-32).

ve merkezi 2010 yılının sonunda Amsterdam'a taşınan Vimpelcom (Hollanda) – şu an Veon Ltd- bunlara birer örnek teşkil etmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

2 DOĞRUDAN YABANCI SERMAYEYİ ÇEKMEYE YÖNELİK VERGİSEL TEŞVİK POLİTİKALARI

2.1 Teşviğin Tanımı, Türleri ve Amaçları

Küreselleşme, en büyük etkilerinden birini sermaye hareketlerindeki artışla göstermiş ve bundan yararlanmak isteyen ülkeler de yatırımları teşvik edici politikalar uygulamaya başlamışlardır. Ülkeler daha yüksek refah düzeylerine ulaşabilmek ve kaynakları daha verimli kullanabilmek için de teşvikleri kullanmaktadır.

Sermaye hareketlerinin akışı ülkeler arasındaki faktör fiyatlarında ve sermaye maliyetlerinde meydana gelen farklılıklardan dolayı hızlanmıştır. Bu bağlamda uygulanan teşvik politikaları ülkeler arasında rekabete neden olmuştur.

Hükümetler yabancı yatırımcıları kendi ülkelerine çekebilmek için 1990'lı yılların başından itibaren vergi tatilleri, ithalat vergisinde vergi muafiyetleri, yatırım indirimleri ve hızlandırılmış amortisman gibi birçok teşvik aracını kullanmaya başlamışlardır.¹²⁶

Ekonomi bilimi açısından teşvik; belirli ekonomik faaliyetlerin diğerlerine oranla daha hızlı gelişmesini sağlamak amacıyla, devlet tarafından çeşitli şekillerde verilen maddi ve maddi olmayan destek, yardım ve özendirmelerdir.¹²⁷ Kullanılış amacına göre teşvik kavramı farklı biçimlerde de değerlendirilmektedir. Sübvansiyon, iktisadi amaçlı mali yardım, üreticiye yapılan transfer harcamaları, primler, destekler, uygun koşullu krediler gibi diğer bazı kavramlar da teşvik kavramı yerine kullanılabilir. Sübvansiyon ve devlet yardımları uluslararası anlaşmalarda kullanılan kavramlardır.¹²⁸

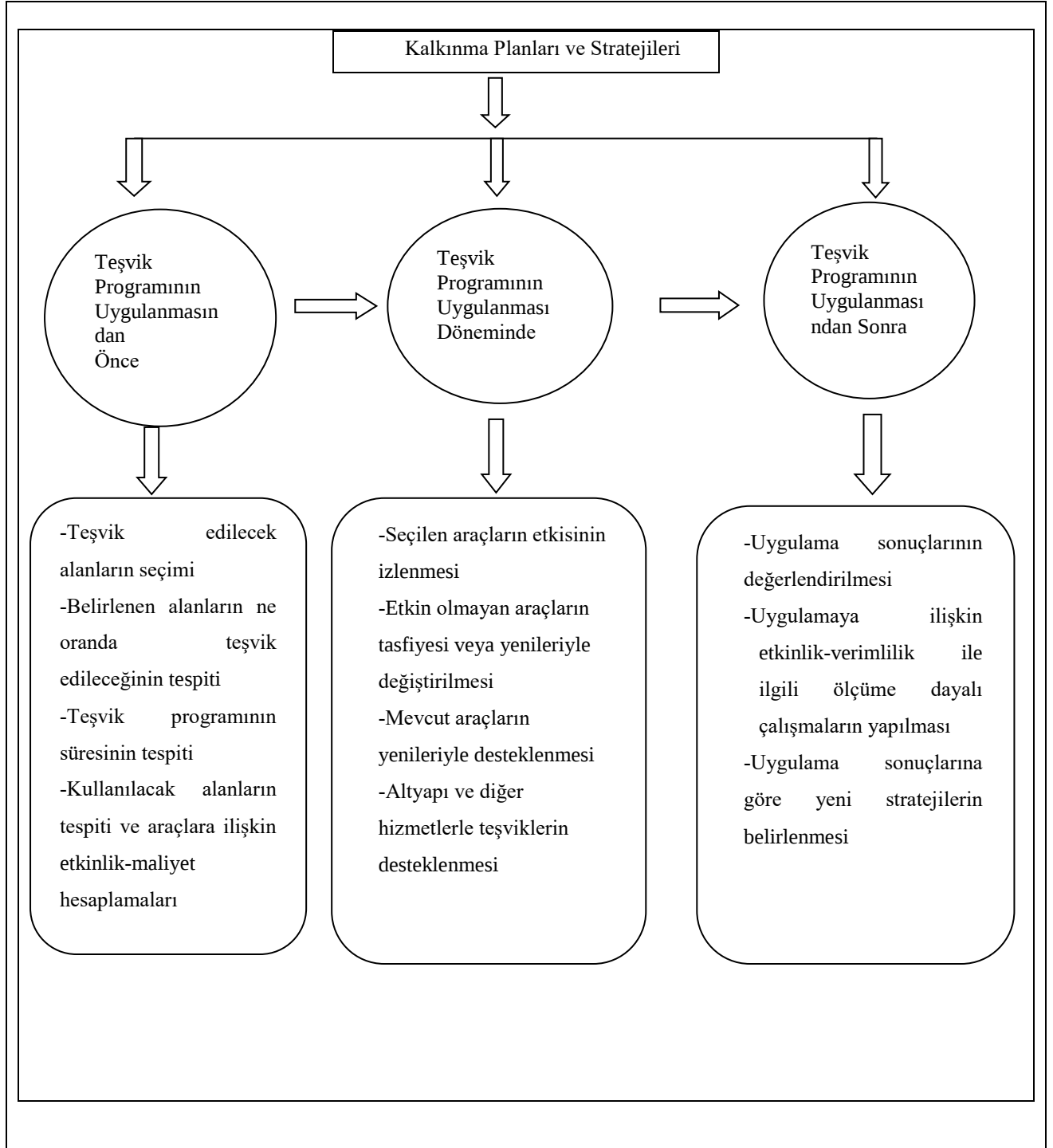
Uluslararası gelişmelere uygun olarak belirlenen ülkelerin kalkınma planları ve stratejileri ile teşvik sisteminin daha etkin ve uygulanabilir olması sağlanmaktadır. Programın uygulanmasından önce, programın uygulanması aşamasında ve uygulamadan sonraki aşamalarda temel kriterler belirlenerek, ülkelerin ekonomik ve sosyal yapısındaki

¹²⁶J.Morisset (2003). Using Tax Incentives to Attract Foreign Direct Investment. *The World Bank Group Private Sector and Infrastructure Network* Note Number 253, s.1. <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/11325/255210NEWS0REP10Box345634B01PUBLIC1.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Erişim tarihi:20.03.2018).

¹²⁷ A. Çelikkaya (2008). *Dünyada ve Türkiye’de deniz taşımacılığına sağlanan vergi teşvikleri*. İstanbul: Beta Yayınları, s.5.

¹²⁸İ. Günay (2009). Yatırımlara Yönelik Vergisel Teşvik ve Yardımların Tms’ye Göre Muhasebeleştirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.9.

değişmeler dikkate alınarak teşvik sisteminin etkin işleyişini sağlanabilmektedir. Teşvik sisteminin işleyişi Şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1. 12. Teşvik Sisteminin İşleyişi ¹²⁹

¹²⁹ G. Tatar (2011). Türkiye’de Maliye Politikası Aracı Olarak Teşvik Politikaları ve Çukurova Örneği, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.19.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler çeşitli gerekçelerle teşvik uygulamalarına başvurmaktadır. Gelişmiş ülkeler rekabet gücünü korumak, teknolojik gelişmeyi sürdürmek, sermaye çıkışını önlemek, bölgesel dengesizlikleri gidermek, verimlilik artışını sağlamak, sorunlu sektörleri desteklemek ve istihdamı artırmak gibi amaçlara ulaşmak için teşvik sistemini kullanabilirler. Gelişmekte olan ülkeler ise ekonomik kalkınma, geri kalmış bölgelerin kalkındırılması, ülkenin uluslararası rekabet gücünün güçlendirilmesi, verimlilik artışı, istihdamın genişletilmesi, teknoloji transferi, ihracatın artırılması, sanayileşme ve yabancı yatırımların artırılması amacıyla teşvik sisteminden yararlanmaktadırlar.¹³⁰

Teşvik politikalarını daha etkin bir şekilde uygulayabilmek için öncelikle teşviklerin özelliklerini tespit etmek ve bu özelliklere uygun politikalar üretmek gerekir. Bu özellikleri aşağıdaki şekilde özetleyebiliriz:¹³¹

- Genellikle özel kesime devlet tarafından verilen teşvikler kamu teşebbüslerine de verilebilmektedir.
- Devlet, teşviklerden dolayı bir maliyet yükü altına girer. Bu maliyet nakdi teşviklerde ucuz kredi, hibe veya yardım şeklinde yapılan transferler yoluyla kamu fonlarının azalması şeklinde gerçekleşebilirken nakdi olmayan teşviklerde ise tahakkuk etmiş veya gelecekte tahakkuk edecek bir devlet gelirin bağışlanmasından kaynaklanan gelir azalması şeklinde olabilir.
- Firmalar için “Yarar” olan teşvikler devlet için gelir kaybı veya fon azalmasına sebep olmaktadır.
- Teşviklerin kullanım amacı yatırımın mahiyetini, bölgesini, sektörünü, büyüklüğünü ve zamanlamasını etkilemektir.
- Teşviklerden dolaylı veya dolaysız şekilde yararlanılabilir.
- Açık veya gizli olarak teşviklerden yararlanılabilir.

Teşvik politikaları, ülkelerin zaman içerisindeki gelişmelerine paralel olarak, ihracata, yatırımlara, demografik yapıya vb. alanlara öncelik verilmek suretiyle değişmekle birlikte kaynakların ülke ekonomisi açısından daha yararlı olduğu kabul

¹³⁰İ. Sarısoy (2008). *Küçük ve orta ölçekli işletmelere yönelik teşvik politikası*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları 2008-23, s.63-64.

¹³¹M. Duran (2003). *Teşvik politikaları ve doğrudan yabancı sermaye*. Ankara: T.C. Hazine Müsteşarlığı Araştırma ve İnceleme Dizisi No:33, s.7.

edilen alanlara yönlendirilmesi anlayışı teşviklerin temelinde bulunmaktadır. Teşviklerle sağlanmak istenen genel amaç halkın refah seviyesinin artırılmasıdır.¹³²

Teşvikler ekonomik alanlardaki bazı yetersizlikleri gidermek ve ekonomik kalkınmayı sağlamak amacıyla verilse de çeşitli maliyet unsurlarını da içermektedir. Maliyet unsurları içermesine rağmen teşviklerin sıklıkla kullanılmasının nedenleri şu şekilde sıralanabilmektedir.¹³³

- Cari açığı azaltmak ve ithalat mallarının ülke içinde üretilmesinin sağlamak,
- Katma değeri yüksek ürünleri üretmek ve rekabet gücünün artmasını sağlamak,
- Teknoloji transferini sağlamak,
- Yerli sermayenin finansman ya da beceri imkânlarını geliştirmek,
- İstihdam olanaklarını artırmak,
- Bölgeler arasındaki eşitsizlikleri gidermek ve
- Evrensel hizmet ilkesidir.

Teşviklerden beklenen sonuçlara ulaşabilmek için politikalar aşağıdaki ilkelere uygun olarak düzenlenmelidir;¹³⁴

- Teşvik olmasa da normal koşullarda gerçekleşecek konularla ilgili teşvik düşünülmemelidir.
- Vergi teşviklerinin sonuçları hesaplanabilir olmalıdır.
- Teşvik düzenlemelerinin sonuçları sürekli izlenmeli, beklenen sonuçları yaratmayanlar tekrar gözden geçirilmeli, gerekirse başka tedbirler alınmalıdır.
- Teşviklerin birinci önceliği küresel rekabet gücü ve istihdam yaratmak olmalıdır.
- Vergi teşvikleri ile sağlanan avantajların boyutu iyi tespit edilmelidir. Sağlanan teşvikler etkinsiz, rekabet gücünden yoksun işletme yapılarını ortaya çıkarmamalıdır.

¹³²İstanbul Ticaret Odası (2004). Türkiye için model olabilecek ülkelerde uygulanan teşvik uygulamaları ve ülkemize uygulanabilirliği. (No:2007-51). İstanbul, s.24.

¹³³M. Recepoğlu ve M. Kemal (2016). Türkiye’de bölgesel yatırım teşviklerinin bölgesel ekonomik büyüme üzerine etkisi: düzey 2 bölgeleri üzerine panel veri analizleri (2004-2011). *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (14). s.8.

¹³⁴R. Bıyık ve A. Kıratlı (2006). *Vergi teşvikleri ve korumaları*. Ankara: Yaklaşım Yayıncılık, s.61-62.

- Teşviklerin kapsamı somut ve sınırlı olarak belirlenmeli, teşvik düzenlemesi genel düzenleme haline gelmemelidir. Bütün mükelleflerin yararlandığı teşvikin gerçek anlamda teşvik olmadığı unutulmamalıdır.
- Teşvikler yapısal olarak alışkanlık yapmaya uygun olmamalı, özellikle geçici teşvikler vazgeçilebilir olmalıdır.
- Vergi teşvik düzenlemelerinde de adalet, eşitlik ve verimlilik gibi vergileme ilkelerine uyulmalıdır.

Teşviklerin amaçları ise; bölgesel kalkınmayı sağlamak, sanayileşmek ve teknolojiye ilerlemek ile istihdamı artırmak olarak üç başlık halinde sayılabilir.

Bölgesel Kalkınmayı Sağlamak: Kalkınma, genel anlamda bir ülkenin ekonomik, sosyal ve kültürel alanda ilerlemesini, kurumsal kapasitesinin güçlenmesini, insan kaynakları niteliğinin artmasını, çevreye dair duyarlılığının gelişmesini ve bireysel refahın yükselmesini ifade eden çok boyutlu bir kavramdır. Gelişme; ekonomik büyüme, gelir dağılımı, eğitim düzeyi, sağlık hizmetleri, beslenme düzeyi, iletişim ve kadının statüsü gibi kapsadığı unsurlar nedeniyle çok boyutlu bir olgudur.¹³⁵

Özellikli bölgelerde ve özellikli sektörlerde yatırımları çekmek için özel önlemlerin alınmasının ana nedeni gerek ülkelerin gerekse ülke içerisindeki bölgelerin kalkınma hızlarının artırılması açısından yatırımların öneminin büyük olmasıdır. Teşviklerin önemli bir maliyet unsuru olmasının yanı sıra özellikle teşviklerle istenilen amaçlara ulaşamadığında, yatırım teşviklerinin getirileri maliyetlerinin altında kalabilir.¹³⁶

Bölgesel kalkınmanın sağlanması için kullanılan bu teşvikler; yatırım indirimi, vergi resim harç istisnası, gümrük muafiyeti, KDV desteği, teşvik kredileri, teşvik primi, arsa tahsis, ücret gelirlerinin vergilendirilmesinde özel indirim oranlarının artırılması, elektrik enerjisi sübvansiyonu vb. uygulamalardır. Bölgesel dengesizliklerin giderilmesinde etkin ve tutarlı kalkınma planlarına dayanan teşvik politikaları önemlidir.

137

¹³⁵T.C. Kalkınma Bakanlığı (2013). İllerin ve bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması araştırması. Ankara, s.1.

¹³⁶M. Şahin ve Ö. Uysal (2011). Bölgesel kalkınma çerçevesinde yatırım teşviklerinin shift-share analizi. *Maliye Dergisi*, (160), s.112.

¹³⁷ Y. Demir ve R. Yayar (2012). Bölgesel kalkınma ve yatırım teşvikleri: Tokat ilinde bir uygulama. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (39) s.122.

Sanayileşmek ve Teknolojide İlerlemek: Günümüzde sanayileşme, teknolojik gelişme temelinde tanımlanmakta ve teknolojinin gelişmesi toplumsal gelişmenin ve ilerlemenin bir göstergesi olarak kullanılmaktadır. Sanayi sektörü içinde imalat sanayi dinamik bir sektör olup tüm ülkelerde üretim değeri ve istihdam hacmi bakımından büyük bir paya sahiptir.¹³⁸ Ancak tüm ülkelerin aynı derecede sanayileşmesi mümkün değildir. Çünkü gelişmiş ülkelerin sanayileşme hızları daha yüksek iken gelişmekte olan ülkelerin sanayileşme hızları ise daha düşüktür. Sanayileşme hızları düşük olan ülkeler de bu problemi aşabilmek için ciddi çaba sarf etmekte ve buna uygun politika ve çalışmalar yürütmektedirler.

Piyasa mekanizması, sanayileşme hareketiyle kalkınma süreci içine giren ülkelerde yatırımların hangi bölgelerde ve sektörlerde gerçekleştirileceğini belirler. Devlet gücüyle uygulanan teşvik politikalarının yatırım kararı üzerindeki etkisi sermayenin düşük maliyetle elde edilmesi durumunda daha yoğun kullanılacağı varsayımına dayanır.¹³⁹

Ekonomik kalkınma açısından teşviklerin amaçlarına ilişkin uygulamalar, iktisadi ve sosyal amaç başlığı altında toplanabilmektedir. “Ülkenin rekabet gücü kazanması, ithalat-ihracat veya istihdam dengesi, teknoloji transferi ya da altyapının geliştirilmesi” gibi unsurlar teşviklerin iktisadi amacını oluşturmaktadır. İktisadi amaç, uzun dönemde ekonomik gelişmenin sağlanması iken sosyal amaç ise, bölgelerarası eşitsizliğin giderilmesi ve istihdamın artırılmasıdır. Sosyal amaçlarla hedeflenen ekonomik gelişmeler daha çok kamu gereklerinin yerine getirilmesidir. Devlet, sosyal nitelikli yatırımları destekleyerek az gelişmiş bölgelerde özel sektör açısından karlı olmayan alanları desteklemiş olur.¹⁴⁰

İstihdamı Artırmak: Dünyanın birçok ülkesinde işsizlik önemli bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir. Yeni yatırımların yapılması gerekliliği hızlı nüfus artışından kaynaklanan işsizlikten doğmaktadır.¹⁴¹ Devletler hızlı nüfus artışı ile birlikte günümüz

¹³⁸İ. Arısoy (2005). Türkiye’de sanayileşme ve temel göstergeler açısından sanayinin gelişimi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14 (1), s.45.

¹³⁹Y. Özdaş (2009). Türkiye’de Uygulanan Yatırım Teşvikleri ve Diyarbakır Bölgesinde Bir Araştırma, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.11.

¹⁴⁰A. Karakurt (2010). Küresel kriz ortamında yatırım teşvikleri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65 (2), s.150.

¹⁴¹H. Çam (2011). Organize Sanayi Bölgeleri ve Uygulanan Teşvik Politikalarının İşletmeler Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi: Osmaniye Organize Sanayi Bölgesinde Uygulama, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.68.

ekonomilerinde oluşan istihdam sorununu çözebilmek ve yeni işkolları yaratabilmek adına teşvik politikaları uygulamaktadır.¹⁴²

Günümüzde ülkeler arasında teşvik rekabetleri yaşanmaktadır. Yaşanan bu teşvik rekabetlerinin de amaçları her bir ülke ve bölge için farklıdır. Teşvik tedbirlerinden iki kısımda bahsedilebilir. Bunlar; vergiler ve vergiler dışındaki teşvik tedbirleridir.

- Vergiler: Serbest piyasa ekonomisine dâhil olan tüm ekonomilerde devlet, ekonomiyi belirli hedeflere yönlendirmek için müdahalede bulunmaktadır. Bu müdahale araçlarından biri de vergi teşvikleridir. Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerde olduğu kadar gelişmiş ülkelerde de vergisel teşviklerin önemli bir işlevi bulunmaktadır. Vergiler, girişimcilerin karları ve tasarrufları üzerinde olumsuz etkiler yaratarak, kaynakların ekonomik kalkınmanın dışında kullanılmasına neden olabilirler. Vergilerin bu etkileri teşviklerle giderilebilir. Böylece piyasada oluşan kaynak dağılımının ekonomik ve sosyal hedefler doğrultusunda kullanılması mümkün olabilir. Hükümetler uyguladıkları ve uygulayacakları vergi teşvik politikaları ile ekonomilerinin yetersiz olduğu alanlarda yatırım yapılmasını sağlayabilirler. Bunda da önemli olan nokta hükümetlerin ekonomik açıdan yetersiz olduğu alanları gerçekçi bir şekilde belirleyebilmesi ve buna uygun teşvik tedbirleri uygulayabilmesidir.
- Vergiler dışındaki teşvik tedbirleri: Vergiler dışındaki teşvik uygulamalarının amaçları ise; piyasa aksaklıklarının giderilmesine yardımcı olmakla beraber, üretimin, istihdamın, ihracatın artırılması gibi genel konuların dışında bölgesel gelişmenin sağlanması, Ar-Ge kapasitesinin artırılarak yeni teknolojilerin geliştirilmesi, uluslararası boyutta firmaların rekabet güçlerinin arttırılması ve çevre koruma önlemlerinin genişletilmesi gibi özgün konularda da kullanılmaktadır. İçinde bulunulan ekonomik konjoktüre ve karşılaşılan piyasa aksaklıklarına göre teşviklerin uygulama konuları değışse bile uzun vadedeki temel amacı iktisadi kalkınmanın sağlanarak halkın refah seviyesinin artırılmasıdır.¹⁴³

¹⁴²Tatar, 2011, **a.g.k.**,17.

¹⁴³ E. Eser (2011). Türkiye’de uygulanan yatırım teşvik sistemleri ve mevcut sistemin yapısına yönelik öneriler (uzmanlık tezi). Ankara: DPT Yayınları No:2822, s.11.

Teşvikler amaç, kapsam, araç, kaynak ve veriliş dönemine göre sınıflandırılabilir:¹⁴⁴

- *Amaçlarına göre teşvikler:* Yatırım ve üretimi artırmak, ihracatı desteklemek, rekabet gücü kazandırmak, yabancı sermaye çekmek, ekonomik kalkınmayı hızlandırmak, bölgesel dengesizliği ortadan kaldırmak, AR-GE ve teknolojik gelişmeyi sağlamak, nitelikli insan gücü yetiştirmek, kalite ve verimlilik artışı sağlamak, KOBİ'leri desteklemek, yarım kalmış yatırımların tamamlanmasını sağlamak gibi amaçlara göre sınıflandırılabilir.
- *Kapsamına göre teşvikler:* Kapsamına göre teşvikler genel ve özel amaçlı olarak iki kategoriye ayrılabilir. Ekonominin genelini kapsayan ve sektör ayrımı yapmadan her sektör için aynı oranlarda uygulanan teşvikler genel amaçlıdır. Özel amaçlı teşvikler ise belli sektörlerle, bölgelere veya firmalara diğerlerine göre avantaj kazandıran uygulamalardır.
- *Veriliş aşamalarına göre teşvikler:* Yatırım öncesi teşvikler, yatırım dönemi teşvikleri ve işletme dönemi teşvikleri olarak üç sınıfa ayrılabilirler.
- *Kullanılan araçlara göre teşvikler:* Kullanılan araçlara göre teşvikler “aynı teşvikler, nakdi teşvikler, vergisel teşvikler, garanti ve kefaletler ve diğer teşvikler” olarak kategorize edilebilir. Ayni, nakdi ve vergisel nitelikte olabilen teşvikler, tarih içerisinde birçok farklı amaç için, birçok farklı biçimde kullanılmıştır.¹⁴⁵

2.2 Vergisel Teşviğin Tanımı ve Amaçları

Son dönemde ekonomik ve siyasi olguların gelişmesi ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomilere katkısının anlaşılması ile ülkeler arasındaki rekabet artmıştır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını kendilerine çekmek isteyen ve bunun için rekabet eden ve sayıları da gittikçe artan devletlerin olduğu yerlerde vergi teşvikleri küresel bir olgu haline gelmiştir. Vergi teşvikleri ekonomik yatırımları devletin çizgisinde

¹⁴⁴ Duran, 2003, **a.g.k.**,23.

¹⁴⁵Ö. Şahan (2010). Vergi Teşviklerinin Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırım Kararları Üzerindeki Etkilerinin Analizi ve Değerlendirilmesi, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.152.

belli bir yolda hareket ettirmek için uyarlanmış ölçülebilir vergi avantajı olarak tanımlanmıştır.¹⁴⁶

Günümüzde vergisel teşvikler yatırım kararlarını önemli ölçüde etkilemektedir. Vergisel teşviklerin yatırım kararlarında etkili olmasına neden olan faktörleri şöyle sıralamak mümkündür. Birincisi, vergisel teşvikler diğer teşvik türlerine göre daha etkili olabilir. Örneğin; yatırım projeleri için uygulanan vergisel teşvikler vergi yükünde etkili bir azalma sağlayabilir. Vergi tatili düzenlemeleri ile birlikte tatil dönemlerinin süreleri uzadıkça yatırımlar artabilir. İkincisi, son yıllarda bölgeler arasındaki ticaret liberalleşip ekonomik hareketlilik arttıkça ve vergi dışı engeller azaldıkça, vergisel teşvik politikalarının önemi daha çok artmıştır. Üçüncü olarak ise, son yıllarda şirketlerin yapılarında önemli değişiklikler olmuş; organizasyon yapıları ile beraber üretim ve dağıtım yöntemleri ve buna bağlı üretilen ve satılan ürünler de farklılaşmıştır. Şirketlerin yapılarındaki bu farklılaşma ile beraber üretimlerinin de bir kısmı veya tamamı üçüncü taraflar ülkelerde yürütülmektedir. Son dönemlerde bu şekilde sürdürülen üretimler nedeniyle de rekabetler artmış ve ülkeler bu rekabetleri teşvikler yoluyla çözmeye çalışmışlardır.¹⁴⁷

Vergi teşviklerinin çok sayıda gerekçesi vardır. Ancak bu gerekçeler ülkelerin ekonomik gelişmişlik düzeyine, ekonomik sistemine, siyasi tercihinine göre değişmektedir. Çünkü her ülkenin ekonomisindeki sorunlar ve bunların temel sebebi birbirinden farklıdır. Bu sebeple sorunun çözümü için başvurulacak araçlar ve yöntemler de farklı olur. Genellikle ülkeler istihdamı artırmak, ekonomik büyümeyi sağlamak, kayıt dışı ekonomik faaliyetleri azaltmak, vergi gelirlerini artırmak, Ar-Ge çalışmalarını desteklemek, rekabet eşitliğini sağlamak, rekabet gücünü artırmak ve çevre kirliliğini önlemek gibi amaçlar için vergi teşvik araçlarını kullanabilirler.¹⁴⁸

Vergi teşvikleri, ilk bakışta verginin mali fonksiyonunu ikinci plana iterek vergi gelirlerinin azalmasına yol açacakmış gibi görünse de, rasyonel teşvik politikaları milli tasarrufun artan kısmının verimli yatırımlara (özellikle sınai yatırımlara) yönelmesine,

¹⁴⁶G. Nematulla (2007). Doğrudan Yabancı Yatırımlar, Yatırım Teşvik Tedbirleri ve Kazakistan Açısından Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.40.

¹⁴⁷A. Eassonand and E. Zolt (2018). Tax incentives. *World Bank Institute*. <http://siteresources.worldbank.org/INTTPA/Resources/EassonZoltPaper.pdf> (Erişim tarihi: 25.03.2018).

¹⁴⁸ Sarisoy, 2008, **a.g.k.**,67-68

üretim ve verimliliğin artmasına, istihdamın genişlemesine ve dolayısıyla uzun vadede vergi gelirlerinin yükselmesine imkân sağlamaktadır.¹⁴⁹

Yabancı sermaye gideceği ülkeye karar verirken; o ülkenin pazara erişim kolaylığı, Yatırım ve işletme masrafları, Vergi sisteminin sunduğu fırsatlarla birlikte ekonomik ve politik risklerin düzeyi gibi faktörleri de dikkate almaktadır. İlgili ülkenin vergi teşvik sisteminin yatırım kararının verilmesinde önemi büyüktür.¹⁵⁰

Genel vergi rejiminin istisnaları olan vergi teşvikleri, belirli proje ve sektörlerle yatırım yaparken girişimcilerin ve işletmelerin üzerlerindeki vergi yükünü azaltmaya yönelik uygulanan teşviklerdir. Örneğin; karın düşük oranlı vergilendirilmesi, vergi tatili, hızlandırılmış amortisman, zararın ileriki yıllara vergi amaçlı olarak taşınması, ithal edilen makine, ekipman ve hammadde için düşük oranlı tarife uygulanması ve ithal ikameci politikalar için koruma amaçlı artırılmış tarife uygulamak şeklinde sıralanabilir.

151

Dolaylı ve dolaysız olmak üzere vergi teşviklerini ikiye ayırmak mümkündür. Tarifeler, tam veya kısmi muafiyet (KDV uygulamasında sıfır oran uygulaması) tanınması, ihracata yönelik teşvikler ve serbest bölge uygulamaları gibi uygulamalar dolaylı vergi teşvikleridir. Dolaysız vergi teşvikleri ise kurumlar vergisi çerçevesinde iktisadi birimlere tanınan düşük kurumlar vergisi oranı, vergi tatilleri, yatırım indirimi, hızlandırılmış amortisman uygulamaları gibi teşvikler dolaysız vergi teşvikleridir. Ayrıca vergi teşvikleri, çeşitli vergilerden kısmi veya tam istisna ve yatırımlar için özel indirim ya da hızlandırılmış amortisman gibi uygulamaları içermektedir.¹⁵²

Vergisel teşviklerin ulusal bazda oluşturdukları maliyetleri temel olarak dört grupta toplamak mümkündür:¹⁵³

¹⁴⁹ Çelikkaya, 2008, **a.g.k.**,5.

¹⁵⁰ Devlet Planlama Teşkilatı [DPT] (2007). Vergi özel ihtisas komisyonu raporu “dokuzuncu kalkınma planı 2007 – 2013”. Ankara, s.8.

¹⁵¹UNCTAD (2000). Tax incentives and foreign direct investment a global survey. Asit Advisory Studies No. 16,s.12. (https://unctad.org/en/Docs/iteipcmisc3_en.pdf) (Erişim tarihi:30.03.2018).

¹⁵²F. Giray (2012). *Vergi teşvik sistemi ve uygulamaları*. Bursa: Ekin Yayınları (2.baskı), s..26.

¹⁵³S. Benk (2005). Vergisel teşvikler ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları. *Vergi Sorunları Dergisi* (206). s.189.

- Vergisel teşvikler, teşvik sağlanan yatırımlar ile teşvik sağlanmayan yatırımlar arasında önemli çarpıklıklar meydana getirebilir. Bu durum sonucunda teşvik uygulanmayan yatırımlar ya kayıt dışına ya da vergi kaçırma yoluna gidebilirler.
- Vergisel teşvikler uygulanarak belirli düzey vergi gelirinden vazgeçilmiş olunur.
- Teşviklerin uygulanması idareye bir takım bürokratik yükler getirir.
- Vergisel teşvikler kullanımları ile ilgili olarak suiistimallere açık olduklarından yolsuzluk ve rant kollama gibi sosyal maliyetleri bünyelerinde taşırlar. Vergisel teşviklerin taşıdıkları bu maliyetler oldukça önemli olmasına rağmen, ekonomiye sağladıkları katkıları tespit etmek oldukça zordur. Bu da vergisel teşviklerin uygulanmasında önemli risklerin olduğunu göstermektedir.

Yatırımcıların vergi yükünü azaltmayı amaçlayan vergisel teşvikleri, vergi kanunlarında değişiklik yapmak suretiyle bazı ekonomik unsurlara ya da faaliyet alanlarına vergisel kolaylıklar ve ayrıcalıklar sağlamak şeklinde tanımlamak mümkündür.¹⁵⁴

Vergi teşvikleri genelde ekonomik, mali, siyasi, sosyal ve idari amaçlara yönelik uygulanmaktadır.

Teşviklerin verilmesine neden olan ekonomik amaçlar: Tasarrufları ve yatırım hacmini arttırmak, yatırımları belirli alanlara ve bölgelere yöneltmek, vergilerin ekonomik kararlar üzerine yarattığı olumsuz etkileri gidermek, ekonomik istikrarı sağlamak ve enflasyonist etkileri gidermek, istihdamı teşvik etmek, ihracatı, döviz kazandırıcı işlemleri ve uluslararası rekabet gücünü artırmak, yeni kurulan sanayileri korumaktır.¹⁵⁵

Mali amaçlar: Vergi teşvikleriyle devlet ekonomide verimlilik ve üretim artışı sağlamaya çalışır. Çünkü vergi teşvikleri ile vazgeçilen vergiler yeni tasarruflar yaratır ve bu durumda faizler düşer. Düşük faiz oranları da yatırımları harekete geçirir ve bu da gelir artışını sağlar.¹⁵⁶

Siyasi, sosyal ve idari amaçlar: Vergi yükünün dağılımını düzenlemek, sosyal adalet ve sosyal güvenliği sağlamak, seçmen potansiyelini kaybetmemek, sosyal nitelikli

¹⁵⁴Günay,2009,**a.g.k.**,52.

¹⁵⁵S. Acinöroğlu (2009). Genel olarak vergi teşviklerinin ekonomi üzerine etkinliği. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 1 (2). s.150.

¹⁵⁶ Giray, 2012, **a.g.k.**,26-53

hizmetlerin tüm topluma yayılmasını sağlamak, ilgili kanunlarında istisna, muafiyet gibi kavramlara yer verilerek denetim konusundaki sorunları çözmektir.

2.3 Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına Uygulanan Vergisel Teşvikler

Günümüzde ülkeler iktisadi kalkınma ve büyüme için yabancı sermayeyi kendi ülkelerine çekmek istemektedirler. Yabancı sermayeyi kendi ülkelerine çekmek için de çeşitli politika araçları kullanmaktadırlar. Bu politika araçlarından biri de vergi politikalarıdır. Vergi politikası araçları olarak ise; Vergi teşvikleri, vergi muafiyetleri, vergi istisnaları sayılabilir.

2.3.1 Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına Uygulanan Vergisel Teşvik Türleri

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını teşvik için kullanılan teşvik türlerini ve buna ilişkin uygulamaları on iki başlık altında toplamak mümkündür.

2.3.1.1 Düşük Oranlı Gelir ve Kurumlar Vergisi

Sermayenin uluslararası hareketliliğinin yüksek olduğu günümüzde, küçük ve dışa açık ekonomiler için genel vergi oranlarının düşürülmesi DYSY için vergi teşviki görevi görebilir. Yatırımcılar bakımından yatırım yeri tercihlerinde diğer özellikleri benzer ülkeler arasında genel vergi oranları düşük olan ülkeler yatırımlar için daha belirleyici bölgeler haline gelebilir. Yurtiçi sermaye açısından da genel vergi oranının yüksekliği yatırım çıkışına sebep olabilir.¹⁵⁷

Bazı ülkelere ait kurumlar vergisi oranları Tablo 2.1’de yer almaktadır.

Tablo 2.1 Seçilmiş Ülkelerde Uygulanan Kurumlar Vergisi Oranları (2017)¹⁵⁸

Ülke Adı	Yüzdelik Oran (%)
Avustralya	34
Avusturya	34
Belçika	39
Kanada	29,12
Şili	15
Çek Cumhuriyeti	31
Danimarka	32

¹⁵⁷ Bulut, 2009, **a.g.k.**,130.

¹⁵⁸Tablo http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=TABLE_II1 yer alan verilerden hareketle oluşturulmuştur.

Tablo 2.1 Seçilmiş Ülkelerde Uygulanan Kurumlar Vergisi Oranları (2017) (Devamı)

Estonya	26
Finlandiya	29
Fransa	37,76
Almanya	42,20
Yunanistan	40
Macaristan	18
İzlanda	30
İrlanda	24
İsrail	36
İtalya	37
Japonya	30
Kore	28
Litvanya	25
Lüksemburg	31,20
Meksika	35
Hollanda	35
Yeni Zelanda	33
Norveç	28
Polonya	30
Portekiz	32
Slovakya	29
Slovenya	25
İspanya	35
İsveç	28
İsviçre	8,50
Türkiye	33
İngiltere	30
ABD	35

Bu teşvik türünde hükümetler vergileri daha düşük oranlarda uygularlar. Bu teşvik türü iki farklı yöntemle uygulanabilir. Birincisi; genel vergi oranlarını aşağı çekmektir. Bu yöntem, teşvik etkisi yaratarak yatırımcının daha az vergi ödeyerek elinde daha fazla kar kalmasını sağlayacaktır. Yatırımcının elinde kalan bu karlar da tasarrufları artırarak yeni yatırımlar yapılmasını sağlayacaktır. Genel vergi oranlarının tümünün aşağı

çekilmesi kısa vadede vergi gelirlerini azaltacak ancak uzun vadede yatırımları artırıp gelir artışı sağlayacak duruma gelecektir.

İkinci yöntem de ise hükümetler belirli sektörler veya bölgelere doğrudan yabancı sermaye yatırımı çekmek için genel vergi rejiminden daha düşük vergi oranları uygulayabilirler. Bu yöntemdeki vergileme sadece sayılan sektör ve bölgelere ilişkin olup, diğer yatırımcılar için ise genel vergi oranları uygulanır. Böylece gelişmesi istenen sektörler teşvik politikalarıyla desteklenebilir.

Tablo 2.2’de vergi teşviklerinin avantaj ve dezavantajlarına yer verilmektedir.

Tablo 2.2 Vergi Teşviklerinin Avantaj ve Dezavantajları¹⁵⁹

Avantaj	Dezavantaj
<i>Düşük Oranlı Kurumlar Vergisi</i>	<i>Düşük Oranlı Kurumlar Vergisi</i>
-Yönetimi kolay -Gelir kaybı daha şeffaf	-En büyük yarar teşviğin olmadığı durumda dahi yatırım yapması muhtemel yüksek gelirli firmalara gider. -Kar transferi yoluyla vergiden kaçınmayı doğurabilir. -Mevcut yatırımcılar için beklenmedik bir kazançtır.
<i>Vergi Tatili</i>	<i>Vergi Tatili</i>
-Yönetimi kolay -Yatırımcıların vergi yönetimi ile ilişkisini keser.	-Düşük oranlı kurumlar vergisi avantajına sahip -Kısa vadeli projeleri çeker. -Mevcut yatırımların yeni yatırım olarak tasarlanması suretiyle vergiden kaçınmaya yol açar. -Eski ve yeni firmalar arasında rekabet eşitsizliği doğurur.
<i>Yatırım indirimi</i>	<i>Yatırım indirimi</i>
-Yüksek yayılma etkisi olan belli yatırımlar hedeflenebilir. -Gelir kaybı daha şeffaftır.	-Sermaye varlıklarının seçiminde kısa ömürlü olanlar lehine bozma yaratır. Aktiflerin her yenilenmesinde indirimden yararlanmak niyeti buna sebep olur. -İşletmeler aktifleri tekrar satın alarak indirimden mükerrer yararlanmak suretiyle sistemi suistimal edebilir. -Yönetim zorluğu -Eğer etkin bir ileriye dönük zarar mahsubu sistemi yoksa kara geçiş süreci uzun olan işletmeler için aleyhtedir.

¹⁵⁹ Bulut, 2009, a.g.k.,133.

Tablo 2.2 Vergi Teşviklerinin Avantaj ve Dezavantajları (Devamı)

<i>Hızlandırılmış Amortisman</i>	<i>Hızlandırılmış Amortisman</i>
-Yatırım indirimleri ve vergi kredilerinin tüm avantajları -Genel olarak uzun ömürlü aktiviteler için ayrımcı değil -Eğer etkin bir zarar mahsubu sistemi yoksa kurumlar vergisi tüketim tabanlı vergi haline dönüşür.	-Kısmi yönetim zorluğu -Eğer etkin bir zarar mahsubu sistemi yoksa kara geçiş süresi uzun olan firmaların aleyhinde
<i>İhracat İşleme Bölgeleri</i>	<i>İhracat İşleme Bölgeleri</i>
-Mükelleflerin vergi iadesi ile bağlantısını keser.	-Bölgesel seçim kararlarını saptırır.

2.3.1.2 Geçmiş Yıl Zararlarının Sonraki Dönemlere İntikali

Yatırımcıların yatırımlarından zarar elde etmeleri durumunda bu zararı ileriki yıllara aktarabilmesine olanak veren teşvik türü olarak geçmiş yıl zararlarının sonraki dönemlere intikali söz konusudur. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ilk kuruluş aşamalarında yapılan harcamalar ve ilk yıllardaki düşük satışlar sebebiyle kara geçilemeyen dönemlerde bu teşvik türü kullanılabilir. Çünkü DYSY büyük harcamalar gerektiren ve girdiği pazarda kendine hemen yer bulamayan yatırımlardır bu nedenle de ilk birkaç yıl zarar edilebilir. Bu noktada da bu teşvik etkili olmaktadır.¹⁶⁰ Bu teşvik türü ile yatırımcılara zararlarını sonraki dönemlere intikal ettirebilme imkânı getirilmiştir. Tüm AB ülkelerindeki vergi sistemlerinde zarar mahsubuna yer verilmiştir. Ancak uygulanmasında farklılıklar görülmektedir. Örneğin; İngiltere’de zararlar devam eden aynı türde bir ticari işletmede üç yıl geriye ve sonsuz yıl ileriye ait karlardan mahsup edilebilmektedir. Ancak ileriki yıllara mahsup yapabilmek için, şirket sahiplerinin değişmemesi gerekmektedir. Hollanda’da bu uygulama üç yıl geriye ve sekiz yıl ileriye doğru olan gelirlerden düşülmektedir. Avusturya’da, indirilebilecek zararın vergilenebilir kazancın %75’ini aşamaz şekilde bir sınırlama getirilmektedir. Danimarka da zararlar sınırsız olarak değil sadece ileriye doğru yansıtılabilir. Yunanistan, Malta ve Lüksemburg’da zarar indirimi sadece ileriki yıllara yansıtılabilmektedir.¹⁶¹ Türkiye’de bu

¹⁶⁰E. Uzun (2008). Vergi Politikalarının Uluslararası Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Üzerindeki Etkileri, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.136.

¹⁶¹ Giray, 2012, **a.g.k.**,26-53.

uygulama ile şirketler, zararlarını 5 yıl süre ile sonraki dönemlerdeki kazançlarından indirebilirler.

2.3.1.3 Vergi Tatili

Vergi tatili (Tax holiday), belirli bir süre için verginin kaldırılması veya daha düşük vergi oranı uygulanmasını ifade etmektedir. Vergi tatili, firmalara genellikle belli bir süre daha düşük vergi oranı verilmesi şeklinde uygulanmaktadır.¹⁶² Uygulamada vergi tatili genellikle 5 ile 10 yıl arasında değişmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerin yaklaşık yarısında bulunan ortak vergi indirimi biçimi olan vergi tatili, yeni bir şirketin, kurumlar vergisi ödemediği önce belirli bir yıl boyunca faaliyet göstermesine izin verir. Şirketlerin vergi tatili için belirli şartları yerine getirmeleri gerekebilir. Vergi tatili, devlet tarafından uzun vadeli yatırım yapılmasını teşvik etmek için kullanılan bir araçtır. Vergi tatilinde asıl önemli olan konu, sermayenin maliyeti ve dolayısıyla şirketlerin yatırım kararlarını nasıl etkilediğidir. Sermayenin maliyeti ise amortisman ve finansman maliyetleri ile vergilerin toplamından oluşur.¹⁶³

Vergi tatilleri; basit olması, vergi idaresinin yükünü hafifletmesi ve kalifiye yatırımcılara sıklıkla karmaşık olan vergi kanunları ile vergi yönetmelikleri ve yozlaşmış vergi idarelerinden kaçınma imkânı tanınması gibi avantajlara sahiptir.¹⁶⁴ Bunun yanında vergi tatili uygulamaları önemli bazı sakıncalar da içermektedir. Söz konusu sakıncalardan bazıları şu şekilde sıralanabilir:¹⁶⁵

- Vergi tatilinde kar miktarı sınırsızdır. Yani ne kadar kar elde edilirse edilsin, vergi dışıdır.
- Vergi tatili vergiden kaçınmayı teşvik eder. Mükellefler vergiden istisna edilen işlemleri yapan diğer firmalar ile ekonomik ilişkiye girip elde ettikleri karları transfer fiyatlaması yoluyla aktarabilirler (Örneğin satın aldıkları mallara yüksek bedel ödemek gibi bir yöntem izleyebilirler.)

¹⁶² Giray, 2012, **a.g.k.**,67-68.

¹⁶³ J. M. Mintz (1990). Corporate tax holidays and investment. *The World Bank Economic Review*, Vol. 4, No. 1, s.81.

¹⁶⁴Şahan, 2010, **a.g.k.**,181.

¹⁶⁵Bulu, 2007, **a.g.k.**,82-83.

- Vergi tatili dönemlerinde mükellefler var olan yatırımlarını yeni yatırım yapmış gibi gösterme eğilimine girebilirler. Örneğin kurulmuş bir işyerini kapatıp başka bir unvan altında yeni yatırım yapmış gibi yeni bir işyeri açabilirler.
- Zamana bağlı vergi tatilleri kısa dönemli projelerin yapılmasını teşvik etmektedir. Bu da ekonomiye uzun dönemde önemli bir katkı sağlamamaktadır.
- Vergi tatili dolayısıyla alınamayan verginin tutarı yani vergi tatilinin maliyeti belli değildir. Vergi tatilinde mükellefler herhangi bir form doldurmadıkça vergi tatilinin maliyeti bilinmemektedir. Vergi tatillerinde hükümetler vergi yönetimi için harcamada bulundukları halde, herhangi bir gelir elde edememektedirler.
- Eski ve yeni firmalar arasında eski firmalar aleyhine rekabet şartlarının bozulmasına neden olabilmektedir.

Vergi tatilinin başlangıç yılını belirlemede birkaç farklı yöntem vardır:

- Yatırıma başlandığı yıldan,
- Kara geçildiği ilk yıldan,
- Net kümülatif karın ilk yılından,

itibaren başlatmak şeklinde uygulanabilmektedir. Devlet açısından bakıldığında vergi tatil süresinin yatırıma başlandığı yıldan itibaren başlaması avantajlıyken, yatırımcı açısından ise kar edilmeye başlandığı yıldan itibaren başlaması daha uygundur.¹⁶⁶

Günümüzde vergi tatili, doğrudan yabancı yatırımları ülkeye çekmede gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler tarafından kullanılan yaygın bir teşvik türüdür. Bu gelişimin başlıca nedeni, bu teşvik türüne mobilité olanağı fazla olan firmaların daha duyarlı olması ve mobilité olanaklarının küreselleşme ile birlikte artmasıdır.¹⁶⁷

2.3.1.4 Vergi Kredisi

Vergi kredileri özellikle Ar-Ge harcamaları için vergi muafiyetinden çok daha yaygın hale gelmiştir. Ar-Ge veya diğer yatırım harcamalarının belli bir yüzdesi vergilendirilecek gelirden indirilmektedir. Diğer bir ifadeyle vergi kredisi, vergi öncesi karın belli bir miktarını, gelecekte belli bir süreye kadar yapılacak olan yatırımların finansmanında kullanılmak üzere ve belli şartlarla fon olarak tutulması işlemidir. Söz konusu şartlar; katma değerin yurtiçinde kalması, ihracat, yerli girdilerin kullanılmasıdır.

¹⁶⁶ Duran, 2003, **a.g.k.**,44.

¹⁶⁷Giray, 2012, **a.g.k.**,69.

Vergi kredilerinin önemi uygulanacağı ülkenin temel esaslarına göre değerlendirilmelidir. Bir ülkede uygulanacak vergi kredilerindeki farklılıklar, Ar-Ge harcamaları veya ücret maliyetleri ve bu harcamaların işletmelerin ölçek büyüklüğü üzerindeki etkileri ile bölgesel ve teknolojik yapıya bağlıdır.¹⁶⁸

Sabit veya değişken olmak üzere vergi kredisinin süresi değişebilir. Sabit bir vergi kredisi, bir yıl içinde yapılacak yatırım harcamalarının sabit bir yüzdesinin fon olarak ayrılabilmesini sağlarken, değişken vergi kredisi uygulamasında yapılacak yatırım harcamalarının bir yılı aşması durumunda, aşan kısmın gelecek yıllara aktarılabilmesini sağlamaktadır.¹⁶⁹

Vergi kredisi, yatırım harcamalarının yapıldığı birkaç yılda uygulanabilir. Vergi kredisi işletmelerin muhasebesini etkilememek ve işletme kararlarını bozmamak açısından önemli avantajlara sahiptir. Normal amortisman uygulaması işletmenin vergilenebilir gelirinden indirildiğinden muhasebe sistemi içinde gösterilmesi gerekir. Vergi kredisi ise işletmenin muhasebe sisteminde herhangi karışıklık yaratmaksızın ekonomik şartlara bağlı olarak farklı şekillerde uygulanabilmektedir.¹⁷⁰

2.3.1.5 Yatırım İndirimi

Yatırım indirimi, gerçek kişilerin ticari ve zirai kazançları ile kurum kazançlarının vergilendirilmesinde, yatırımlara ilişkin bazı harcamaların, belli bir oranda vergiye tabi matrahtan indirim konusu yapılmasıdır.¹⁷¹

Yatırım indirimi, yatırımın maliyetine etkide bulunarak yatırımın karlılığını artıran, bu bakımdan işletme dönemini ilgilendiren bir teşvik tedbiridir. Devlet, hazırladığı plan ve programlarda belirttiği alanlara yatırım yapan kişi veya kurumlara böyle bir olanak sağlamakla yaptıkları yatırımın karlılığını artırmak ve kalkınma için öngörülen faaliyet alanlarında yatırım yapmaya teşvik etmektedir.¹⁷²

¹⁶⁸ Sarısoy, 2008, **a.g.k.**,88-89.

¹⁶⁹Uzun, 2008, **a.g.k.**,159.

¹⁷⁰G. Baimukhamedova (2008). Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına Yönelik Vergi teşvik Politikaları ve Kazakistan Uygulaması, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.61-62.

¹⁷¹ Bıyık ve Kıratlı, 2006, **a.g.k.**,83.

¹⁷² Bıyık ve Kıratlı, 2006, **a.g.k.**,83.

Yatırım indirimi şu fonksiyonlara sahiptir:¹⁷³

- Yatırımların miktarını artırmak,
- Yatırımların belirli büyüklüklerde gerçekleşmesini sağlamak,
- Yatırımların ülke ekonomisi açısından önemli sayılan alanlarda yapılmasını sağlamak,
- Yatırımların, ülkede bölgeler itibariyle yönlendirilmesini teminle dengeli kalkınmayı gerçekleştirmek,
- İstihdam düzeyini artırmak,
- Kurumlaşmayı sağlamaktır.

Devlet ekonomik kalkınmayı hızlandırmak amacıyla uygulanan yatırım indirimi yoluyla özel sektör yatırımlarına katkı sağlamış olur. Çünkü bu yolla yapılan yatırımın belirli bir yüzdesi, yatırımcının kazancından indirilmekte ve devlet bu miktar için hesaplanacak vergi alacağından vazgeçmektedir.¹⁷⁴

Yatırım indiriminin çeşitli uygulama usulleri bulunmaktadır. Birincisi indirimin belli kayıt ve koşullara bağlı olarak uygulanması usulü, ikincisi yatırımlardan elde edilen kazançların koşulsuz olarak vergi dışı tutulduğu usuldür.¹⁷⁵

Ülkede dengeli bir ekonomik kalkınma ve az gelişmiş bölgelerin gelişmesi, kalkınma planlarına uygun olarak yapılacak yatırımlara verilecek yatırım indirimi uygulamaları ile gerçekleşecektir. Devlet kendisinin yapacağı bazı yatırımları özel sektöre ve belli bölgelerde yaptırarak vergi alacağından vazgeçmektedir. Böylece ülkede yeni yatırımların sayısı artacak, mevcut yatırımların kapasitesi yükselecek, işsizlik azalacak ve hammadde ihtiyacı artışı nedeniyle çeşitli üretim dallarında gözle görülür bir gelişme olacaktır.¹⁷⁶

2.3.1.6 Hızlandırılmış Amortisman

İşletmede bir yıldan fazla kullanılan ve yıpranmaya, aşınmaya veya kıymetten düşmeye maruz bulunan gayrimenkullerle, gayrimenkul gibi değerlendirilen iktisadi kıymetlerin, alet, edevat, mefruşat, demirbaş ve sinema filmlerinin birinci kısımdaki

¹⁷³ Giray, 2012, **a.g.k.**,63.

¹⁷⁴Çam, 2011, **a.g.k.**,68.

¹⁷⁵ Giray, 2012, **a.g.k.**, 69.

¹⁷⁶Tatar, 2011,**a.g.k.**,17.

esaslara göre tespit edilen değerinin, ilgili kanun hükümlerine göre yok edilmesi amortisman mevzuunu teşkil eder.¹⁷⁷

İşletmelerde kullanılan amortisman uygulamasında iki farklı yöntem vardır. Birincisi normal amortisman, diğeri ise hızlandırılmış amortismandır. Normal amortisman; iktisadi varlığın belirlenen itfa süresinde eşit yüzdelere yok edilmesidir. Hızlandırılmış amortisman ise; iktisadi varlıkların belirlenen itfa sürelerindeki oranlarının normal amortisman oranlarının iki katı olarak uygulanması ve her yıl üzerinden amortisman hesaplanacak tutarın, daha önce ayrılmış olan amortisman tutarlarının düşülmesi ile belirlendiği yöntemidir.

Hızlandırılmış amortisman, enflasyon muhasebesi kayıtlarında ve kayıtlara dayalı olarak uygulanan işletme politikasında ortaya çıkardığı çarpıklığı gidermek üzere geliştirilmiştir. Hızlandırılmış amortisman işletme içi fonların artması, yatırımların kısa sürede itfası ve riskin azalması gibi faydaları bulunmaktadır.¹⁷⁸ “Ayrıca hızlandırılmış amortisman, yatırımın gelecekteki gelirini, risk unsurunu ve likiditesini etkilediğinden yatırım kararları üzerinde etkili olur. Hızlandırılmış amortisman vergi açısından ele alındığında, sonra yapılacak indirimin önce yapılması nedeniyle, normal amortisman uygulamasındaki kadar tutarın sonuçta gider yazılmasına rağmen, işletmenin gelir oranında bir yükselme olacaktır. Geliri yükselen girişimciler, yükselen gelirlerinin bir kısmını tasarrufa ayıracaklar ve bu tasarrufa ayrılan kaynaklar gerekli koşulların sağlanması ile birlikte yatırıma dönüşebilecektir”.¹⁷⁹

2.3.1.7 Vergi Cennetleri

Küreselleşme döneminde sermayenin daha hareketli hale gelmesi, ulusal hükümetlerin vergilendirme konusundaki seçeneklerini daha sınırlı hale getirmiştir. Küreselleşmenin bir sonucu olarak da çokuluslu şirketler vergi cennetleri gibi vergiden kaçınabilecekleri ya da vergiyi en aza indirebilecekleri yerleri seçmişlerdir. Hükümetler vergi cennetlerini, yabancı sermayenin ve fonların çekilmesi ve elde tutulması için gerekli bir araç olarak görmektedir.¹⁸⁰

¹⁷⁷ 04.01.1961 tarihli ve 213 sayılı Vergi usul Kanunu. (RG, 10.01.1961 -10703).

¹⁷⁸ A. Tekin (2006). Vergi teşvikleri ve ekonomik etkileri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (16). s.307.

¹⁷⁹Tatar, 2011, **a.g.k.**,68.

¹⁸⁰ Oxfam (2000). *Tax havens: releasing the hidden billions for poverty eradication*. GB Policy Paper, s.3. <https://oxfamlibrary.openrepository.com/bitstream/handle/10546/114611/bp-tax-havens-010600-en.pdf;jsessionid=455AD7C725D2643F69037A5FF5991205?sequence=1> (Erişim tarihi:17.04.2018).

Uluslararası literatürde henüz kabul edilebilir nitelikte bir tanımı bulunmayan vergi cenneti kavramı yaygın olarak kullanılmaktadır. Günümüzde kullanılan bazı vergi cenneti tanımları ise;¹⁸¹

- Vergi cennetleri; çok düşük vergi oranları uygulayan ya da hiç vergi uygulamayan devletler için kullanılan bir terimdir.
- Vergi cennetleri; vergi mükelleflerinin vergiden kaçınmasını sağlayan ve işlemlerin gizli şartlar altında yapılabilmesine olanak veren ülkelerdir.
- Vergi cennetleri; genellikle düşük vergi oranlarının uygulandığı, ticari gizlilik taşıyan ve çoğunlukla off-shore finans merkezleri olarak bilinen yerlerdir.
- Vergi cennetleri; yabancı sermayeyi ülkelere getirebilmek için yatırımları çok düşük vergi oranlarıyla vergileyen ülkelerdir.

Vergi cenneti olarak bilinen ülkelere veya bu ülkeler dışında elde edilen gelir üzerinden herhangi bir şekilde vergi alınmaması veya çok düşük oranda vergi alınması yaptırımlarla karşılaşmak istemeyen yabancı sermayenin bu ülkelere gitmesinin sebeplerinden biridir.¹⁸²

Vergi cennetleri, en basit biçimde yabancı yatırımları çok düşük vergi oranları ile vergileyen ülkeler olarak tanımlanabilir. Vergi cennetleri, artan uluslararası rekabet koşullarında firmaların yerleşik oldukları idari birimlerde yüksek düzeyde vergi ödemekten kaçınmak ve vergilemeden kaynaklanan mali yükü en aza indirmek için vergi planlaması sonucu tercih ettikleri yerler olarak tanımlanabilir.¹⁸³

Yabancı sermayenin vergi cenneti ülkelere gitmesinin nedenleri şu şekilde sıralanabilir;¹⁸⁴

- İkametgâhı bulunan ülkede yüksek vergi oranlarının bulunması,

¹⁸¹Ş. Hoşyumruk (2003). Vergi cennetleri, tercihli vergi rejimleri ve zarar verici vergi rekabetinin OECD ülkeleri ve Türkiye açısından değerlendirilmesi. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları No:1459, s.6.

¹⁸²E. Yetkiner (2001). Vergi cennetleri ve yabancı sermayenin vergi cenneti ülkeleri seçme nedenleri. *Vergi Dünyası Dergisi*, (235). s.92.

¹⁸³C. Aktan ve İ. Vural (2004). Vergi rekabeti. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (22). s.11.

¹⁸⁴Yetkiner, 2001, **a.g.k.**,92-93.

- İkametgâhı bulunulan ülkede veraset ve intikallerde yüksek oranlı vergi alınması”,
- “Özellikle banka hesapları kullanan ve elinde hisse senetleri bulunduranların bazı hesap ve işlemlerini gizleme isteği,
- Bazı zengin kişilerin bulundukları ülkedeki politik istikrarsızlıklar nedeniyle geleceklerini güvence altına almak için paralarının bir kısmını bu ülkelere getirme istekleri,
- Başka bir ülkeye göç veya emeklilik öncesinde gelirin vergi cenneti olan ülkelerde biriktirilmesi isteği,
- Uluslararası şirketlerin coğrafi olarak genişleme arzuları,
- Boşanmak isteyen varlıklı kişiler ile mal varlıklarını eski eşlerinden korumak isteyen kişilerin bu nedenlerle servetlerini vergi cennetlerine kaydırmaları,
- Bazı şirketlerin rakiplerinden uzak olup bu tip ülkelerde yeni ürünler geliştirme istekleri.

Vergi cennetleri genel olarak iki grupta sınıflandırılır:¹⁸⁵

- Üretici Vergi Cennetleri: Birinci grup olan bu ülkelerde, üretim faaliyetlerinden elde edilen gelirlere çok düşük oranda vergi uygulanmaktadır. Bu ülkelerin amacı fiziksel yatırım ve ekonomik faaliyetleri ülkelerine çekmektir. Çoğunlukla ülkelerinde uluslararası doğrudan yatırımların ve üretim tesislerinin artması için çaba sarf eden ülkeler “üretici vergi cennetleridir” ve bu ülkeler, üretim işletmelerine önemli vergi ayrıcalıkları tanırken, ülkelerinde yerleşik diğer kişi ve kurumları vergilendirmektedirler. Üretici vergi cennetlerine İrlanda ve Belçika’dan iki rejim örnek gösterilebilir. İrlanda belirli alanlarda üretim tesisi kuran yabancı çok uluslu şirketlere %10 azaltılmış vergi oranı uygulamaktadır.
- Geleneksel Vergi Cennetleri: Bu gruptaki ülkeler vergiden kaçınma ve vergi kaçırmaya amacı olan birey ve kurumlara ücreti karşılığında bir hizmet sunmaktadır. Birinci gruptaki ülkelerin aksine bu gruptaki ülkeler dolaylı sermayeyi ülkelerine çekerek yaşamlarını sürdürmektedirler.

¹⁸⁵Ö. Uygur (2010). Vergi Cennetleri İle Kara para Aklamanın Mali Piyasalara Etkileri, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.4-5.

Dünyada vergi cenneti ülkeler olarak kabul edilen ülkeler ise; Panama, Lüksemburg, Cayman Adaları, Man adası, Jersey (Manş Adaları), İrlanda, Mauritius Cumhuriyeti, Bermuda, Monaco, İsviçre ve Bahamalardır.

2.3.1.8 Özel Nitelikli Harcamalar Üzerinden Yapılan Vergi İndirimleri

Ülkeler yatırımcıları teşvik edebilmek için bazı harcamalar için vergisel teşvikler uygularlar. Örneğin; bazı ülkeler Ar-Ge yatırımlarına yapılan harcamaların kazançlar üzerinden gider olarak düşmesine izin verirler. Türkiye’de uygulanan AR-GE desteği de, bu kapsamda yapılan Ar-Ge harcamalarının tamamını kapsar. Bu indirimler yatırımcılar için bir teşvik unsurudur.

2.3.1.9 Sosyal Güvenlik Ödemelerinin İndirimi

Yatırım aşamasında firmaların yaptığı harcamalar yüksek meblağlı harcamalardır. Bu harcamalara ek olarak yapılan sosyal güvenlik katkı payları da firmalar için ayrı bir yük oluşturur. Bu nedenle hükümetler bazı bölgelerde ve alanlardaki yatırımları teşvik edebilmek için sosyal güvenlik katkı paylarını büyük oranlarda indirmişlerdir. Sosyal güvenlik ödemelerine örnek olarak; emeklilik kesenekleri, sigorta primi, hastalık, işsizlik sigortası ödemeleri, nafakalar sayılabilir.

2.3.1.10 Gümrük Vergisi İadesi ve Gümrük Vergisi Muafiyeti

Gümrüklerle ilgili olarak iki çeşit tarife teşviki hükümetler tarafından uygulanmaktadır. Sermaye ekipmanları ve yatırım projeleri için gerekli olan malzemenin alımında uygulanan ithalat vergilerinin indirilmesi gibi teşvik yatırım maliyetlerinin düşürülmesinde önemli etkilere sahip olmaktadır. Diğer tarife teşviki ise diğer ürünlerin gümrük vergi oranlarının ülkelerin yabancı yatırımcının ülke içindeki rekabet düzeyini koruyabilmek için artırılmasıdır. Piyasanın etkinsizleşmesi, fiyatların yükselmesi ve endüstriyel yapının zedelenmesi bu tür teşviklerin uygulanmasından kaynaklanabilir.¹⁸⁶

2.3.1.11 İhracata Yönelik Yatırımlarda Vergi Teşvikleri

İhracat teşvikleri tüm ülkelerde yaygın şekilde uygulanan teşvik türlerinden biridir. İhracatta vergileme ise katma değer vergisi için varış ülkesi prensibine göredir. Vergilemenin ürünlerin tüketildiği ve kullanıldığı ülkelerde yapılması ihraç edilen malların üretiminde kullanılan girdilerin de dolaylı vergi yükünden kurtarılması ve işlemlerin daha hızlı yapılabilmesi için gereklidir.

¹⁸⁶ Uzun, 2008, **a.g.k.**,137-138.

Katma değer vergisinde varış ülkesi ilkesini uygulayan ülkeler ihracatçılar için katma değer vergisi oranını “sıfır” olarak belirledikleri için ihraç ürünlerinde kullanılan ithal girdiler için de bu türden bir uygulamaya gerek yoktur. Ancak vergi iade ödemelerinin çok zaman alması durumunda büyük ihracatçılar ithal girdiler için ödedikleri vergiyi uzun bir zaman aralığı sonunda geri alabilme ve bu yüzden de nakit akışı sorunu ile karşılaşabilme durumu yaşayabilirler. Bu sorunu ortadan kaldırarak ihracatçıları desteklemek isteyen ülkeler de katma değer vergisinde gümrük vergisi ertelemesine benzer bir erteleme uygulamasına girişebilirler. Bu teşvik türünü güçlü muhasebe ve vergi sistemine sahip ülkelerin uygulaması daha sağlıklı sonuçlar doğuracaktır.¹⁸⁷

2.3.1.12 Serbest Bölgelere Sağlanan Vergisel Teşvikler

Serbest bölgeler; ülkenin siyasi sınırları içinde olmakla birlikte gümrük hattı dışında sayılan, ülkede geçerli ticari, mali ve iktisadi alanlara ilişkin hukuki ve idari düzenlemelerin uygulanmadığı veya kısmen uygulandığı, sınai ve ticari faaliyetler için daha geniş teşviklerin tanındığı, fiziki olarak ülkenin diğer kısımlarından ayrılan yerler olarak tanımlanır.¹⁸⁸

Serbest bölgeler;¹⁸⁹

- Yabancı sermaye yatırımlarını ve dış ticareti artırmak,
- Yerli üreticilerin dünya piyasalarındaki fiyattan girdi temin etmelerini sağlayarak uluslararası rekabet güçlerine katkıda bulunmak,
- İhracata dönük sanayilerin gelişmesini teşvik ederek ihracatı artırmak,
- Döviz girişini artırmak,
- Yeni iş imkânları yaratarak istihdam sorununun çözümüne yardımcı olmak,
- Gelişmiş üretim ve yönetim tekniklerinin yurt dışından ülkeye getirilmesiyle ekonomik standartları yükseltmek amacıyla kurulurlar.

Başlıca üç tür serbest bölge bulunmaktadır. Bunlar; ticari, sanayi ve özel serbest bölgelerdir. Serbest ticaret bölgelerinde tanınan en belirgin mali avantajlar şu şekilde sıralanabilir.¹⁹⁰

¹⁸⁷ Tekin, 2006, **a.g.k.**,308.

¹⁸⁸ İstanbul Ticaret Odası (2007). *Türkiye için model olabilecek ülkelerde uygulanan teşvik uygulamaları ve ülkemize uygulanabilirliği*. Yayın No:2007-51. İstanbul, s.209.

¹⁸⁹ Bıyık ve Kıratlı, 2006, **a.g.k.**,395.

¹⁹⁰ Bulu, 2007, **a.g.k.**,80-81.

- Bölgede mallar bekletildiği sürece gümrük vergilerinden istisna edilmeleri,
- Bozulan, zarar gören veya teknolojik eskimeye maruz kalan mallar için herhangi bir vergi vb. ödemenin olmaması,
- Gümrük vergisiz yurtdışından gelen malların yeniden ihracının olası olması,
- Herhangi bir vergi, harç gibi yükümlülük olmaksızın aynı veya diğer serbest bölge içinde faaliyette bulunanlar arasında malların transferine izin verilmesi.

2.3.2 Vergisel Teşviklerin Ekonomik Etkileri

Ülkeler doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını kendi ülkelerine getirebilmek için çeşitli teşvik politikaları uygularlar. Bu teşvik politikaları içerisinde maliye politikası aracı olarak vergisel teşvikler bulunmaktadır. Vergisel teşvikleri uygulayan ülkelerde teşviklerin etkinliği ile ilgili olumlu ve olumsuz görüşler vardır. Bir kısım görüşe göre; vergisel teşvikler kaynak dağılımını bozmakla ve verginin toplumun belirli bir kesimi üzerinde kalmasına sebep olmakla gelir adaletsizliğine neden olmaktadır. Diğer bir görüşe göre ise; vergisel teşvikler yatırımların artmasını ve bu sayede ekonomik kalkınma ve gelişmeyi sağlamaktadır. Bu nedenle vergisel teşvikler; dengeli ve etkin olabilecek sektörlere dağıtılmalı ve sonuçları da titizlikle takip edilmelidir. Bu çalışmada vergisel teşviklerin etkileri sadece ev sahibi ülkeler açısından ele alınmıştır.

2.3.2.1 Olumlu Etkileri

Vergisel teşvikler; yatırım, üretim ve verimlilik artışına neden olması, pozitif vergi rekabeti sağlaması, sermaye dağılımında etkinliğin sağlanması açısından olumlu etkileri vardır.

2.3.2.1.1 Yatırım, Üretim ve Verimlilik Artışına Neden Olması

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, yatırım yapacakları bölgeyi belirlerken çeşitli faktörleri göz önünde bulundururlar. Yatırım kararları, yatırım sonrası elde edilecek kara göre şekillenir. Çünkü girişimcilerin yatırım kararlarında en önemli itici güç olarak kar faktörü etkilidir. Yatırım karlılığı ise yatırımın maliyeti ile vergi sonrası getireceği gelire bağlıdır.¹⁹¹ Bu nedenle ev sahibi ülkelerin uyguladığı vergi politikaları yatırımcılar açısından önemlidir.

Başlangıçta vergi gelirlerinin azalmasına yol açan araçlar olarak görülebilen vergi politikaları içerisinde yer alan vergisel teşvikler rasyonel ve selektif bir plana göre

¹⁹¹ Giray,2012, a.g.k.,45.

uygulandığı takdirde, milli tasarrufun artan kısmını verimli yatırımlara özellikle sınai yatırımlara kanallandırdığı, dolayısıyla üretim ve verimlilik artışını sağladığı, iş ve çalışma alanlarının genişlemesine yol açtığı ölçüde vergi geliri kaybını fazlasıyla telafi ettiği gibi, uzun vadede vergi gelirlerinin önemli ölçüde artmasını sağlayabilir.¹⁹²

Bazı doğrudan yabancı sermaye yatırımı türleri vergilerden daha fazla etkilendiği gibi, bazı vergi türleri de yatırım kararlarını nispi olarak diğerlerine göre daha fazla etkilerler. Örneğin kurumlar vergisi doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerinde en fazla etkiye sahip vergidir. Çünkü bu vergi dağıtılacak kazanç miktarını doğrudan etkileyen bir vergidir. Diğer vergiler arasında yer alan bireysel gelir vergisi ve sosyal güvenlik katkıları, işgücü üzerinde alışılmışın dışında büyük etkide bulundukları durumlar haricinde yatırımlar üzerinde daha düşük etkiye sahiptirler. Ancak kurumlar vergisi doğrudan yabancı yatırımlarını etkileyen tek vergi değildir. Kar payı, faiz gibi gelirler üzerinden alınan stopaj vergileri de yatırımcıların büyük bir kısmı için önemli bir faktördür.¹⁹³

2.3.2.1.2 Pozitif Vergi Rekabeti Sağlaması

Vergi rekabeti, kamu tüketim mallarını etkin şekilde finanse edebilmek için vergi oranlarının çok düşük düzeyde tutulmasıdır.¹⁹⁴ Bir diğer tanımda ise vergi rekabeti, küreselleşme ile beraber artan finansal hareketlilik sonucu doğrudan yabancı sermayeyi kendi piyasalarına çekmek isteyen ülkelerin düşük vergi oranları uygulaması ve rakiplerin vergi matrahlarında aşınmaya neden olmasıdır.¹⁹⁵

Vergi rekabeti, devletlerin sermaye ve iş faaliyetlerini ülkelere çekmek için düşük vergi oranlarının kullanılmasıdır. Bunun dünya vergi sistemlerinde iki aşamalı bir etkiye sahip olduğu düşünülmektedir: İlk olarak, bazı öncü ülkeler vergi oranlarını düşürecek ya da vergi sistemlerini düşük vergi oranları sunacak şekilde değiştirecekler veya sıfır seviye olarak değiştireceklerdir. Sıfır vergi oranına sahip ülkeler ise ‘vergi cennetleri’ olarak kabul edilecektir. İkinci olarak, diğer ülkeler bu rekabet sonucu yaşanan fiili kayıplarına

¹⁹² Bıyık ve Kıratlı, 2006, **a.g.k.**, 61.

¹⁹³ Giray, 2012, **a.g.k.**, 46.

¹⁹⁴ Giray, 2012, **a.g.k.**, 125.

¹⁹⁵ İ. Engin (2002). Avrupa birliğine geçiş süreci ve Türk kamu maliyesinin sorunları: vergi rekabeti. 17. Türkiye Maliye Sempozyumu. http://maliesempozyumu.org/wp-content/uploads/2016/11/Maliye-Sempozyumu_17.pdf (Erişim tarihi: 26.04.2018).

karşılık kendi vergi oranlarını düşüreceklerdir. Küreselleşme süreciyle birlikte vergi rekabeti de uluslararası ticaret ve yatırımlardaki artışa bağlı olarak artmıştır.¹⁹⁶

Vergi rekabeti ile ilgili tanımlardan vergi rekabetinin üç özelliğinin olduğu çıkarılabilir;¹⁹⁷

- Vergi rekabeti birey veya şirketlerin uluslararası rekabet gücünü arttırarak yabancı portföy yatırımları ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını ülkeye getirmeye yönelik bir uygulamadır.
- Vergi rekabeti uluslararası rekabeti içerir. Ülkeler, uluslararası rekabet sonucunda diğer ülkelerin vergi sistemlerinden etkilenecek avantajlı ya da dezavantajlı duruma geçebilirler. Yani artık ülkeler küreselleşme sürecinde vergi sistemlerini diğer ülkelerin sistemleri ile uyumlaştırmakta ya da yakınlaştırmaktadırlar. Aksi halde yükümlüler kendilerine en fazla avantaj sağlayan ülkelere gideceklerdir.
- Vergi rekabeti, vergi avantajlarının çeşitli vergisel teşvikler yoluyla sağlanmasıdır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları vergi oranlarındaki değişkenlere karşı aşırı duyarlıdırlar.

Vergi rekabetinin yararlarını şu şekilde sıralamak mümkündür:¹⁹⁸

- Dolaysız vergi oranlarının düşürülmesi ile vergi tabanının genişletilerek daha fazla gelir elde edilebilir.
- Dünya çapındaki refah ve yaşam standartları vergi rekabeti ile kaynakların daha etkin dağılımı ve kullanımı sağlanarak artırılabilir.
- Vergi indirimi sonucu vergi gelirlerinde azalma yaşayan ülkeler, kamu hizmetlerini seçmenlerin tercihlerine göre daha etkin kullanabilirler.
- Vergi rekabeti, yanlış vergi politikaları uygulamalarının azaltılmasını sağlayabilir.

¹⁹⁶ R. Teather (2005). The benefits of tax competition. *the institute of economic affairs*, London, s.25 https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=878438 (Erişim tarihi:26.04.2018).

¹⁹⁷ S. Jafarov (2013). Küresel Vergi Rekabeti ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.22.

¹⁹⁸ V. Kargı ve T. Yayğır (2016). Globalization, tax competition and tax burden in Turkey. *International Journal of Public Finance*, 1(1). s.6 <https://dergipark.org.tr/download/article-file/328011> (Erişim tarihi:30.04.2018).

- Vergi rekabeti yatırımların artmasını sağlayabilir ve yatırımların artması dolayısıyla da istihdam artabilir.
- Yüksek vergi oranları mükellefleri vergi kaçırmaya ve vergiden kaçınmaya yöneltmektedir. Vergi rekabeti sonucu vergi oranlarının indirilmesi vergi tabanını genişleterek vergi gelirlerinin artmasını sağlayabilir.
- Vergi rekabeti mali disiplini sağlayabilir.
- Vergi rekabeti refah düzeyini arttırabilir.

Ülkeler vergi rekabeti uygulamaları ile yabancı sermayeyi kendi ülkelerine çekmek istemektedirler. Bu sayede diğer ülkeler karşısında rekabet güçleri artacak ve üretim, milli gelir ve istihdam oranları da bu durumdan olumlu yönde etkilenecektir. Böylece de ulusal ekonomi güçlenecektir.

2.3.2.1.3 Sermaye Dağılımında Etkinliğin Sağlanması

Ülkelerin gelişmişlik göstergelerinden biri de tasarruf-yatırım dengesidir. Tasarrufların artışı yatırımların artışı sağlayacak ve yatırımların artışı da ülkedeki üretimi artıracaktır. Artan üretim de milli gelir artışına katkı sağlayacaktır. Ancak bazı yatırımlar için yatırımın yapısı gereği büyük miktarlarda sermaye gerekmektedir. Çok büyük miktardaki bu sermayelerin de ülkeye girişini sağlamak için bazı teşvik ve kolaylıkların uygulanması gerekmektedir. Teşvik politikalarının temel amaçlarından biri ekonomik kalkınma ve gelişmeyi sağlamaktır. Teşvik ve kolaylıkların uygulanmadığı hiçbir ülkeye doğrudan yabancı sermaye yatırımının gelmesi beklenemez.¹⁹⁹

Ayrıca ülkelerin uluslararası rekabete açık sektörlerinde de teşvik uygulamalarını kullanması lehine olacaktır. Rekabete açık sektörlerde ölçeğe göre artan bir getiri söz konusu olmakta ve bu da girişimcilerin bu alanlara yatırım yapmalarına neden olmaktadır. Yatırımlar için verimlilik ve rekabet düzeylerini artırmalarına yönelik teşvik uygulamaları da bu noktada önem arz etmektedir.

Gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler arasında gelişmişlik farklılıkları vardır. Bu gelişmişlik farklılıkları da üretim ve yatırımın artırılması, kaliteli ve rekabet gücü yüksek ürünlerin üretilmesi, AR-GE'ye ve teknolojik yeniliklere önem verilmesi ile ortadan kaldırılacaktır. Gelişmekte olan ülkeler için öncelikli amaç ekonomik kalkınmayı sağlamaktır. Ekonomik kalkınmayı sağlama aşamasında da sermaye birikimi çok

¹⁹⁹E. Türkan (2001). *Rekabet teorisi ve endüstri iktisadı*. Ankara: Turhan Kitabevi, s.

önemlidir. Gelişmekte olan ülkelerde de sermaye birikimi düşük düzeylerde seyrettiği için öncelikli hedef bu sorunu çözecek politikalar uygulamaktır. Bu sorunu çözebilmek için de teşvikler en uygun sektör ve bölgelerde kullanılmayı sağlayacak şekilde geliştirilmelidir. ²⁰⁰Teşvikler bu şekilde daha etkin bir sermaye dağılımını sağlayarak, refahı artırabilirler.

2.3.2.2 Olumsuz Etkileri

Vergisel teşvikler; hazinenin vergi kaybına uğraması, vergide adaletsizliğe ve bürokrasiye yol açması, sosyal damping, negatif vergi rekabetine yol açması açısından olumsuz etkileri vardır.

2.3.2.2.1 Hazinenin Vergi Kaybına Uğraması

Vergisel teşviklerin ülke ekonomilerinde yarattığı en önemli etki vergi gelirlerindeki azalmadır. Vergi gelirlerindeki bu azalma vergisel teşviklerin maliyetini oluşturur. Çünkü vergisel teşviklerin temel özelliği, normal olarak devletin tahsil etmesi gereken vergilerin alınmasından vazgeçilerek bu kısmın yatırımcılara bırakılmasıdır. Ülkelerin vergisel teşvik politikaları uygulayarak tahsilinden vazgeçtiği vergiler aslında o ülkeler için birer maliyettir. Ülkeler katlandıkları bu maliyetlerin sonuçlarını dikkatle analiz etmeli ve vergisel teşviklerin hangi sektörlerle, bölgelere veya konulara verilmesi gerektiğini belirlemelidirler. Yeni katma değer oluşturmayacak sektörlerle ve bölgelere yapılan vergisel teşvikler ülkeler için vergi kaybı demektir. ²⁰¹

Vergisel teşviklerin ülkeye doğrudan yabancı sermaye getirip getirmeyeceği önemli konulardan biridir. Vergisel teşviklerden ilk olarak beklenen fayda yabancı sermayenin ülkeye girişini artırmasıdır. Bu ilk etki de bütçe açıklarına sebep olabilmektedir. Çünkü verilen teşvikler doğrudan sermaye yatırımını artırıcı bir etki yapmıyorsa ve devlet alması gereken vergi gelirini de teşvikler sebebiyle almıyorsa bu durum bütçe açıklarına sebep olabilecektir. Bu etkilerin dışında vergisel teşvikler dolaylı olarak da etkiler yapabilir. Örneğin; vergisel teşvikler sebebiyle gereken yasal düzenlemeler, prosedürler ve eğitimler gibi uygulamalar ek masraflara neden olabilmektedir. Yani vergisel teşvikler

²⁰⁰H. Aykın (2017). Teşvikler neden teşvik verilir? Teşviklerin ekonomik rasyonalitesi üzerine. <https://vergidosyasi.com/2017/03/03/neden-tesvik-verilir-tesviklerin-ekonomik-rasyonalitesi-uzerine/> (Erişim tarihi: 28.02.2018).

²⁰¹Baımkhamedova, 2008, **a.g.k.**,71.

dikkatli bir şekilde incelendiğinde yararlarının yanında birçok maliyeti de bünyesinde barındırmaktadır. Bu nedenle vergi otoritelerinin vergisel teşvikleri belirlerken faydaları ile beraber maliyetlerini de dikkate almaları ve buna göre hareket etmeleri daha sağlıklı sonuçlar doğuracaktır.

Yatırımların teşviki için uygun olan oranlarda vergi teşviklerinin belirlenmesi gerekir. İstenmeyen türde yatırımcıları çeken vergi teşvikleri beklenen sonuçlar doğurmayacağı gibi maliyetleri de yüksek olacaktır. Konu ile ilgili diğer bir sorun ise maliyetleri ve faydaları hesaplayabilmektir. Yönetim ve tanıtım maliyetlerinin de bu maliyetlerin içerisine eklenmesi ve buna ilişkin maliyet ve gelirlerin hesaplanması ayrı bir sorun yaratmaktadır. Vergisel teşvik uygulamalarının bazılarının maliyetleri daha kolay hesaplanırken bazılarının ki ise çok daha zordur. Örneğin; vergi teşvik kredileri, hızlandırılmış amortisman gibi uygulamaların maliyetlerinin hesaplanması çok daha kolay olmaktadır.

2.3.2.2.2 Vergide Adaletsizliğe ve Bürokrasiye Yol Açması

Hazinenin gelir kaybına uğramasının yanı sıra vergi sisteminin adaleti bozucu, vergi idaresinin işlerini güçleştirici etkileri teşvik tedbirlerinin maliyet olarak sayılabilir. “Çünkü vergi teşvik tedbirleri müteşebbisleri, yani yüksek gelir elde eden kişileri hedef almakta ve diğer gelir kategorilerinin aleyhine bu grubun gelirini yükseltmeye çalışmaktadır. Hatta, çoğunlukla bu tedbirler nedeniyle vergi gelirlerinden doğan azalışı telafi için diğer gelir kategorilerinin vergi yükünü artırma yoluna da gidebileceğinden tedbirlerin vergi adaletini bozucu etkisi daha da belirgin olarak ortaya çıkar”.²⁰²

Ülkeler doğrudan yabancı sermaye yatırımlardan daha fazla pay alabilmek için teşviklere yönelmekte ve vergisel teşvik tedbirlerini de bu amaçla kullanmaktadırlar. Bu anlamda kullanılan vergisel teşvikler de vergi yükünün dağılımında adaletsizliklere neden olabilmektedir. Çünkü vergisel teşvikler yabancı yatırımcıların ülkeye yatırım yapmasını çekici hale getirmek için daha çok dolaysız vergiler üzerine uygulanmakta ve bu durum vergi yükünün dolaysız vergilerden dolayı vergiler üzerinde kalmasına sebep olmaktadır. Vergi yükünün dolaysız vergilerden dolayı vergiler üzerinde kalması da vergi sisteminin bütünlüğünü bozmakta ve adalet ilkesine ters düşmektedir. Bu durum mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunu zorlaştırmakta ve vergi kaçırmasına sebep olmaktadır.

²⁰² Baımkhamedova, 2008, a.g.k.,71-72.

Vergisel teşvikler açık kural ve düzenlemeler olmaksızın geniş bir idari takdir yetkisine dayalı olarak verilirse bu teşviklerin bürokrasiyi ve yolsuzlukları artırdığı düşüncesi haklılık kazanır. Siyasetçilerin oy maksimizasyonu karşılığında olumlu dışsalılıkların oluşmayacağı alan veya sektörler vergi teşviki vermeleri yolsuzluklara zemin hazırlayabilir.²⁰³

2.3.2.2.3 Sosyal Damping

Yabancı sermaye yatırımlarının ülkeler arası rekabeti “sosyal damping” kavramının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Sosyal damping, ülkelerin diğer rakip ülkelere üstünlük sağlamak amacıyla kendi ülkelerindeki yaşam standartlarını ve çevre koşullarını kötüleştirme pahasına yapmış olduğu her türlü rekabetçi üstünlük olarak tanımlanabilir. Ülkeler yabancı sermaye yatırımlarında bu rekabetçi üstünlüğü sağlayabilmek için sadece teşvikleri değil aynı zamanda çevre ve işçi haklarını da korumaktan vazgeçebilirler.

Ülkeler imalat ve sanayi gibi maddi anlamda finansman ihtiyacı gerektiren yabancı yatırımları kendi pazarlarına çekebilmek için çevrenin korunmasını ihlal edebilirler. Bu durum kirlilik cennetleri (pollution havens) adı verilen bölgeleri oluşturur. Günümüzde yatırımların yüksek olduğu Çin, Hindistan ve Güney Kore gibi ülkeler özellikle hava kirliliği ile mücadele etmektedir.

Geniş karşılığıyla sosyal damping; bir ülkeden diğer ülkeye, üretimi ithalatçı ülkedeki yerli sanayiden daha kötü sosyal koşullar içinde yapılan malların ithal edilme sürecidir. Üretim faktörleri fiyatlarının yapay olarak düşük tutulması ya da düşürülmesi, geniş anlamda sosyal dampingi ifade etmektedir. Sosyal dampingden çoğu zaman ihracatçı ülkede emeğe ödenen ücretin çok düşük tutulması ve buna bağlı olarak fiyatın önemli ölçüde düşmesi olarak söz edilmektedir. Benzer biçimde sosyal damping, ihracatçı ülkedeki üreticiler lehine elverişli sosyal koşullardan, özellikle çocuk ve kadın işçi çalıştırma ve düşük ücretlerden kaynaklanan düşük fiyatlı ithalatın bir alt türüdür. Önceleri “iş dampingi” olarak ifade edilmekte iken, aslında sosyal dampingin çevre ve insan hakları konularıyla olan bağı nedeniyle, iş dampinginden daha geniş bir kavramı belirttiği düşünülmektedir.²⁰⁴

²⁰³Tekin,2006, **a.g.k.**,311.

²⁰⁴S. Metin ve E. Bulut (2005).Uluslararası ticaret ve sosyal damping. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 55 (1). s.297-323.

Sosyal dampingin görünümü üç farklı şekilde gerçekleşebilmektedir:²⁰⁵

- Yüksek maliyetli üreticiler, daha az korumacı çalışma düzenlemeleri sebebiyle düşük ücret ve ücret dışı ödemeler, daha az doğrudan ve dolaylı maliyetler sunan ülkelerin üreticileri tarafından yer değiştirmeye zorlanabilmektedirler.
- Yüksek emek maliyetlerine sahip ülkelerdeki firmalar, ucuz işgücü maliyetlerine sahip ülkelere taşınma serbestliklerinin getirdiği pazarlık gücünü, mevcut çalışanları üzerinde kullanıp ücretler ve çalışma şartları üzerinde aşağı yönlü bir baskı yaratabilmektedirler.
- İlgili ülkeler ekonomik başarıyı yakalama çabalarının bir parçası olarak düşük ücret politikasını ve ikincil bir sendikası işgücü piyasası stratejisini tercih edebilmektedirler.

Günümüzde ülkeler açısından değerlendirildiğinde, sosyal damping uygulamalarının geniş bir içeriğe sahip olduğu görülmektedir. Hatta sosyal damping uygulamalarına vergi denetiminin fiili durumu da konu olabilmektedir. Bu konu daha çok vergi kanunlarının nasıl uygulandığı ile ilgilidir. Çünkü yüksek vergilerin olduğu bir ülkede idare vergi kanunlarını gerektiği gibi uygulamıyorsa, vergi denetimi yatırımcıların dikkate aldığı değişkenlerden olma özelliği kazanmaktadır. Bu bağlamda ülkelerdeki kayıt dışılığın hayat standartlarını düşürmesi nedeniyle bir çeşit sosyal damping olarak görülmesi ve vergi otoritesi açısından istenilmeyen bir durum olmasına rağmen yabancı yatırımcıları teşvik etmesi nedeniyle rekabet aracı haline gelmesi söz konusudur.²⁰⁶

Literatürde sosyal damping üzerine çeşitli tartışmalar da bulunmaktadır. Söz konusu tartışmalar çalışma standartlarını ekonomik ve ahlaki açıdan değerlendirmektedir. Ekonomik açıdan ele alınan görüşe göre, GOÜ'lerdeki düşük ücret ve çalışma standartları gelişmiş ülkelerdeki emeğin yaşam standartlarını tehlikeye sokmaktadır. Ahlaki görüş

²⁰⁵B. Bacak ve U. Özer (2018). *Sosyal Dampingle Mücadelede Sivil Toplum Kuruluşlarının Girişimleri*. https://www.researchgate.net/profile/Ufuk_Oezer/publication/283505129_ENTREPRENEURSHIP_ACTIVITIES_OF_NONGOVERNMENTAL_ORGANIZATIONS_IN_STRUGGLING_SOCIAL_DUMPING/links/563bc0d908ae34e98c47d1c3.pdf (Erişim tarihi:02.03.2018).

²⁰⁶ Ö. Saraç (2006). Vergi Rekabeti Sorunsalı ve Ulusal Vergi Politikaları: Türkiye Değerlendirmesi. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.108-109.

açısından ise sosyal damping uygulamalarının GOÜ'lerdeki işçilerin insan haklarına zarar verdiği kabul edilmektedir.²⁰⁷

Sosyal damping, ülkelerin potansiyel rakiplere karşı rekabetçi bir üstünlük kazanmak amacıyla yaşam kalitesinde bir gerileme meydana getirme pahasına sağlamaya çalıştıkları her türlü rekabetçi üstünlüğü ifade etmektedir. Yabancı sermayenin yatırım kararlarında işgücü maliyetleri, çalışma standartları, sosyal güvenlik kesintileri, yasal çevre düzenlemeleri ve hatta vergi denetimi gibi unsurların belirleyici değişken olması, rekabet ortamında bu değişkenlerin cazip hale getirilmesi amacıyla ülkelerin rekabetçi politikalar izlemelerine neden olabilmektedir. Sosyal dampinge neden olan bu uygulamalarla ülkeler, diğer ülkelere karşı uluslararası pazarlardaki rekabet gücünü artırarak yatırımları kendi pazarlarına çekmeye çalışırlar.²⁰⁸

Uluslararası pazarlarda yaşanan uluslararası rekabet; işçi haklarının kısıtlanması, çalışma koşullarının kötüleştirilmesi, ücretlerin düşürülmesi, sendikal hakların baskı altına alınması, çocuk emeğinin kullanımı, çevre koruyucu önlemlerin alınmaması şeklinde kendini göstermektedir.²⁰⁹

2.3.2.2.4 Negatif (Zararlı) Vergi Rekabeti

Bir ülkede işletmelerin rekabet gücünü artırmak veya yabancı yatırımları ülkeye getirebilmek için, vergi yükümlülerinin vergi yüklerini azaltarak, bir ülkenin ulusal ekonomisini geliştirme olarak tanımlanan vergi rekabeti küreselleşmenin sebep olduğu vergi sorunları içinde en önemlisidir.²¹⁰ Özellikle zararlı vergi rekabetini önlemeye yönelik çalışmalar vergi rekabetini önemli bulan AB ve OECD gibi uluslararası kuruluşlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Ülkeler, özellikle gelişmekte olan ülkeler, günümüzde yabancı yatırımların artması ve büyüme üzerinde olumlu etkilerinin de sürekli olarak vurgulanması nedeniyle yabancı yatırımları kendi ülkelerine getirebilmek amacıyla rekabet etmektedirler. Zaman zaman etkin olmayan uygulamalar rekabetin gün geçtikçe artmasından kaynaklanmaktadır.²¹¹

²⁰⁷ N. Koşar (2012). Vergi Rekabetinin Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği, Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.26.

²⁰⁸ Saraç, 2006, **a.g.k.**, 108-109.

²⁰⁹ M. Gündoğdu (2009). Uluslararası Vergi Rekabeti ve Zararlı Vergi Rekabetinin Önlenmesine Yönelik Düzenlemeler, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.54.

²¹⁰ Giray, 2012, **a.g.k.**,33.

²¹¹ Baımkhamedova, 2008, **a.g.k.**,73

Küreselleşme sonucu mobilitesi artan yabancı sermayeyi kendi pazarlarına çekebilen ülkeler fayda sağlarken (yararlı vergi rekabeti) bu rekabete karşı koyamayan veya koymakta geciken ülkeler zarara (haksız vergi rekabeti) uğramaktadır.²¹²

Uluslararası yatırım kararlarını çarpıtmak, etkin olmayan kaynak dağılımı, vergi matrahında aşınmalarla önemli vergi kayıplarına ve vergi yükünün sermayeden, emeğe doğru kayması zararlı vergi rekabeti uygulamalarından kaynaklanarak refah kaybına sebep olmaktadır.²¹³

Bir vergi teşvikinin zararlı vergi rekabetine neden olmasında bazı temel kriterler bulunmaktadır;²¹⁴

- Bir vergi teşvikinin sadece ülkeye yerleşmeyen yükümlüler veya bu yükümlülerin işlemlerini içermesi,
- Çokuluslu şirketler lehine uluslararası kabul gören prensipler dışında vergi teşvikleri sağlanması,
- Teşviğin saydamlıktan yoksun olması,
- Vergi rekabeti sonucu, hareketli ve nispi olarak daha az hareketli vergi matrahları arasında vergi yükünün dağılımı için her bir ülkenin karar yeteneğinin azalması,
- Diğer ülkelerin vergi kanunlarıyla uyumlu olmayan teşviklerin varlığı,
- Teşvikler nedeniyle finansal ve dolaylı olarak reel yatırım akımlarının bozulması halinde ciddi sorunların oluşması,
- Ulusal ekonomiden izole edilen ve böylece ulusal vergi matrahı üzerinde etkisi olmayan faaliyetler için verilen vergi teşvikleri olması,
- Ulusal ekonomilerin rekabet nedeniyle vergi gelirlerinin azalması ve bundan dolayı sunulan mal ve hizmetlerin nitelik ve nicelik yönünden dibe doğru bir çöküşün başlaması,
- Herhangi bir reel ekonomik faaliyetin yokluğunda bile vergi avantajlarının garanti edilmesidir.

Günümüzde yüksek vergi ödemek istemeyen yatırımcılar yatırımlarını daha az vergi talep eden ülkelere yönlendirmektedir. Vergi rekabetlerinin yaşanması nedeniyle yatırımların ülke dışına kaçması da önemli tehditlerden biridir. Vergi rekabeti nedeniyle

²¹² Kargı ve Yayğır, 2016, **a.g.k.**,4.

²¹³ Giray, F. (2005). Küreselleşme sürecinde vergi rekabeti ve boyutlar. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 9, s.118.

²¹⁴ Giray, 2012, **a.g.k.**,33-34.

refah seviyesinin azamileştirilmesi için idari birimler arasında emek ve sermayenin aynı düzeyde mobil olması gerekir. Ancak gerçek yaşamda emek ve sermayenin mobilitesi farklıdır. Mobilitesi daha yüksek olan sermayedir. Yüksek vasıflı işgücü sermayeye göre daha az mobil olsa bile diğer üretim faktörlerine (vasıfsız işgücü, arazi vb.) kıyasla belirli bir mobiliteye sahiptir. Sermaye mobil iken emek değilse, vergi sisteminde sapmalar ortaya çıkar. Vergi rekabeti emek üzerindeki vergi yükünü artırır; bu ise işsizliği şiddetlendirebilir.²¹⁵

Vergi rekabetinin negatif etkileri arasında, vergi gelirlerinin azalması sonucunda kamu harcamalarındaki düşüş, borçlanma ile kamu harcamalarının finansmanı, etkin olmayan yetersiz vergi inceleme oranı, gölge ekonominin büyümesi, vergi yükünün dağılımında adaletsizlik, toplanması gereken vergilerdeki indirimler sonucu vergi gelirlerindeki düşüş sayılabilmektedir. Vergi rekabetinin vergi yapısı ile ilgili iki sonucu olmaktadır. Bunlardan birincisi toplam vergileme kapasitesinin düşmesi, ikincisi ise mobil faktörler üzerindeki vergi yükünde yapacağı değişikliklerdir. Örneğin, 1980’li yıllarda başlayan ABD Eyaletlerinin, yerli ve yabancı otomobil firmalarının yer seçimi kararlarını etkilemek için sağladıkları devasa sübvansiyonlar içeren vergi rekabeti mücadelesi, dünya ölçeğinde yaşanacak mali bozulmaların ilk kıvılcımları olmuştur.²¹⁶

²¹⁵ Aktan ve Vural, 2004, **a.g.k.**,15.

²¹⁶ Öz ve Yaraşır (2009). Global bir kavram: vergi rekabeti. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları* s.19-20. <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423905618.pdf> (Erişim tarihi:20.05.2018).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3 TÜRKİYE'YE GELEN DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARINA UYGULANAN VERGİSEL TEŞVİKLER

3.1 Türkiye'ye Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Gelişimi

Küreselleşme ile beraber doğrudan yabancı sermaye çekme yarışı ivme kazanmıştır. Ülkeler yıllardan beridir milli gelir artışı sağlamak, cari açığı kapatmak, istihdamı artırmak, teknolojik gelişmeyi hızlandırmak ve sanayileşmek için doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını kendi ülkelerine çekmeye çalışmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler yurtiçi tasarrufları yetersiz, kişi başına milli gelirleri düşük ve gelir dağılımı bozuk olan ülkelerdir. Bu nedenle, gelişmekte olan ülkeler kalkınmalarını sağlayacak yatırımlara kaynak ayıramamakta ve bu soruna çözüm olarak da dış kaynaklardan yararlanma yoluna gitmektedirler.

Dış finansman kaynakları ise; portföy yatırımları, kalkınma kredileri ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıdır. Bu kaynaklar arasında gelişmekte olan ülkeler için en uygunu ise doğrudan yabancı sermaye yatırımlarıdır. Çünkü doğrudan yabancı sermaye yatırımları gelişmekte olan ülkelere sadece finansman kaynağı olmakla kalmayıp aynı zamanda teknolojik ilerlemeye ve istihdamın artırılmasına da katkı sağlamaktadır. Cari açık ve işsizliğin yüksek olduğu Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler, DYSY girişleriyle bu açıklarını telafi etmeye çalışmaktadırlar. Bu nedenle de DYSY girişlerini artıracak politikalara öncelik verilmesi önemlidir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye çekilmesi, söz konusu açığın azaltılmasının bir gereği olarak görülmektedir. Nitekim DYSY girişiyle beraber sermayenin artması ve cari açıkların finansmanı, sanayileşme ve kalkınmanın sağlanması, teknoloji transferi, uluslararası işbirliğinin artırılması ve ulusal kaynakların verimli alanlarda kullanılması gibi etkilerinin olması beklenmektedir.²¹⁷

Türkiye'de doğrudan yabancı sermaye yatırımları Osmanlı döneminden itibaren gelişme göstermeye başlamakla beraber en yüksek seviyelerini ise 1980 sonrası yaşanan küreselleşme ile birlikte görmüştür.

²¹⁷ S. Durgan (2016). *Türkiye'nin doğrudan yabancı yatırım potansiyelinin çekim modeli kullanılarak belirlenmesi (uzmanlık tezi)*. Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı Yayın, No:2954, s.86.

- 1980 Öncesi Dönem: Cumhuriyetin ilk yılları ile beraber yabancı sermaye yatırımları düşük seviyelerde seyretmiştir. Çünkü Osmanlının yıkılışını hazırlayan nedenlerin başında gelen kapitülasyonlar ve Duyun-u Umumiye yabancı sermayeye karşı ister istemez olumsuz bir yargı oluşturmuştur. Hatta bu dönemde ülkenin alt yapı çalışmalarını yürüten yabancı firmaların da millileştirilmesi yoluna gidilerek Türk girişimci sınıfı oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu nedenlerden dolayı da yabancı sermaye bu dönemlerde düşük seviyelerde kalmıştır.

1950’li yıllara kadar yabancı sermaye ile ilgili kanuni düzenlemeler ise şöyledir;²¹⁸

- 1925 yılında yürürlüğe giren 1447 sayılı Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsaları Kanunu ile döviz kontrolü düzenlenmiştir. Bu kanunla borsada serbest işlem gören yabancı hisse senedi alışverişleri denetim altına alınmıştır.
- 1926 yılında yürürlüğe giren Kabotaj Kanunu ile ülke limanları arasında deniz taşımacılığı yapma hakkı yalnız Türk gemilerine tanınmıştır.
- 1930 yılında Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu çıkarılmış ve bu kanunla döviz ve yabancı sermaye hareketleri düzenlenmiştir. Ayrıca 1930 yılında Merkez Bankası, 1933 yılında Sümerbank, 1924 yılında Türkiye İş Bankası, 1933 yılında İller Bankası, 1935 yılında Etibank ve 1938 yılında ise Halk Bankası kurulmuş ve finans sektörü de gelişmeye başlamıştır.

1950’li yıllara kadar yabancı sermaye mevzuatı ile ilgili çeşitli düzenlemeler yapılmasına karşın kayda değer bir gelişme olmamıştır. Çünkü yapılan düzenlemelerin geneli döviz kontrolü ve millileşmeye yönelik olarak yapılmıştır. Bu dönemden sonra yabancı sermayeye yönelik yapılan yasal düzenlemeler ise şöyledir;²¹⁹

²¹⁸N. Batmaz ve S. Tekeli (2009). Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri Polonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Türkiye örneği (1996-2006). Denizli: Ekin Yayınları, s.118.

²¹⁹ Batmaz ve Tekeli, 2009, **a.g.k.**,119.

- 01.03.1950 tarih ve 5583 sayılı Hazinece Özel Teşebbüsle Kefalet edilmesine ve Döviz Taahhüdünde Bulunulmasına Dair Kanun'dur. Bu yasa ile yabancı sermayeye transfer garantisi verilmiş ve dışarıdan borç almak isteyen işletmelere de dövizle borçlanmalarının önünün açılmıştır.
- 09.08.1951 tarih ve 5821 sayılı Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu getirilmiştir. 5821 sayılı yasa 5583 sayılı yasanın yerine geçmiş ve yürürlükteki 6224 sayılı yasanın temelini oluşturmuştur. Bu yasa ile beraber ülke kalkınmasına yarayacak olan sanayi, enerji, maden, ulaştırma ve turizm alanlarına gelecek yabancı sermayeyi kapsamakta ve bu yabancı sermayenin ülkeye girişi için de TCMB Genel Müdürü başkanlığında bir kurul yetkili kılınmıştır.

Ayrıca bu dönemde Türkiye'ye çokuluslu şirketler gelmeye başlamıştır. İlk olarak Amerikan General Electric Şirketi, Koç Şirketi ile ortaklık kurmuştur. 1954 yılında ise, İsviçre kökenli Migros ve Hollanda şirketi Unilever, Türkiye'ye yatırım yapmışlardır. Bu dönemde yatırım yapan şirketlerin çoğu ABD ve İngiltere kökenlidir.²²⁰

Yabancı sermayeye ilişkin ilk yenilikçi kanun 1954 yılında çıkartılan 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunudur. Bu kanunla sermaye transferinin yurtdışına çıkışındaki kısıtlamalar kaldırılmış, tarım ve ticaret yabancı sermayeye açılmıştır. Ayrıca yabancı sermayeli şirketlerin sermaye olarak döviz yanına makine ve teçhizatı da getirebilmelerinin önü açılmıştır. Buna ek olarak yabancı sermayeli şirketlerin Türk şirketlerin yatırım yapabildikleri tüm alanlarda yatırım yapabilmelerine de olanak tanınmıştır.²²¹ Ayrıca bu kanuna bağlı olarak çıkarılan Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı'nın 3/a hükmü gereğince; "Türkiye'de yatırım yapmak isteyen yabancı yatırımcıların şirket kurmak, mevcut şirkete ortak olmak, şube veya irtibat bürosu kurmak istemeleri halinde o zamanki adıyla Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı'ndan izin almaları zorunludur." İlgili çerçeve kararının 3/c maddesine göre; "Türkiye'de yatırım yapmak isteyen yabancı yatırımcılar her bir kişi ve kuruluş için asgari 50.000.- ABD Doları tutarındaki yabancı sermayeyi Türkiye'ye getirmeleri gerekmektedir. Yabancı ortak

²²⁰ A. Erdoğan (2016). Gelişmekte olan ülkelerde doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve Türkiye örneği. Ankara: Nobel Yayınları (2. Basım), s.219.

²²¹ B. Efe (2002). Küreselleşme sürecinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının analizi: İzmir örneği. İzmir: İzmir Ticaret Odası Yayınları No:120, s.68.

sayısının birden fazla olması halinde ise her bir ortak için bu tutarın çarpılması ve buna göre işlem yapılması gerekmektedir.”²²²

1954 yılında yürürlüğe giren 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu, Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı ve Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı Hakkında Tebliğ’den oluşmakta idi. İlgili kanun ve çerçeve kararı birlikte değerlendirildiğinde bu kararlar yabancı yatırımcılar açısından adaletsizlik yaratmış ve pasif bir yabancı sermaye politikasının izlenmesine neden olmuştur. Bu nedenlerden dolayı da 1980 öncesi dönemde ülkeye yabancı sermaye girişleri düşük seviyelerde kalmıştır. Ayrıca bu dönemde yaşanan bürokratik engeller, ilgili kanunların yetersiz olması, yabancı sermayeye yönelik tanıtım ve propagandaların azlığı, ekonomik istikrarsızlıklar, yüksek enflasyon, yabancı sermayeye karşı kuşku ve güvensizlik duyulması ve ülkeyi dışa bağımlılıktan kurtarmaya yönelik uygulanan ithalat yasakları, kotalar, yüksek gümrük vergileri, sıkı kambiyo kontrolü gibi uygulamalar yabancı sermayeyi çekme konusunda önemli sorunlar oluşturmıştır.²²³

- 1980 Sonrası Dönem: 24 Ocak 1980 tarihi Türkiye ekonomisi için bir dönüm noktasıdır. Bu tarihte alınan istikrar tedbirleri ile ülke dışa açık bir politika izlemeye başlamış ve ithal ikameci anlayış terk edilerek ihracata yönelik sanayileşme ve büyüme politikaları benimsenmiştir. 24 Ocak 1980 kararları, Türkiye’de yeni bir ekonomik ve siyasi dönemin başlangıcı olmuştur. Bu dönemde yabancı sermayeye yönelik kar ve ana sermaye üzerindeki kısıtlamalar kaldırılmış, yabancı personel istihdamına izin verilmiş, alt yapı yatırımlarında da yap-işlet-devret modeli ile beraber ortak yatırım girişimleri gerçekleştirilmiştir. Ayrıca bu dönemde devletin ekonomideki ağırlığı azaltılmaya ve özel sektörün payı artırılmaya çalışılmıştır. Buna ilişkin de gerekli kurumlar oluşturulmuştur. Türk Patent Enstitüsü, Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, Rekabet Kurumu gibi kurumlar o dönem oluşturulan kurumlardandır. İlgili dönemde yapılan bir diğer yenilik ise direkt Başbakan’a bağlı olan Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) içinde “Yabancı Sermaye Dairesi” kurulmasıdır. Bu sayede bürokrasi azaltılarak Ticaret,

²²² L. Yılmaz (2006). Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu’nun Getirdiği Yenilikler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (10), s.173-190.

²²³ Batmaz ve Tekeli, 2009, **a.g.k.**,119.

Sanayi ve Teknoloji, Maliye Bakanlığı ile DPT'nin yetkileri tek elden yürütölmeye başlanmıştır.²²⁴

Yapılan bu düzenlemelere rağmen ölkeye beklenen yabancı sermaye girişı olmadığından yabancı sermayeyi özendirme amacıyla aşğıdaki önlemler de alınmıştır.²²⁵

- Yabancı sermayenin faaliyet alanları genişletilmiş, özellikle tarım, madencilik ve hizmet sektörlerine yabancı sermayenin girişı kolaylaştırılmıştır.
- Toplam 500 milyon doları aşan garantisiz ticari borçların yabancı sermaye yatırımına dönüştürölmesine olanak tanınmıştır.
- Sermaye giriş ve çıkışlarında serbestleşmeye gidilerek yabancı sermayeye güven verici bir ortam sağlanmıştır.
- Serbest bölgeler kurularak yabancı sermayenin yerli sınırlamaların dışında çalışmasına olanak tanınmıştır.

1980 sonrası izleyen dönemde liberalleşme sürecine devam edilmiş ve önemli değışiklikler getiren düzenlemeler yürürlöğe girmiştir. Son düzenleme 1995 yılında yürürlöğe giren 95/6990 sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararı ile yapılmıştır. Böylelikle 1995 yılı itibariyle:²²⁶

- Yabancı yatırımcılar, Türk yatırımcılar ile aynı hak ve sorumluluklara sahiptir.
- Yabancı ortak payına ait kısıtlama bulunmamaktadır.
- Yabancı sermaye olarak getirilen dövizler, Türk lirasına çevrilmeden döviz tevdiat hesabında tutulabilmektedir.
- Kar payı, telif hakkı, tasfiye payı, vb. gibi kazançlar serbestçe öлке dışına transfer edilebilmektedir.
- Yabancı yatırımcı ihtiyaç duyduğu yabancı personeli istihdam edebilmektedir.
- Lisans, know-how, teknik yardım ve yönetim anlaşmalarının onay mecburiyeti kaldırılmış olup, tescil yaptırılması yeterli görölmektedir.
- Dış kredi anlaşmalarının onay zorunluluğu bulunmamaktadır.

Yapılan kanuni düzenlemelere rağmen 1980 sonrası dönemde ölkedeki alt yapı yetersizlikleri, ekonomik ve siyasal istikrarsızlıklar, yüksek cari işlemler nedeniyle ortaya

²²⁴ Erdoğan, 2016, **a.g.k.**,224.

²²⁵ Erdoğan, 2016, **a.g.k.**,226.

²²⁶ Durgan,2016, **a.g.k.**,93.

ıkan kamu açıkları gibi olumsuzluklar nedeniyle Türkiye doğrudan yabancı sermaye yatırımları için çekici bir ülke olamamıştır. 1980’den önceki dışa kapalı ithal ikamesi döneminde yoğun kambiyo kontrolleri, kotalar, yüksek tarifeler, aşırı bürokrasi yabancı sermaye yatırımlarını caydırıcı etki yapmıştır.²²⁷

Yapılan düzenlemelere rağmen 2000’li yıllara gelindiğinde Türkiye istenilen düzeyde DYSY ekememiştir. Bu nedenle, 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasası yürürlükten kaldırılmış ve bunun yerine 2003 yılından itibaren 4875 sayılı Doğrudan Yabancı Yatırımlar Kanunu yrrlğe girmiştir. Bu kanun ile;²²⁸

- Yabancı yatırımcı ile yerli yatırımcı arasındaki farkları ortaya koyan tüm maddeler yürürlükten kaldırılmıştır.
- Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu’nda, yabancı yatırımcının Türkiye’de bir girişimde bulunabilmesi belirli koşullara bağlıyken yeni yasal düzenlemede bu kısıtlamalar büyük çoğunlukla kaldırılmıştır.
- Yabancı yatırımcının yatırım yapmak için gerekli olan izin ve onay sistemi terk edilmiş, yerine bilgilendirme sistemine geçilmiştir.
- şirket kuruluşu, ortaklığa katılma ve şube açma durumlarında 50.000 Dolar asgari yabancı sermaye getirme uygulamasına da son verilmiştir.

Yabancı yatırımcıların karşılarında tek muhatap bulmaları, yabancı sermaye giriş izni için yapılan başvuruların nispeten daha kısa sürede sonuçlandırılması yabancı sermaye girişleri üzerinde olumlu bir etki yapmıştır. Tablo 3.1’de 1980-2018 dönemi Türkiye’ye gelen yabancı sermaye yatırımı girişleri verilmiştir.

²²⁷ Seyidoğlu, 2007, **a.g.k.**,629-630.

²²⁸ Durgan,2016, **a.g.k.**,93-94.

Tablo 3.1. 1980 Sonrası Türkiye'ye Fiilen Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (Milyon \$)²²⁹

Yıllar	Fiili Giriş (Milyon \$)
1980	35
1981	141
1982	103
1983	87
1984	162
1985	158
1986	170
1987	239
1988	488
1989	855
1990	1.005
1991	1.041
1992	1.242
1993	1.016
1994	830
1995	1.127
1996	964
1997	1.032
1998	976
1999	817
2000	1.719
2001	3.288
2002	590
2003	1.752
2004	2.885
2005	10.029
2006	20.185
2007	22.047

²²⁹T.C. Ekonomi Bakanlığı “Uluslararası Doğrudan Yatırımlar” raporlarından derlenerek oluşturulmuştur.

Tablo 3.1. 1980 Sonrası Türkiye'ye Fiilen Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları (Milyon \$)
(Devamı)

2008	19.851
2009	8.585
2010	9.099
2011	16.182
2012	13.628
2013	12.896
2014	12.828
2015	17.550
2016	12.302
2017	10.830
2018	4.800

Tablo 3.1'den de görüleceği üzere 2000 yılında, Cumhuriyet tarihinde ilk defa DYSY girişleri 1.5 milyar doların üzerine çıkarak 1.7 milyar dolara ulaşmıştır. Bu artış aslında Telecom Italia'nın, Türkiye İş Bankası ile birlikte Türkiye'nin üçüncü GSM lisansı için kurduğu ortaklıktan ve küresel enerji üreticisi Amerikalı Intergen şirketinin Enka ile ortaklaşa giriştiği doğalgaz çevrim santrali yatırımından kaynaklanmıştır. 2001 yılında ise yabancı sermaye girişi 3 milyar 288 milyon dolara ulaşmıştır. Bu dönemde verilen izinler ise daha çok bankacılık-finance, otomotiv ve iletişim sektörlerinde yoğunlaşmıştır. HSBC'nin Demirbank'ı satın alması da bu yıl içerisinde gerçekleşmiştir.²³⁰

Ayrıca 2000 ve 2001 yıllarında Türkiye'de yatırım ortamının iyileştirilmesine yönelik önemli düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Türkiye'de yatırımın önündeki engellerin tespiti ve bunlara ilişkin çözüm önerileri için doğrudan yabancı sermaye ve yatırım promosyonu konularında 8 adet Teknik Komite kurulmuştur. İlgili komiteler şirket kuruluşu, istihdam, sektörel izinler, yatırım yeri, vergi ve teşvikler, gümrükler ve standartlar, fikri mülkiyet hakları, doğrudan yabancı sermaye mevzuatı ve yatırım promosyonu konularındadır.²³¹

2001 yılında özellikle bankacılık kesimini etkileyen mali krizden sonra Türkiye'de birçok ulusal bankanın yabancılar tarafından satın alındığı bir döneme girilmiştir. Ayrıca

²³⁰ Arıkan, 2006, **a.g.k.**,57-58.

²³¹ Efe, 2002, **a.g.k.**,71-72.

bu dönemde bankacılık sektörü dışında telekomünikasyon, ticaret ve sanayi alanlarında da yabancılara satışlar olmuştur. Bu durum mevcut tesislerin yabancılara satışı biçiminde gerçekleşmiş ve döviz, yönetim, işletme teknolojileri getirmesi gibi yönlerden yararlı olmuştur. Ancak bunlar ülkede kurulu kapasiteyi artırmamış, sadece ekonominin bazı kilit endüstrilerinin yabancı denetimi altına girmesine sebep olmuştur.²³² Ayrıca 2001 yılındaki bu durgunluk dünya ekonomisinde de yaşanmış ve Türkiye’de yabancı sermaye izinleri 2001 yılında 2.725 milyon dolar düzeyinde kalmıştır.

2001 yılı başında yaşanan kriz ve dünya ekonomisinin de durgunluğa girmesi sonucu 2001 ve 2002 yıllarında Türkiye’ye giren yabancı sermaye miktarında büyük bir düşüş gerçekleşmiştir. 2002 yılında yabancı sermaye girişi 590 milyon dolara gerilemiştir. Bunun sonucunda Türkiye, Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı’nın 2001-2003 yılları arasındaki doğrudan yabancı yatırım çekme performansı endeksinde 140 ülke içerisinde Nijer, Malawi, Botswana, Moğolistan, Uganda, Gana, Gabon, Kamerun, Cezayir gibi ülkelerin ardından ancak 110. sırada kendine yer edinebilmiştir.²³³

2005 yılında ise DYSY yatırımları neredeyse 3,5 kat artış göstermiştir. Söz konusu artışın sebebi de bu dönemde yapılan özelleştirmelerdir. İlgili yılda Türk Telekom özelleştirilmiş, Vodafone Telsim’i satın almış, Koç-Shell ortak girişim grubu ise Tüpraş’ın %51’ini satın almıştır. Ayrıca bu dönemde Körfez ülkelerinin Türkiye’ye ilgisi artmış ve Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Kuveyt, Mısır gibi ülkeler yatırımlarını buraya yönlendirmişlerdir.²³⁴

Buna ek olarak, 21.06.2006 tarihli ve 5523 sayılı kanun ile Türkiye Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı Kurulması Hakkında Kanun yayınlanmıştır. Bu Kanunun amacı; ülkenin ekonomik kalkınmasında gereksinim duyulan yatırımların artırılması için Türkiye’de yatırım yapılmasına uygun yatırım destek ve tanıtım stratejilerinin belirlenmesidir. Bu ajansın görevi de, Türkiye’nin sunduğu yatırım olanaklarını dış dünyaya tanıtmak ve yatırımcılara Türkiye’de yapacakları yatırımlar için destek vermek

²³² Seyidoğlu, 2007, **a.g.k.**,630.

²³³ Arıkan, 2006, **a.g.k.**,58-59.

²³⁴ Batmaz ve Tekeli,2009, **a.g.k.**,133.

ve yol göstermektir.²³⁵ Ayrıca ulusal ve bölgesel olarak yatırım fırsatlarını tanıtmaya ve değerlendirme süreçlerinde yatırımcılara yönelik hizmet vermektedir. Pazar araştırması ve buna ilişkin analizler, sektörel raporlar, yatırım ortamının değerlendirilmesi, saha seçimi, ortaklık ve ortak girişimler için şirket bulma, ilgili resmi kurum ve kuruluşlarla yazışma ve görüşmelerin sağlanması ve bu süreçle ilgili işlemlerin kolaylaştırılması Ajans'ın sunduğu hizmetler olarak sıralanabilir.²³⁶

Türkiye'nin yatırım ve tanıtım stratejilerine destek olmak için yapılan bu çalışmalar sonucunda da Türkiye'ye yapılan doğrudan yabancı yatırım girişleri 2003 yılından 2007 yılına kadar sürekli bir artış trendine girmiştir. Sürekli artış trendinde olan doğrudan yabancı yatırım girişleri 2007 yılında 22 milyar dolar iken bu yıldan sonra küresel krizin tüm dünyada hissedilmeye başlaması ile beraber düşüşe geçmiştir.

2008 yılında İngiltere menşeli bir şirket olan BC Partners tarafından kontrol edilen Lüksemburg merkezli Moonlight Capital S.A.'nın Migros'un yüzde 50,8 oranında hissesini satın almasına ilişkin ödenen 1.918 milyon dolarlık tutar 2008 yılındaki en büyük uluslararası doğrudan yatırım girişi olmuştur. Türkiye Finans Katılım Bankası ve Ereğli Demir Çelik hisselerinin satışları için ödenen 1 milyar dolar ise diğer büyük işlemlerdendir.²³⁷

2009 yılında 2008 yılında Akenerji'nin %37,4'lik oranının Çek Cumhuriyeti menşeli büyük enerji şirketi CEZ'e satılması sonucu ödenmesi gereken 386 milyon dolarlık tutarın 2009 yılı içerisinde ödenmesi en büyük uluslararası doğrudan yatırım girişi kabul edilmiştir. Eczacıbaşı- Zentiva Sağlık ve Eczacıbaşı-Zentiva Kimyasal Ürünleri ile İzmit Gaz Dağıtım hisselerinin satışları diğer büyük yatırım girişi olmuştur.²³⁸

2010 yılında Avusturya kökenli enerji şirketi OMV tarafından, Petrol Ofisi'nin %54,17 oranında hissesinin satın alınmasına istinaden ödenen 1,4 milyar dolarlık tutar

²³⁵ 21.06.2006 tarihli ve 5523 sayılı Türkiye Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı Kurulması Hakkında Kanun. (RG, 4.7.2006 – 26218)

²³⁶ Durgan, 2016, **a.g.k.**, 97.

²³⁷ T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı (2009). *Uluslararası doğrudan yatırımlar 2008 yılı raporu*. Ankara, s.13.

²³⁸ T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı (2010). *Uluslararası doğrudan yatırımlar 2009 yılı raporu*. Ankara, s.13.

2010 yılındaki en büyük uluslararası doğrudan yatırım girişi olmuştur. Fiba Sigorta ve Inform hisselerinin satışları diğer önemli büyüklükteki işlemlerdir.²³⁹

2011 yılında 2010 yılı sonlarında İspanya menşeli Banco Bilbao Vizcaya Argentaria S.A (BBVA) tarafından, Garanti Bankası'nın %6,3 oranında hissesinin satın alınmasına ilişkin ödenen yaklaşık 2,1 milyar dolarlık tutar 2011 yılındaki en büyük uluslararası doğrudan yatırım girişi olmuştur. Socar&Turcas ve Mey İçki hisselerinin satışları diğer önemli büyüklükteki işlemlerdir.²⁴⁰

2012 yılında Anadolu Efes'in hisselerinin 1,9 milyar ABD Doları karşılığında İngiltere menşeli SAB Miller'a satışı nedeniyle 2012 ödemeler dengesine yansıyan 1,9 milyar ABD Doları tutarındaki sermaye girişi en büyük yabancı sermaye girişi olmuştur. Bir diğer büyük işlem ise TAV Havalimanları Holding'in hisselerinin % 38'inin Fransa menşeli Aeroports de Paris'e devredilmesi işlemi ile birlikte ödemeler dengesine yansıyan 1,1 milyar ABD Doları tutarındaki sermaye girişidir.²⁴¹

2013 yılında Yapı Kredi Sigorta A.Ş.'nin hisselerinin Alman menşeli Allianz'a satışı nedeniyle 2013 yılında ödemeler dengesine yansıyan 932 milyon ABD Doları tutarındaki sermaye girişi en büyük işlem olmuştur.²⁴²

2014 yılında Panasonic Holding Netherland B.V. tarafından Viko Elektrik ve Elektronik End. San. ve Tic. A.Ş.'ye yapılan 496,7 milyon ABD Doları, Amgen firmasının Amgen İlaç Tic. Ltd. Şti.'ye yaptığı 273 milyon ABD Doları tutarındaki transferler 2014 yılının en büyük işlemleridir. Ayrıca bu dönemde Rabobank A.Ş.'nin kuruluşuna istinaden gelen 335 milyon ABD Doları tutarındaki transfer ile Intesa Sanpaolo SPA İtalya İstanbul Merkez Şubesi kuruluş sermayesi olarak transfer edilen 300 milyon ABD Doları diğer büyük işlemlerdendir. Zao Rusatom Overseas firmasının Akkuyu Nükleer A.Ş.'ye yaptığı sermaye transferi ile Azerbaycan'ın devlet petrol ve gaz şirketi Socar firmasının yaptığı yaklaşık 636 milyon ABD Doları tutarındaki sermaye transferleri de önemli transferlerdendir. Toptan ve perakende sektöründe gerçekleşen en

²³⁹ T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı (2011). *Uluslararası doğrudan yatırımlar 2010 yılı raporu*. Ankara, s.19.

²⁴⁰ T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı (2012). *Uluslararası doğrudan yatırımlar 2011 yılı raporu*. Ankara, s.9.

²⁴¹ T.C. Ekonomi Bakanlığı (2013). *Uluslararası doğrudan yatırımlar 2012 yılı raporu*. Ankara, s.13.

²⁴² T.C. Ekonomi Bakanlığı, 2013, **a.g.k.**,19.

büyük işlem ise Tesco Overseas Investment Ltd. firmasının Tesco Kipa Kitle Pazarlama Tic. ve Gıda San. A.Ş.'ye sermaye payına mahsuben yaptığı transferlerdir.²⁴³

2015 yılında Goldman Sachs International tarafından Socar Türkiye Enerji A.Ş.'ye iştirakte bulunulmasına istinaden transfer edilen 1,3 milyar ABD Doları, Garanti Bankası A.Ş.'nin hisselerinin Banco Bilbao Vizcaya Argentineria şirketi tarafından satın alınmasına istinaden transfer edilen 2 milyar 126 milyon ABD Doları, Tekstil Bankası'nın Çin'li Industrial and Commercial Bank of China tarafından satın alınmasına istinaden transfer edilen 285 milyon ABD Doları ve ING Bank. A.Ş.'de sermaye artışına gidilmesine istinaden yapılan transfer Fina Holding A.Ş.'nin hisselerinin %64,5'inin Çinli China Merchants Holdings'e devri sonucu transfer edilen 940 milyon ABD Doları tutarındaki işlemler büyük çaplı işlemlerdendir. Limak Yatırım Enerji A.Ş. hisselerinin Malaysia Airports tarafından satın alınması sonucu Malezya'dan transfer edilen 316,5 milyon ABD Doları tutarındaki sermaye de öne çıkan bir başka işlem olmuştur. Akkuyu Nükleer A.Ş.'de gerçekleşen sermaye artışı için AO Rusatom tarafından yapılan transfer, Tanap Doğalgaz İletim A.Ş.'de sermaye artışı gerçekleştirilmesine istinaden Azeri Canub Qaz Dahlizi QSC tarafından yapılan transfer ve Lukoil Euroasia Petrol A.Ş.'de gerçekleştirilen sermaye artışı kapsamında Lukoil Europe Holdings tarafından yapılan transfer Boyner Perakende ve Tekstil Yatırımları A.Ş.'nin % 30,7'lik hissesinin Katarlı Mayhoola For Investments Opc şirketi tarafından satın alınmasına istinaden transfer edilen 350 milyon ABD Doları tutarındaki sermaye transferi olmuştur.²⁴⁴

2016 yılında Ülker Bisküvi Sanayi A.Ş. hisselerinin %21'inin İngiliz Pladis Foods Limited firmasına devri sonucu İngiltere'den transfer edilen 347,3 milyon ABD Doları, Polisan Boya San. ve Tic. A.Ş.'nin %50'sinin Japon Kansai Paint tarafından satın alınmasına istinaden transfer edilen 113,5 milyon ABD Doları ile Bosch San. ve Tic. A.Ş.'de gerçekleştirilen sermaye artışına ilişkin transfer öne çıkan işlemlerdir. Odea Bank A.Ş.'de gerçekleştirilen sermaye artışlarına istinaden Lübnan, ABD ve İngiltere'den transfer edilen toplam 339,3 milyon ABD Doları, Alternatif Bank hisselerinin tamamen Commercial Bank of Qatar'a satılmasına istinaden Katar'dan transfer edilen 324,2 milyon ABD Doları sermaye ve Bank of China Turkey A.Ş.'nin kurulmasına istinaden Çin'den transfer edilen 300 milyon ABD Doları, Global Power Enerji San. ve Tic.

²⁴³ T.C. Ekonomi Bakanlığı, 2013, **a.g.k.**,12-13.

²⁴⁴ T.C. Ekonomi Bakanlığı, 2013, **a.g.k.**,13-14.

A.Ş.'nin kurulmasına istinaden Aruna Servicios Integrales S.L tarafından transfer edilen sermaye, OMV Samsun Elektrik Üretim Sanayi ve Ticaret A.Ş.'de gerçekleştirilen sermaye artışına istinaden Avusturya menşeli OMV Gas & Power Gmbh tarafından gerçekleştirilen sermaye transferi ile Socar Turkey Yatırım A.Ş.'de gerçekleştirilen sermaye artışları, Lukoil Eurasia Petrol A.Ş.'de gerçekleştirilen sermaye artışı sebebiyle Lukoil Europe Holdings tarafından transfer edilen sermaye ile Klöckner Pentaplast Turkey Ambalaj Maddeleri A.Ş.'deki sermaye artışına istinaden Klöckner Pentaplast Gmbh tarafından transfer edilen sermayenin, Tanap Doğalgaz İletim A.Ş.'ye Azeri Canub Qaz Dahlizi Qsc, Southern Gas Corridor Closed Joint Stock Company ve İngiliz BP International Limited tarafından gerçekleştirilen muhtelif tutarlardaki sermaye transferleri önemli işlemlerdendir.²⁴⁵

2017 yılında özelleştirmeler yatırım girişlerinde ilk sıralarda yer almıştır. Bu dönemde OMW Petrolün hisseleri Hollanda menşeli firma olan Vitol Investment tarafından satın alınmış ve buna istinaden de 1.4 Milyon Dolar sermaye girişi olmuştur. Ayrıca Garanti Bankası'nın %9'u da İspanyol menşeli BBVA şirketi tarafından satın alınmıştır. Mersin Limanı ise Avustralya menşeli IFM Investors adlı firma tarafından %40'ı satın alınmıştır. Banvit firmasının da %92'si Brezilya menşeli BRF Qatar Investment Authority tarafından satın alınmış ve buna ilişkin yapılan sermaye transferleri önemli yabancı sermaye girişlerindendir.²⁴⁶

3.2 Türkiye'ye Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Dağılımı (2006-2017)

Küreselleşme ile birlikte ülkeler arasındaki ticari, teknolojik ve ekonomik sınırlar kalktığından, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının da önemi artmıştır. Bu noktada gelişme yolundaki ülkelerin de yabancı yatırımlara olan ilgisi artmış ve bu ülkelerde yabancı sermaye yatırım girişleri ivme kazanmıştır. Türkiye de bu ülkelerden biridir. Türkiye cari açığın kapatılması, teknolojik ilerleme, istihdam yaratılması gibi nedenlerle doğrudan yabancı sermayeyi çekmek istemektedir. Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının miktarı ekonomik konjonktüre göre dalgalanma gösterse bile artış eğiliminde olmuştur. Ayrıca Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının

²⁴⁵ T.C. Ekonomi Bakanlığı, 2013, **a.g.k.**,13-14.

²⁴⁶ YASED, Uluslararası Yatırımcılar Derneği (2018). Uluslararası doğrudan yatırımlar 2017 yılsonu değerlendirme raporu, Ankara, s.5.

ülkelere, kuruluş türlerine ve sektörler'e göre dağılımı da zaman içinde farklılık göstermiştir.

3.2.1 Türkiye'ye Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ülkelere Göre Dağılımı

Türkiye, Avrupa, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki büyük piyasalara yakınlık, 81 milyonluk iç piyasa, nispeten düşük işgücü maliyetleri, iyi eğitilmiş yönetici sınıfı, sağlam telekomünikasyon altyapısı gibi avantajları ile yatırımcılar açısından cazip bir ülke görünümünü sergilemektedir. Bu özellikleri nedeniyle yabancı sermayenin tercih ettiği ülkelerden biri de Türkiye'dir. 2006-2017 yılları arasında Türkiye'ye gelen yabancı sermayenin ülkelere göre dağılımı Tablo 3.2'de ki gibidir.

Tablo 3.2. Türkiye'ye Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ülkelere Göre Dağılımı ²⁴⁷

(Milyon Dolar)	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Ülke												
Fransa	444		685	593	600	985			280			
B.A.E.	1.548											
Rusya						761		871	730	747		
Belçika	3.456			220		1.474				753		225
İtalya												124
Almanya	366	1.004	1.217	388	598	605	551	1.900	693	387	430	
Hollanda	5.171	5.682	1.755	874	498	1.623	1.182	1.002	2.017	1.188	955	1.768
İngiltere	883	688	2.294	333	240	917	2.004		1.049	596	950	324
A.B.D.	693	4.206	863	236	320	1.403	438	326	325	1.568	390	171
İspanya		588	825		190	2.230		531		2.178	409	1.451
Diğer	1.115	2.393	2.594	1.196	1.240							990
Yunanistan	2.787	2.263	779		425							
Avusturya	1.108		569	681	1.798	2.235	1.491	659			361	326
Lüksemburg	246	586	2.086	579	280		1.261		555	1.263		
Portekiz		701										
Kazakistan		613										
Brezilya		466										

²⁴⁷ T.C. Ekonomi Bakanlığının "Uluslararası Doğrudan Yatırımlar raporlarından elde edilen rakamlarla oluşturulmuştur.

Tablo 3.2. Türkiye'ye Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Ülkelere Göre Dağılımı (Devamı)

S.Arabistan			1.244									
Çek Cumhuriyeti				386								
İtalya				289					490			
Japonya					347			493			329	
Azerbaycan						1.235	339	796	718	786	652	1.009
Malezya							461					
İsviçre							455				350	
Lübnan							315	574				
Katar								469			375	
Kuveyt									234			
Çin										451		
Avustralya												459
Almanya& Japonya												295

- 2006 yılında yabancı sermaye girişlerinde ilk üç sırayı Hollanda, Belçika ve Yunanistan almıştır. Hollanda'dan gelen 5,2 Milyar Dolar tutarındaki yatırımın 4,6 Milyar Dolarlık kısmı Vodafone şirketinin Telsim hisselerini satın almasından kaynaklanmıştır. Denizbank'ın Belçika menşeli Dexia Bank tarafından ve Finansbank'ın Yunan National Bank of Greece tarafından satın alınması da Belçika ve Yunanistan'ın 2. ve 3.sırada yer almasının sebeplerindendir.²⁴⁸
- 2007 yılında yabancı sermaye girişlerinde ilk 3 sırayı Hollanda, ABD. ve Yunanistan almıştır. Oyakbank'ın tamamı için ING Bank ve Garanti Sigorta&Emeklilik hisseleri için Eureko tarafından transfer edilen tutarlar Hollanda'nın ilk sırada yer almasında etkili olmuştur. Citigroup tarafından Akbank için ödenen sermaye ABD.'nin National Bank of Greece tarafından

²⁴⁸ T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı (2007). *Uluslararası doğrudan yatırımlar 2006 yılı raporu*. Ankara, s.12.

Finansbank için ödenen tutar ise Yunanistan'ın üst sıralarda yer almasında belirleyici olmuştur.²⁴⁹

- 2008 yılında yabancı sermaye girişlerinde ilk üç sırayı İngiltere, Lüksemburg ve Hollanda almıştır. Ereğli Demir Çelik hisseleri için Arcelor-Mittal ve Tekel Sigara hisseleri için British American Tobacco tarafından transfer edilen tutarlar İngiltere'nin ilk sıralarda yer almasında önemli rol oynamıştır. Moonlight Capital tarafından Migros için ödenen sermaye Lüksemburg'un, ING Bank'ın sermaye artırımları ve Oyak Emeklilik hisseleri için ING tarafından transfer edilen tutarlar ise Hollanda'nın üst sıralarda yer almasında belirleyici olmuştur.²⁵⁰
- 2009 yılında yabancı sermaye girişlerinde ilk üç sırayı Hollanda, Avusturya ve Fransa almıştır. İzmit Gaz Dağıtım A.Ş.'nin %90 hissesi Fransız Gas De France tarafından satın alınmış ve Fransa'nın üst sıralarda yer almasına sebep olmuştur.²⁵¹
- 2010 yılında yabancı sermaye girişlerinde ilk üç sırayı Avusturya, Fransa ve Almanya'nın aldığı görülmektedir. Avusturya menşeli enerji şirketi OMV tarafından, Petrol Ofisi'nin hisselerini satın alınmasına istinaden ödenen tutar en büyük doğrudan yatırım girişi olmuştur ayrıca bu dönemde FIBA Sigorta ve Inform hisselerinin satışları diğer önemli büyüklükteki işlemlerdir.²⁵²
- 2011 yılında yabancı sermaye girişlerinde ilk üç sırayı Avusturya, İspanya ve Hollanda almıştır. 2010 yılı sonlarında İspanya menşeli Banco Bilbao Vizcaya Argentaria S.A (BBVA) tarafından, Garanti Bankası'nın %6,3 oranında hissesinin satın alınmasına istinaden ödenen yaklaşık 2,1 milyar dolarlık tutar 2011 yılındaki en büyük uluslararası doğrudan yatırım girişi olmuştur. Socar&Turcas ve Mey İçki hisselerinin satışları diğer önemli büyüklükteki işlemlerdir.²⁵³

²⁴⁹ T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı (2008). *Uluslararası doğrudan yatırımlar 2007 yılı raporu*. Ankara, s.12.

²⁵⁰ T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı (2009). *Uluslararası doğrudan yatırımlar 2008 yılı raporu*. Ankara, s.12.

²⁵¹ T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı (2010). *Uluslararası doğrudan yatırımlar 2009 yılı raporu*. Ankara, s.15-16.

²⁵² T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı (2011). *Uluslararası doğrudan yatırımlar 2010 yılı raporu*. Ankara, s.10-14.

²⁵³ T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı (2012). *Uluslararası doğrudan yatırımlar 2011 yılı raporu*. Ankara, s.9-14.

- 2012 yılında yabancı sermaye girişlerinde ilk üç sırayı İngiltere, Avusturya ve Lüksemburg almıştır. Bu dönemde Anadolu Efes'in hisselerinin İngiltere menşeli SAB Miller'a satışı nedeniyle ödemeler dengesine yansıyan 1,9 Milyar A.B.D. en büyük sermaye girişlerindendir.²⁵⁴
- 2013 yılında uluslararası doğrudan yatırım girişlerinin ülkelere göre dağılımında ilk üç sırada Almanya, Hollanda ve Rusya yer almaktadır. Bu dönemde Yapı Kredi Sigorta A.Ş.'nin hisselerinin Alman menşeli Allianz'a satışı nedeniyle 2013 yılında ödemeler dengesine yansıyan 932 milyon ABD Doları tutarındaki sermaye girişi en büyük işlem olmuştur.²⁵⁵
- 2014 yılında uluslararası doğrudan yatırım girişleri sıralamasında ilk üç sırayı Hollanda, İngiltere ve Rusya almaktadır. Panasonic Holding Netherland B.V. tarafından Viko Elektrik ve Elektronik End. San. ve Tic. A.Ş.'ye yapılan 496,7 milyon ABD Doları sermaye transferi en büyük yatırım girişi olmuştur. Ayrıca Rus firmalarından biri olan Zao Rusatom Overseas firmasının Akkuyu Nükleer AŞ'ye yaptığı sermaye transferi de önemli sermaye girişlerinden birisidir. Toptan ve perakende sektöründe önemli isimlerden biri olan Tesco Overseas Investment Ltd. firmasının Tesco Kipa Kitle Pazarlama Tic. ve Gıda San. A.Ş.'nin sermaye payına mahsuben yaptığı transferler de İngiltere tarafından yapılan önemli transferlerdendir.²⁵⁶
- 2015 yılında uluslararası doğrudan yatırım girişlerinin ülkelere göre dağılımında ilk üç sırayı İspanya, ABD ve Lüksemburg almıştır. Söz konusu işlemler arasında Goldman Sachs International tarafından Socar Türkiye Enerji A.Ş.'ye iştirakte bulunulmasına istinaden transfer edilen 1,3 milyar ABD Doları ile B.S.A. International tarafından Ak Gıda Sanayi ve Ticaret şirketinin % 80 hissesinin satın alınmasına istinaden transfer edilen 603 milyon ABD Doları öne çıkan işlemlerdir. Ayrıca bu dönemde Garanti Bankası A.Ş.'nin hisselerinin Banco Bilbao Vizcaya Argentineria şirketi tarafından satın alınmasına istinaden transfer

²⁵⁴ T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı (2013). *Uluslararası doğrudan yatırımlar 2012 yılı raporu*. Ankara, s.13.

²⁵⁵ T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı (2014). *Uluslararası doğrudan yatırımlar 2013 yılı raporu*. Ankara, s.19.

²⁵⁶ T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı (2015). *Uluslararası doğrudan yatırımlar 2014 yılı raporu*. Ankara, s.12-13.

edilen 2 milyar 126 milyon ABD Doları İspanya'dan gelen önemli miktardaki yatırım girişidir. Lüksemburg'dan gelen yatırım ise; Fina Holding A.Ş.'nin hisselerinin %64,5'inin Çinli China Merchants Holdings'e devri sonucu transfer edilen 940 milyon ABD Doları tutarındaki işlemdir. (Transferi yapan firma Lüksemburg'da Kurulu olduğu için işlem ödemeler dengesi istatistiklerine Lüksemburg menşeli olarak kaydedilmiştir.)²⁵⁷

- 2016 yılında uluslararası doğrudan yatırım girişlerinin ülkelere göre dağılımında ilk üç sırayı Hollanda, İngiltere ve Azerbaycan yer almıştır. Global Power Enerji San. ve Tic. A.Ş.'nin kurulmasına istinaden Aruna Servicios Integrales S.L tarafından transfer edilen sermaye, OMV Samsun Elektrik Üretim Sanayi ve Ticaret A.Ş.'de gerçekleştirilen sermaye artışına istinaden Avusturya menşeli OMV Gas & Power GmbH tarafından gerçekleştirilen sermaye transferi ile Socar Turkey Yatırım A.Ş.'de gerçekleştirilen sermaye artışları öne çıkmaktadır. Ayrıca Tanap Doğalgaz İletim A.Ş.'ye Azeri Canub Qaz Dahlizi Qsc, Southern Gas Corridor Closed Joint Stock Company ve İngiliz BP International Limited tarafından gerçekleştirilen muhtelif tutarlardaki sermaye transferleri öne çıkmaktadır.²⁵⁸
- 2017 yılında uluslararası doğrudan yatırım girişlerinin ülkelere göre dağılımında ilk üç sırayı Hollanda, İspanya ve Azerbaycan almıştır. Hollandalı şirketlerden birisi olan Viton Investment şirketi OMV Petrol Ofisinin hisselerini satın alarak, İspanyol BBVA şirketi ise Garanti Bankası hisselerini satın alarak Türkiye'ye yatırım yapmışlardır. Azerbaycan ise bu dönemde petrol şirketleri aracılığı ile Türkiye'ye yatırım yapmıştır. BTC, BTE, PETKİM PETLİM, Star Rafinerisi ve TANAP bu projelerdendir.²⁵⁹

²⁵⁷ T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı (2016). *Uluslararası doğrudan yatırımlar 2015 yılı raporu*. Ankara, s.14.

²⁵⁸ T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı (2017). *Uluslararası doğrudan yatırımlar 2016 yılı raporu*. Ankara, s.14.

²⁵⁹ YASED Uluslararası Yatırımcılar Derneği, 2018, **a.g.k.**,5.

3.2.2 Türkiye’ye Gelen Yabancı Sermaye Yatırımlarının Kuruluş Türlerine Göre Dağılımı (2006-2017)

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ülkelere giriş yaparken yeni bir üretim tesisi veya mevcut olan üretim tesisine ortaklık ya da ilgili ülkede şube olarak faaliyette bulunmak üzere kurulabilirler. Türkiye’ye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının kuruluş türlerine göre dağılımı Tablo 3.3’de ki gibidir. Söz konusu tablo 2006-2017 yılları arasında Türkiye’ye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının kuruluş türlerine göre dağılımını göstermektedir.

Tablo 3.3. *Türkiye’ye Gelen Yabancı Sermaye Yatırımlarının Kuruluş Türlerine Göre Dağılımı (Şirket Sayıları)*²⁶⁰

Yıl	Yeni	Şube	İştirak	Toplam
2006	2.637	62	651	3.350
2007	2.991	60	651	3.702
2008	2.695	64	638	3.397
2009	2.303	63	569	2.935
2010	2.724	77	543	3.344
2011	3.314	89	576	3.979
2012	3.529	80	286	3.895
2013	3.403	83	206	3.692
2014	4.425	72	194	4.691
2015	5.264	76	206	5.546
2016	5.277	99	205	5.581
2017	5.663	57	210	5.930

Tablo 3.3’’den de görüleceği üzere şirket sayıları zaman içerisinde dalgalanma gösterse de genel eğilim artış yönünde olmuştur. Bu dönemde yeni şirket kurulumu şeklinde gelen yabancı sermaye yatırımı daha fazla iken, zamanla iştirak ve şube şeklindeki yatırımların daha azaldığı söylenebilir. Bu durum da Türkiye için istenilen bir tablodur. Çünkü Türkiye için arzulan tablo şube kuruluşu ya da iştiraklik değil yeni yatırımlardır. Yeni yatırımlardan özellikle kasıtlı imalat sanayi sektörlerine yönelik katma değer yaratan, istihdam sağlayan ve ekonomiye katkı sağlayan yatırımlardır. İlgili

²⁶⁰ T.C. Ekonomi Bakanlığının “Uluslararası Doğrudan Yatırımlar” raporlarından elde edilen rakamlarla oluşturulmuştur.

tablodan da görüldüğü üzere ülkeye gelen yeni yatırımların sayısının artış eğiliminde olduğu söylenebilir.

3.2.3 Türkiye’de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörlere Göre Dağılımı (2006-2017)

Türkiye’ye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının 1980 sonrası dönemde sektörel bir değişim yaşadığı söylenebilir. 1980 öncesi dönemde yabancı sermaye yatırımları imalat sektörü ağırlıklı olarak gelmişken, 1980 sonrası dönemde ise imalat sektöründen hizmetler sektörüne kaydığı söylenebilir. Hizmetler sektöründe ise öncü olarak bankacılık, finans, sigortacılık ve turizm sektörlerine gelmişlerdir. 1980 sonrası yaşanan bu dönüşüm sadece Türkiye için değil tüm dünya için yaşanan bir dönüşüm olmuştur. Bu dönüşümün ana nedeni ise küreselleşmedir. Tablo 3.4’de Türkiye’ye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının sektörlere göre dağılımı verilmiştir.

Tablo 3.4. Türkiye'ye Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörlere Göre Dağılımı ²⁶¹

	Milyon Dolar															
Sektörler	1954-2002 (Birikimli)	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Tarım, Avcılık, Ormancılık ve Balıkçılık	88	27	33	40	39	52	60	59	63	63	47	41	70	47	82	31
Madencilik ve Taş Ocakçılığı	97	11	32	50	43	82	93	69	79	94	17	23	18	26	21	448
İmalat Sanayi	1.427	267	369	456	459	500	459	377	415	414	300	310	372	452	423	1.261
Elektrik, Gaz ve Su	68	10	14	12	45	76	115	131	126	129	139	145	139	171	136	944
İnşaat	205	30	136	348	434	512	382	299	319	415	313	306	357	489	557	627
Toptan ve Perakende Ticaret	1.965	434	888	792	862	828	802	911	1.121	1.387	1.712	1.588	2.176	2.390	2.402	501
Oteller ve Lokantalar	608	60	78	180	226	224	226	178	154	88	90	82	102	111	136	59

²⁶¹ T.C. Ekonomi Bakanlığının “Uluslararası Doğrudan Yatırımlar” raporlarından elde edilen rakamlarla oluşturulmuştur.

Tablo 3.4. Türkiye'ye Gelen Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Sektörlere Göre Dağılımı (Devamı)

Ulaştırma, Haberleşme, Depolama Hizmetleri	418	95	219	260	285	309	300	259	344	454	404	380	500	584	568	1.350
Gayrimenkul Kiralama ve İş Faaliyetleri	378	90	230	520	724	891	692	469	532	712	641	625	714	954	937	31
Diğer Toplumsal, Sosyal ve Kişisel Hizmet Faaliyetleri	306	81	96	187	233	228	224	165	177	193	207	169	231	306	300	671
Mali Aracı Kuruluşların Faaliyetleri							44	18	14	30	25	23	12	16	19	1.452
Sağlık İşleri ve Sosyal Hizmetler																62

Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının Tablo 3.4'de ki dağılımından da görüldüğü üzere son dönemlerde yabancı sermaye yatırımlarının tarım sektöründen hizmetler ve imalat sanayi sektörlerine doğru kaydığı söylenebilir. Yabancı sermaye yatırımlarının imalat sektöründeki tutarı artmakla beraber hizmetler sektöründeki oransal artış imalat sektöründeki artıştan fazladır. Yabancı sermaye yatırımları Türkiye'de hizmetler sektöründen en çok bankacılık, sigortacılık, finans ve turizm alanlarına gelmektedir. Hizmetler sektöründeki bu artışın sebebi de hizmetin üretildiği anda ve yerde tüketilecek olması ve dolayısıyla da ihraç edilebilecek maddi bir varlığa sahip olmamasından dolayıdır. Hizmetler sektörü istihdam, milli gelir ve refah artışı sağlamakla birlikte gerektiğinde de ilgili ülkeden kolayca çıkıp gidebilecek bir yatırımdır. Türkiye'nin ise öncelikle sanayileşmesini tamamlayıp, dışa bağımlılıktan kurtulup kendi alt yapısını sanayisi kurmuş, kalifiye elemanlarını ilgili sektörlerde yetiştirip ileriye götürecek çalışanlara ve yatırımlara ihtiyacı vardır.

3.3 Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarına Uygulanan Vergisel Teşvik Türleri

Teşvik kelime anlamı olarak devletin kamu veya özel sektör yatırımcılarına doğrudan veya kendi kaynakları aracılığıyla yapmış olduğu her türlü yardımdır. Ayrıca teşvik kavramı yerine sübvansiyon, mali yardım, üreticiye yönelik transfer harcamaları, primler, ucuz kredi veya aynı yardımlar gibi kavramlarda kullanılabilmektedir.²⁶²

Türkiye'de teşvik sistemi ve teşvik politikalarının tarihi gelişimi Osmanlı İmparatorluğu'na kadar uzanmaktadır. Türkiye'deki teşvik uygulamalarında izlenen politikalar, dönemler itibarıyla ülkede izlenen iktisat ve maliye politikaları ile paralel bir gelişim göstermiştir. 1980 yılından itibaren dışa açık ve liberal ekonomi politikaları uygulanmaya çalışılmış ve bu nedenle ithal ikameci politika terk edilmiş, ithalatta uygulanan kontrol ve yasakların kaldırılması süreci başlatılmıştır. Uygulanan politikalarla ihracat artışının sağlanması da hedeflendiğinden ihracatın teşvik edilmesi yönündeki politikalara hız verilmiştir²⁶³

²⁶² L. Aytemiz (2007). Kobilerin teşvik tedbirlerinden yararlanma eğilimi Isparta örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 12 (1). s. 163-179.

²⁶³ R. Gök (2011). Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına uygulanan vergisel teşviklerin Türkiye özelinde değerlendirilmesi. *Vergi Dünyası Dergisi* (357) s.162.

Türkiye’de belirtilen genel ekonomi politikalarına göre Türk teşvik sistemi beş aşamadan geçmiştir;²⁶⁴

- Birinci Aşama; Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllarda, sanayileşme ve kalkınma çabaları çerçevesinde, öncelikli olarak özel kesimde sermaye birikimi oluşturma amacına dönük bir politika izlenmiştir.
- İkinci Aşama; 1930’lu yıllarda temel sanayi kuruluşları kamu tarafından kurulurken, özel kesimin gelişip büyümesi için karlı yatırım ve ticari alanların yaratılması amaçlanmıştır.
- Üçüncü Aşama; 1950’li yıllarda liberal ekonomi politikaları çerçevesinde hem yerli girişimcilerin desteklenmesi hem de yabancı sermayenin çekilmesi hedeflenmiştir. Bu kapsamda Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu, Turizm Endüstrisi Teşvik Kanunu gibi bazı kanunlar çıkarılmıştır.
- Dördüncü Aşama; planlı dönemde ithal ikamesine dayalı sanayileşme hedeflerinin gerçekleşmesi amacına yönelik politikalar benimsenmiştir.
- Beşinci Aşama; 1980 sonrası dönemde özel kesimin ekonomide öncü rolünü üstlenerek teknoloji transferinin, ilave kapasite oluşturma ve rekabet gücü kazanmanın amaçlandığı dönem olmuştur.

Türkiye’de teşvik uygulamaları kalkınma planlarını destekleyecek şekilde oluşturulur. Yatırım teşvik uygulamalarıyla yatırımların artırılması, yeni iş sahalarının oluşturulması ile istihdamın artırılması ve bölgesel dengesizliklerin giderilebilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçlarla Türkiye’de uygulanan yatırım teşvik politikaları dönem dönem revize edilerek uygulamaya devam etmiştir.

Türkiye’de Osmanlı döneminden beri süregelen yatırım teşvik hareketleri 1980 sonrası dönemde dışa açılma, liberalleşme ve küreselleşme akımlarıyla devam etse de istenilen düzeye ulaşamamıştır. 2000’li yıllara kadar yürütülen teşvik uygulamalarında teşviklerin kamusal maliyeti, yararlanacak sektör ve alanların belirlenmesi ve ekonomik getirirlerinin analizinin yapılamaması teşvik uygulamalarının başarısızlığına yol açmıştır.²⁶⁵ Bu başarısız teşvik denemelerinden sonra 2009 yılında bölgesel

²⁶⁴ Giray, 2012, **a.g.k.**,9.

²⁶⁵ E. Akdeve ve E.T. Karagöl (2013). Geçmişten günümüze Türkiye’de teşvikler ve ülke uygulamaları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (37). s.338.

dengesizlikleri gidermeye yönelik ve ülkeyi 4 yatırım bölgesine ayıran teşvik paketi uygulanmıştır. Söz konusu bölgeler ve bu bölgelere ait iller aşağıdaki Tablo 3.5’de ki gibidir.

Tablo 3.5. Yatırım Teşvik Uygulamalarında Bölgeler²⁶⁶

YATIRIM TEŞVİK UYGULAMALARINDA BÖLGELER			
I. Bölge	II. Bölge	III. Bölge	IV. Bölge
TR10	TR22	TR52	TR82
İstanbul	Balıkesir	Konya	Kastamonu
	Çanakkale	Karaman	Çankırı
	(Bozcaada, Gökçeada hariç)		Sinop
TR21	TR32	TR63	TR90
Tekirdağ	Aydın	Hatay	Trabzon
Edirne	Denizli	Kahramanmaraş	Ordu
Kırklareli	Muğla	Osmaniye	Giresun
			Rize
			Artvin
			Gümüşhane
TR31	TR61	TR71	TRA1
İzmir	Antalya	Kırıkkale	Erzurum
	Isparta	Aksaray	Erzincan
	Burdur	Niğde	Bayburt
		Nevşehir	
		Kırşehir	
TR41	TR62	TR33	TRA2
Bursa	Adana	Manisa	Ağrı
Eskişehir	Mersin	Afyonkarahisar	Kars
Bilecik		Kütahya	Ardahan
		Uşak	Iğdır

²⁶⁶<http://www.invest.gov.tr/trTR/investmentguide/investorguide/Pages/Incentives.aspx> (Erişim tarihi: 21.04.2019.)

Tablo 3.5. Yatırım Teşvik Uygulamalarında Bölgeler (Devamı)

TR42		TR72	TRB2
Kocaeli		Kayseri	Van
Sakarya		Sivas	Muş
Düzce		Yozgat	Bitlis
Bolu			Hakkari
Yalova			
		TR81	TRB1
		Zonguldak	Malatya
		Karabük	Elazığ
		Bartın	Bingöl
			Tunceli
TR51			
Ankara			
		TR83	TRC2
		Samsun	Şanlıurfa
		Tokat	Diyarbakır
		Çorum	
		Amasya	
		TRC1	TRC3
		Gaziantep	Mardin
		Adıyaman	Batman
		Kilis	Şırnak
			Siirt
			TR22
			Çanakkale İli Bozcaada, Gökçeada İlçeleri

2009 yılında yürürlüğe giren “Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar” ile tasarrufları katma değeri yüksek yatırımlara yönlendirmek, üretimi ve istihdamı

artırmak, yatırım eğiliminin devamlılığını ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak, uluslararası rekabet gücünü artıracak teknoloji ve araştırma-geliştirme içeriği yüksek büyük ölçekli yatırımları özendirmek, doğrudan yabancı yatırımları artırmak, bölgesel gelişmişlik farklılıklarını gidermek, çevre korumaya yönelik yatırımlar ile araştırma ve geliştirme faaliyetlerini artırmak amaçlanmıştır. Bu amaçlar doğrultusunda teşvikler; genel teşvik uygulamaları, bölgesel teşvik uygulamaları ve büyük ölçekli yatırımların teşviki olmak üzere üç bölüme ayrılmıştır.²⁶⁷

Bu teşvik sistemi ile ilk kez iller sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyeleri dikkate alınarak dört bölgeye ayrılmıştır. Bölgelere göre sağlanacak destekler ise illerin yatırım potansiyeli ve rekabet güçleri dikkate alınarak belirlenmiştir. Teşvik kapsamında destek verilecek konular ise aşağıdaki Tablo 3.6’de ki gibidir.

Tablo 3.6. Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkındaki Karara Göre Teşvik Konuları (2009 Yılı)²⁶⁸

Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkındaki Karara Göre Teşvik Konuları (2009 Yılı)
KDV İstisnası
Gümrük Vergisi Muafiyeti
Faiz Desteği
Sigorta primi İşveren Desteği
Vergi İndirimi
Yatırım Yeri Tahsis

2009 yılında uygulanan teşvik sisteminin zaman içerisinde etkinliğinin azalması ve bölgeler arası gelişmişlik farklarının değişmesi nedeniyle yeni bir teşvik sisteminin hazırlanması zorunlu hale gelmiş ve 2012 yılında yatırımlarda “Devlet Yardımları Hakkında Karar” hazırlanmış ve teşvikler; genel teşvik uygulamaları, bölgesel teşvik uygulamaları, büyük ölçekli yatırımların teşviki ve stratejik yatırımların teşviki olmak üzere 4 bölüme ayrılmıştır.

²⁶⁷ 2009 tarih ve 15199 karar sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı. (RG, 16.07.2009- 27290)

²⁶⁸ E. Yılmaz (2016). Türkiye’de son dönemde uygulamaya konan teşvik sistemlerinin temel özellikleri. <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/blog/tr/main%20menu/analizler/turkiyede%20uygulamaya%20konan%20tesvik%20sistemleri> (Erişim tarihi: 21.04.2019).

Tablo 3.7. Yatırımlarda Uygulanan Teşvik Araçları²⁶⁹

TEŞVİK ARAÇLARI	GENEL	BÖLGESEL	BÜYÜK ÖLÇEKLİ	STRATEJİK
KDV İstisnası	X	X	X	X
Gümrük Vergisi Muafiyeti	X	X	X	X
Vergi İndirimi		X	X	X
KDV İadesi (Asgari sabit yatırım tutarı 500 milyon TL olan stratejik yatırımların inşaat harcamaları için sağlanır)				X
Sosyal Sigortalar Prim Desteği (İşveren Payı)		X	X	X
Gelir Vergisi Stopajı İndirimi (Yatırımın Bölge 6'da gerçekleştirilmesi halinde sağlanır)		X	X	X
Sosyal Sigortalar Prim Desteği (Çalışan Payı) (Yatırımın Bölge 6'da gerçekleştirilmesi halinde sağlanır)		X	X	X

²⁶⁹ (http-266).

Tablo 3.7. Yatırımlarda Uygulanan Teşvik Araçları (Devamı)

Faiz Oranı Desteği (Yatırımın Bölgesel Yatırım Teşvik Uygulamaları kapsamında Bölge 3, 4, 5 veya 6'da gerçekleştirilmesi halinde sağlanır)		X		X
Arazi Tahsisi		X	X	X

Ayrıca bu dönemde Türkiye bölgesel anlamda gelişmişlik düzeyine göre 6 bölgeye ayrılmıştır ve verilen teşviklerle bölgeler arası gelişmişlik ve eşitsizlik farkları ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır.

Tablo 3.8. Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkındaki Karara Göre Teşvik Konuları (2012 Yılı) ²⁷⁰

Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkındaki Karara Göre Teşvik Konuları (2012 Yılı)
KDV İstisnası
Gümrük Vergisi Muafiyeti
Faiz Desteği
Sigorta Primi İşveren Desteği
Vergi İndirimi
Yatırım Yeri Tahsisi
Gelir Vergisi Stopaj Desteği

Proje bazlı yatırımların teşvik edilmesi de 2016 yılında yeniden ele alınan teşvik sistemi ile gündeme gelmiştir. Ayrıca bu yıldan itibaren önceki teşvik uygulamalarının kapsamında yer almayan enerji ve ücret desteği de teşvik araçları kapsamına

²⁷⁰ (http-268).

girmiştir.²⁷¹Bu dönemdeki teşvik unsurlarına baktığımızda ise diğer yıllardakinden farklı olarak enerji ve ücret destekleri de yer almaktadır. Ayrıca 2016/9596 Sayılı Cazibe Merkezleri Programına İlişkin Bakanlar Kurulu Kararına göre imalat sanayi ile çağrı merkezi ve veri merkezi yeni yatırım projeleri ile imalat sanayiinde yer alan yarım kalmış ya da yatırımı tamamlanarak işletme sermayesi yetersizliği nedeniyle işletmeye geçememiş veya kısmen geçmiş yahut başka sebeplerle faaliyet göstermeyen tesislerin yeniden ekonomiye kazandırılması için sağlanacak yatırım ve işletme dönemi desteklerini kapsar.²⁷²

Tablo 3.9. Cazibe Merkezleri Kapsamında Yer Alan İller²⁷³

Cazibe Merkezleri Kapsamında Yer Alan İller			
Adıyaman	Ağrı	Ardahan	Batman
Bayburt	Bingöl	Bitlis	Diyarbakır
Elazığ	Erzincan	Erzurum	Gümüşhane
Hakkâri	Iğdır	Kars	Malatya
Mardin	Muş	Siirt	Şanlıurfa
Şırnak	Tunceli	Van	

Tablo 3.9’de ki iller için Yatırım Yeri Tahsis Desteği, Bina Yapım Desteği, Faizsiz Yatırım Kredisi Desteği, Faiz İndirimli İşletme Kredisi destekleri öngörülmüştür.

Bölgesel Yatırım Teşvik Uygulamaları: Bölgeler arası gelişmişlik farklarının artması, az gelişmiş bölgelerdeki yetersiz altyapı, girdi maliyetlerinin yüksekliği, eğitimli ve nitelikli işgücünün yetersizliği sermayenin görece daha gelişmiş illere doğru kayması gibi sebeplerden ötürü meydana gelmiştir.²⁷⁴Bölgesel istatistiklerin toplanması, geliştirilmesi, bölgelerin sosyo-ekonomik analizlerinin yapılması, bölgesel politikaların

²⁷¹ A. Altay ve Ş. Karabulut (2017). Türkiye’de mali teşvik sistemi ve yatırımlara sağlanan mali teşviklerin değerlendirilmesi. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(4), s.189-202.

²⁷² 28.11.2016 tarihli ve 9596 sayılı Cazibe Merkezleri Programının Uygulanmasına İlişkin Bakanlar Kurulu Kararı. (RG, 11.01.2017 – 29945).

²⁷³ 28.11.2016 tarihli ve 9596 sayılı Cazibe Merkezleri Programının Uygulanmasına İlişkin Bakanlar Kurulu Kararı. (RG, 11.01.2017 – 29945).

²⁷⁴ Akdeve ve Karagöl, 2013, **a.g.k.**, 329-350.

çerçevesinin belirlenmesi ve Avrupa Birliği Bölgesel İstatistik Sistemine uygun karşılaştırılabilir istatistiki veri tabanı oluşturulması amacıyla ülkemiz genelinde 2002/4720 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırılması gerçekleştirilmiştir. Sosyo-ekonomik gelişmişlik (SEGE) seviyelerine göre ülkemiz bölgesel anlamda 6 bölgeye ayrılmıştır.²⁷⁵ İlgili bölgeler Tablo 3.10’de yer almaktadır.

Tablo 3.10. *Yatırım Teşvik Uygulamaları Kapsamında Bölgeler*²⁷⁶

YATIRIM TEŞVİK UYGULAMALARI KAPSAMINDA BÖLGELER					
1. Bölge	2. Bölge	3. Bölge	4. Bölge	5. Bölge	6. Bölge
Ankara	Adana	Balıkesir	Afyonkarahisar	Adıyaman	Ağrı
Antalya	Aydın	Bilecik	Amasya	Aksaray	Ardahan
Bursa	Bolu	Burdur	Artvin	Bayburt	Batman
Eskişehir	Çanakkale (Bozcaada ve Gökçeada İlçeleri Hariç)	Gaziantep	Bartın	Çankırı	Bingöl
İstanbul	Denizli	Karabük	Çorum	Erzurum	Bitlis
İzmir	Edirne	Karaman	Düzce	Giresun	Diyarbakır
Kocaeli	Isparta	Manisa	Elazığ	Gümüşhane	Hakkari
Muğla	Kayseri	Mersin	Erzincan	Kahramanmaraş	Iğdır
	Kırklareli	Samsun	Hatay	Kilis	Kars
	Konya	Trabzon	Kastamonu	Niğde	Mardin
	Sakarya	Uşak	Kırıkkale	Ordu	Muş
	Tekirdağ	Zonguldak	Kırşehir	Osmaniye	Siirt
	Yalova		Kütahya	Sinop	Şanlıurfa
			Malatya	Tokat	Şırnak
			Nevşehir	Tunceli	Van
			Rize	Yozgat	Bozcaada ve Gökçeada İlçeleri
			Sivas		

²⁷⁵ https://www.vergidegundem.com/documents/10156/4654557/Tesvikbrosur_2017.pdf/8ee425ee-53df-487e-aca7-066b8a36cb92 (Erişim tarihi:30.05.2018).

²⁷⁶ (http-266).

Her bölgede sağlanacak desteklerin yoğunluğu bölgelerin gelişmişlik düzeyine bağlı olarak değişiklik göstermektedir.²⁷⁷Bölgenin gelişmişlik düzeyi arttıkça, sektörel ve büyük ölçekli yatırımlara sağlanan teşviklerin azalması tasarlanmıştır. Böylece bölgeler arası farklılıkların giderilmesinin az gelişmiş bölgelere daha fazla yatırım çekilerek sağlanması amaçlanmıştır.²⁷⁸Bölgesel desteklerden faydalanabilecek sektörler ve bölgeler itibariyle asgari yatırım tutarları veya kapasiteleri belirtilmiş ve bu limitleri aşan yatırımların bölgesel teşvik uygulamalarından yararlanabileceği hükmü getirilmiştir; en düşük tutar Bölge 1 ve 2 için 1 milyon TL iken, diğer bölgelerde 500.000 TL'dir.²⁷⁹Bölgesel Yatırım Teşvik Uygulamaları kapsamında uygulanan desteklerin oran ve süreleri Tablo 3.11'de gösterilmiştir:²⁸⁰

²⁷⁷ (http-266).

²⁷⁸ Akdeve ve Karagöl, 2013, **a.g.k.**,329-350.

²⁷⁹ A. Altay ve Ş. Karabulut (2017). Türkiye'de mali teşvik sistemi ve yatırımlara sağlanan mali teşviklerin değerlendirilmesi. *Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(4), 189-202.

²⁸⁰ (http-266).

Tablo 3.11. Bölgeler Açısından Bölgesel Yatırım Teşvik Uygulamaları²⁸¹

Bölgesel Yatırım Teşvik Uygulamaları											
Teşvik Unsurları					Bölgeler						
						I	II	III	IV	V	VI
KDV İstisnası					V A R						
Gümrük Vergisi Muafiyeti					V A R						
Vergi İndirimi		Vergi İndirim Oranı (%)			50	55	60	70	80	90	
Yatırıma Katkı Oranı (%)		OSB dışı*			15	20	25	30	40	50	
		OSB içi*			20	25	30	40	50	55	
Sosyal Sigortalar Prim Desteği (İşveren Payı)		Destek Süresi	OSB dışı*		2 yıl	3 yıl	5 yıl	6 yıl	7 yıl	10 yıl	
					OSB içi*		3 yıl	5 yıl	6 yıl	7 yıl	10 yıl
			Destek Üst Sınırı(%)	OSB dışı*	10	15	20	25	35	Sınır yok	
				OSB içi*	15	20	25	35	Sınır yok	Sınır yok	
Arazi Tahsisi					V A R						
Faiz Oranı Desteği		Türk Lirasına Endeksli krediler (Puan)			Y O K	Y O K	3 puan	4 puan	5 puan	7 puan	
		Döviz Endeksli Krediler (Puan)					1 puan	1 puan	2 puan	2 puan	
Sosyal Sigortalar Prim Desteği (Çalışan Payı)					Y O K	Y O K	YOK	YOK	YOK	10 yıl	
Gelir Vergisi Stopajı İndirimi					Y O K	Y O K	YOK	YOK	YOK	10 yıl	

²⁸¹ (http-266).

Büyük Ölçekli Yatırım Teşvik Uygulamaları: Son yıllarda Türkiye’de ve dünyada esnek uzmanlaşmaya dayalı küçük ve orta ölçekli sanayiler önem kazanmaya başlamış ve kitlesel üretime dayalı büyük ölçekli sanayiler gerilemiştir. Aynı zamanda belli bölgelerde toplanan büyük sermayelerin sayıları azalmıştır. Yeni teşvik sisteminde büyük ölçekli yatırımların asgari yatırım tutarlarının düşürülmesi ve büyük yatırımların teşvik sayısının artırılması ile birlikte desteklenecek faaliyetler veya faaliyet alanlarının artırılması hedeflenmektedir.²⁸²Sektörler ve alt dalları bakımından en uygun koşullara sahip olan bölgelerdeki büyüyen sermaye grupları gelişirken, diğer bölgelerde gerileme göstermektedir.

Ülkenin belli bölgelerinde ve kentlerinde yoğunlaşan büyük ölçekli yatırımlar ve istihdam bölgeler arası gelişmişlik farkını büyük ölçüde artırmaktadır.²⁸³

“Büyük Ölçekli Yatırımlar” Kurumlar Vergisi Kanunu’nun 32/A maddesinde yatırım tutarı 50 milyon TL üzerindeki potansiyel olarak ülkemizin teknolojisini, Ar-Ge kapasitesini ve uluslararası alanda rekabet gücünü artıracak yatırımları kapsamakta olup, Karar’ın 3 numaralı ekinde belirtilen aşağıdaki yatırımlar büyük ölçekli yatırım olarak desteklenmektedir.²⁸⁴

²⁸² Akdeve ve Karagöl, 2013, **a.g.k.**,329-350.

²⁸³ F. Atay (2001). Türkiye kapitalizminin mekansal dönüşümü. *Praksis Üç Aylık Sosyal Bilimler Dergisi*, s.53-96 <http://praksis.fisek.com.tr/ataay01b.php> (Erişim tarihi:13.03.2019).

²⁸⁴ (http-266).

Tablo 3.2. Büyük Ölçekli Yatırım Tutarları²⁸⁵

Büyük Ölçekli Yatırımlar		
	Yatırımın Konusu	Asgari Sabit Yatırım Tutarı (milyon TL)
1	Rafine edilmiş petrol ürünlerin imalatı	1000
2	Kimyasal ürünlerin imalatı	200
3	Limanlar, liman hizmetleri ve hava alanı yatırımları	200
4	a)Motorlu kara taşıtları ana sanayi	200
	b) Motorlu kara taşıtları yan sanayi	50
5	Demiryolu ve tramvay lokomotifleri ve/veya vagon imalatı	50
6	Transit boru hattıyla taşımacılık hizmetleri	
7	Elektronik Sanayi	
8	Tıbbi alet, hassas ve optik aletler imalatı	
9	İlaç üretimi	
10	Hava ve uzay taşıtları ve/veya parçaları imalatı	
11	Makine (elektrikli makine ve cihazlar dahil) imalatı	
12	Madencilik (metal üretimi dahil)	

Büyük ölçekli yatırımların teşviki uygulaması bölgesel yatırım teşvik uygulamalarından daha avantajlıdır.²⁸⁶Bölgesel Yatırım Teşvik Uygulamaları kapsamında uygulanan desteklerin oran ve süreleri Tablo 3.13’de gösterilmiştir.

²⁸⁵ (http-266).

²⁸⁶ Altay ve Karabulut, 2017, **a.g.k.**,189-202.

Tablo 3.3. Bölgeler Açısından Büyük Ölçekli Yatırım Teşvik Uygulamaları²⁸⁷

Büyük Ölçekli Yatırım Teşvik Uygulamaları										
Teşvik Unsurları				Bölgeler						
					I	II	III	IV	V	VI
KDV İstisnası				V AR						
Gümrük Vergisi Muafiyeti				V AR						
Vergi İndirimi		Vergi İndirim Oranı (%)		50	55	60	70	80	90	
Yatırıma Katkı Oranı (%)		OSB dışı*		25	30	35	40	50	60	
		OSB içi*		30	35	40	50	60	65	
Sosyal Sigortalar Prim Desteği (İşveren Payı)		Destek Süresi	OSB dışı*		2 yıl	3yıl 1	5 yıl	6 yıl	7 yıl	10 yıl
			OSB içi*		3 yıl	5 yıl	6 yıl	7 yıl	10 yıl	12 yıl
			Destek Üst Sınırı(%)	OSB dışı*	3	5	8	10	11	Sınır yok
				OSB içi*	5	8	10	11	Sınır yok	Sınır yok
Arazi Tahsisi				VAR						
Sosyal Sigortalar Prim Desteği (Çalışan Payı)				YOK		Y O K	Y O K	Y O K	YOK	10 yıl
Gelir Vergisi Stopajı İndirimi				YOK		Y O K	Y O K	Y O K	YOK	10 yıl

Stratejik Yatırım Teşvik Uygulamaları: Cari açığın yüksekliği ekonomide sürekli olarak bir kırılganlık unsuru olarak yapısal bir sorun haline gelmektedir. Sürdürülebilir büyümeyi sağlamada rekabet gücü kazanmak için Ar-Ge ve ileri teknolojiye dayalı üretime geçilmesi küresel rekabetin arttığı günümüzde giderek önem kazanmaktadır. Dolayısıyla yapılacak olan yatırımların cari açığın azaltılması ve sanayinin teknolojik dönüşümünün sağlanması için sektörel bazlı olması

²⁸⁷ (http-266).

gerekmektedir.²⁸⁸ Stratejik yatırımların artırılmasına yönelik olarak uygulanan diğer teşvik rejimi de 2012/3305 sayılı Bakanlar Kurulu Karar’da yer alan stratejik yatırım teşvik uygulamalarıdır. Bu yatırımlarla ithalat bağımlılığı yüksek olan ara malı ve nihai ürünleri ikame edecek üretimin artırılmasını sağlamak hedeflenmektedir. Bu da cari açığın azaltılması üzerinde oldukça olumlu etki yapacaktır.²⁸⁹ İthalatın yaklaşık yüzde 74’ünü oluşturan ara malı üretiminin yurt içinde gerçekleşmesi stratejik önem taşımaktadır.²⁹⁰ Sanayinin yapısal dönüşümüne katkı sağlayacak stratejik sektörlerin destekleneceği Stratejik Yatırım Teşvik Uygulamaları kapsamında desteklenecek olan yatırımların veya herhangi bir ara malın stratejik yatırımlar kapsamına girebilmesi için şu kriterleri yerine getirmelidir:

- Yatırımla imal edilecek ürüne yönelik yerel üretim kapasitesi ürünün ithalatından az olmalıdır.
- Sabit yatırım tutarı 50 milyon TL’den fazla olmalıdır.
- Rafineri ve petrokimya yatırımları hariç olmak üzere yatırım asgari %40 katma değer oluşturmaktadır.
- Yurtiçi üretimi olmayan mallar hariç üretilecek ürünle ilgili toplam ithalat değeri son 1 yıl itibarıyla en az 50 milyon ABD olmalıdır.²⁹¹
- Yatırım teşvikleri verilirken yapılacak olan yatırımın sektörel kapasitesi ve sağladığı katma değerinin yanında büyüklüğünün ve bulunduğu bölgenin de dikkate alınması gerekmektedir. Bu doğrultuda hem kapasitesi hem de teknolojisi ile yurtiçi ve yurt dışı rekabet gücü yüksek sektörler desteklenecek sektörlerin olacaktır. Bu sektörler teknoloji yoğun üretim gerçekleştiren, çalışan başına katma değeri yüksek ve yatay dikey bağlantıları güçlü olan sektörler olup stratejik yatırımlar olarak kabul edilmekte ve yerli üreticilere ciddi katkılar sağlamaktadır.²⁹²

Stratejik Yatırım Teşvik Uygulamaları kapsamında uygulanan desteklerin oran ve süreleri Tablo 3.14’de gösterilmiştir.

²⁸⁸ Akdeve ve Karagöl, 2013, **a.g.k.**,329-350.

²⁸⁹ Altay ve Karabulut, 2017, **a.g.k.**,189-202.

²⁹⁰ Akdeve ve Karagöl, 2013, **a.g.k.**,329-350.

²⁹¹ (http-266).

²⁹² Akdeve ve Karagöl, 2013, **a.g.k.**,329-350.

Tablo 3.14. Bölgeler İçin Stratejik Yatırım Teşvik Uygulamaları²⁹³

Stratejik Yatırım Teşvik Uygulamaları						
Teşvik Unsurları						
		I	II	III	IV	V
KDV İstisnası		VAR				
Gümrük Vergisi Muafiyeti		VAR				
Vergi İndirimi	Vergi İndirim Oranı (%)	90				
Yatırıma Katkı Oranı (%)		50				
Sosyal Sigortalar Prim Desteği (İşveren Payı)	Destek Süresi	7 Yıl (Bölge 6 için 10 yıl)				
	Destek Üst Sınırı (%)	15 (Bölge 6 için sınır bulunmamaktadır.)				
Arazi Tahsisi		VAR				
Faiz Oranı Desteği	Türk Lirasına Endeksli krediler (Puan)	5				
	Maksimum destek Tutarı (*)	50 milyon TL				
	Döviz Endeksli Krediler (Puan)	2				
Sosyal Sigortalar Prim Desteği (Çalışan Payı)		10 yıl (sadece Bölge 6'da gerçekleştirilecek yatırımlar için)				
Gelir Vergisi Stopajı İndirimi		10 yıl (sadece Bölge 6'da gerçekleştirilecek yatırımlar için)				
KDV İadesi		VAR (500 milyon TL'nin üzerindeki stratejik yatırımların inşaat harcamaları için)				

Genel Yatırım Teşvik Uygulamaları: Genel Yatırım Teşvik Uygulamaları kapsamında yatırımın yapılacağı bölge ayrımı yapılmaksızın belirlenen kapasite şartları ve asgari sabit yatırım tutarını karşılayan tüm projeler desteklenmektedir. Bölge 1 ve 2 için belirlenen asgari sabit yatırım tutarı 1 milyon TL; Bölge 3, 4, 5 ve 6 için ise 500.000 TL'dir.²⁹⁴ Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar'a göre yatırım teşvik sisteminde yer alan destek unsurları gümrük vergisi muafiyeti, KDV istisnası, KDV

²⁹³ (http-266).

²⁹⁴ (http-266).

İadesi, Gelir vergisi stopajı desteği, Vergi İndirimi, Faiz desteği, Sigorta primi işveren desteği, Ar-Ge desteği, Teknoloji geliştirme bölgeleri desteği ve diğer vergi teşviklerinden oluşmaktadır.

3.3.1 Gümrük Vergisi Muafiyeti

Gümrük vergisi dış ticaret yapan iki veya daha fazla ülke arasında mal ve hizmetlerin ülkeye girişlerinde o ülke ekonomisinin aldığı bir vergi türüdür. Türkiye’de uygulanan gümrük vergisi oranları Ekonomi Bakanlığınca yayımlanan İthalat Rejim Kararı ile belirlenmektedir.²⁹⁵

Gümrük muafiyeti devletin gümrük gelirlerinden vazgeçmesi yoluyla uyguladığı bir teşvik aracıdır. Yatırımcının yatırım için ihtiyaç duyduğu makine teçhizatın ithali sırasında ödemesi gereken vergiden muaf tutularak yatırım maliyeti azaltılmaktadır. Bu teşvik aracı özellikle, yatırımın gerçekleşmesinde dış girdi ihtiyacı yüksek olan yatırımların teşvikinde etkin bir araçtır.²⁹⁶

4458 Sayılı Gümrük Vergisi Kanununda gümrük vergileri, yürürlükteki hükümler uyarınca eşyaya uygulanan ithalat vergilerinin ya da ihracat vergilerinin tümü olarak tanımlanmıştır. Ülkemiz de gümrük vergisi alanında “varış ülkesinde vergilendirme” geçerli olduğundan gümrük vergisi, bir ülke sınırından eşyanın ithal edilmesi sırasında alınan bir vergidir. Dolayısıyla ihracat sırasında gümrük vergisi alınmamaktadır.²⁹⁷

Gümrük Vergisi Muafiyeti, teşvik edilen yatırım kapsamında yurt dışından temin edilecek yatırım malı makine ve teçhizat için ithalat rejimi kararında belirtilen gümrük vergisinin ödenmemesidir.

Teşvik belgesi kapsamındaki yatırım malı makine ve teçhizatın ithali, otomobil ve hafif ticarî araç yatırımlarında yatırım dönemi içerisinde kalmak kaydıyla monte edilmemiş haldeki (CKD) aksam ve parçaların ithali, gemi ve elli metrenin üzerindeki yat

²⁹⁵ T.C. Ekonomi Bakanlığı (2013). *Yatırım teşvik belgesi kapsamında devlet destekleri adım adım uygulama rehberi*. Ankara,s.7.

http://yatirimadestek.com/Dosyalar/adim_adim_uygulama_rehberi-yatirim_tesvik_uygulamalari.pdf

(Erişim tarihi: 10.05.2018).

²⁹⁶ Gök, 2011, **a.g.k.**,168.

²⁹⁷ N. Saygılıoğlu ve A. Gerçek (2007). Dış ticaret ve gümrük kurallar, işlemler ve vergileme. *Yaklaşım Yayıncılık* Ankara.

inşa yatırımlarında tekne kabuğu ithali yürürlükteki İthalat Rejimi Kararı gereğince ödenmesi gereken gümrük vergisinden muaftır.²⁹⁸

Ancak, gümrük vergisi muafiyeti “makine ve teçhizat” niteliği taşımayan bazı mallar için de uygulanabilmektedir. Bu çerçevede, Otomobil ve hafif ticarî araç yatırımlarında yatırım dönemi içerisinde kalmak kaydıyla monte edilmemiş haldeki (CKD) aksam ve parçaların ithali ve Gemi ve elli metrenin üzerindeki yat inşa yatırımlarında tekne kabuğu ithali yürürlükteki İthalat Rejimi Kararı gereğince ödenmesi gereken gümrük vergisinden muaf tutulmuştur. Söz konusu malların “makine ve teçhizat” kapsamına girmemesi sebebiyle KDV Kanunu’nun 13/d maddesi kapsamında KDV istisnası uygulanmamaktadır.²⁹⁹

3.3.2 KDV İstisnası

Katma değer vergisi kanunun 13/d maddesine göre teşvik belgesi kapsamında yatırımcıların yurt içinden veya yurt dışından temin edilecek yatırım malı makine ve teçhizatın için KDV ödenmemektedir.³⁰⁰

KDV Genel Tebliği’nde makina ve teçhizat, “amortismanına tabi iktisadi kıymet niteliği taşıyan ve mal ve hizmet üretiminde kullanılan sabit kıymetler” olarak tanımlanmıştır. Sektörlerin yapısı itibarıyla üretim faaliyetinin yanı sıra idari ve pazarlama gibi üretim dışı alanlarda kullanılan aynı cins sabit kıymetler ise bu kapsama girmemektedir.

Anılan Tebliğ çerçevesinde;³⁰¹

- Sarf malzemeleri,
- Yedek parçalar,
- Hizmet üretiminde doğrudan ve zorunlu olarak kullanılanlar dışındaki masa, sandalye, koltuk, dolap, mefruşat gibi demirbaşlar
- Taşıt araçları KDV istisnası kapsamı dışındadır.

Ülkemizde uygulanan bir diğer önemli vergisel teşvik aracı da KDV desteğidir. Son dönemlerde yatırım teşvik belgesi kapsamına giren ithal ve yerli makine -teçhizat için

²⁹⁸ 27.10.1999 tarihli ve 4458 sayılı Gümrük kanunu. (RG, 4.11.1999 – 23866).

²⁹⁹ (http-295).

³⁰⁰ 25.10.1984 tarihli ve 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu (RG, 2.11.1984 – 18563).

³⁰¹ Seri No’lu Katma Değer Vergisi Genel Uygulama Tebliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (RG, 26.04.2014 – 28983).

KDV istisnası şeklinde uygulanmaktadır. KDV'nin yatırım malı makine - teçhizat için istisna tutulması yatırım aşamasında firmaların finansman giderlerinin azalması bakımından önem arz eder. KDVK mad. 13/d 'ye göre yatırım teşvik belgesi sahibi mükelleflere belge kapsamındaki makine ve teçhizat teslimleri KDV'den istisnadır. Böylece yerli makine üreticilerinin de teşvik edilmesi amaçlanmıştır. Bu teşvikle yatırımlar üzerindeki KDV'ye isabet eden finans yükünü ortadan kaldırmak suretiyle yatırımlar teşvik edilmektedir.³⁰²

KDV desteğinin yatırım teşvik amaçlı olarak daha cazip bir teşvik aracı haline getirilebilmesi için istisna kapsamının genişletilmesi gerektiği düşünülebilir. Özellikle, önemli bir yatırım harcama kalemi olan bina- inşaat harcamalarının da istisna kapsamına alınması yatırımcılar açısından yatırım döneminde önemli bir finansman kolaylığı sağlayacaktır. İstisnaya tabi tutulmasa da ödenen KDV sonuçta mahsuba tabi tutulacaktır. Sadece istisnaya tabi tutulan dönemle mahsup döneminin uzun olması durumunda, bu arada para değerindeki yıpranma kadar bir katkı söz konusu olacaktır. Tüm bunlara karşın KDV desteğinin etkin bir vergisel teşvik aracı olarak kabul edilmesinin nedeni yatırımcılara sağladığı finansman kolaylığı ile ilgilidir.³⁰³

3.3.3 Katma Değer Vergisi (KDV) İadesi

15.06.2012 tarih ve 2012/3305 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkındaki Karar'ın 10/2. maddesi ile, asgari sabit yatırım tutarı 500 Milyon Türk Lirasının üzerindeki stratejik yatırımlar kapsamında yapılacak bina-inşaat harcamaları KDV iadesinden yararlandırılabilir.³⁰⁴ Maliye Bakanlığı bu yatırımlara ilişkin inşaat işleri nedeniyle yüklenilen ve takvim yılı sonuna kadar indirim yoluyla telafi edilemeyen katma değer vergisinin izleyen yıl talep edilmesi halinde belge sahibi mükellefe iade olunması konusunda yetkilidir.³⁰⁵

“Geçici Madde 37” olarak Katma Değer Vergisi Kanunu'na eklenen imalat sanayiine yönelik yatırım teşvik belgeli yatırımlara ilişkin olmak şartı ile “50 Milyon TL tutarına kadar sabit yatırım öngörülen yatırımlara ilişkin inşaat işleri nedeniyle 2017

³⁰² Giray, 2008, a.g.k.,91.

³⁰³ Duran, 2003, a.g.k., 18.

³⁰⁴ 15.06.2012 tarih ve 3305 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında bakanlar Kurulu Kararı (RG, 19.06.2012 – 28328).

³⁰⁵ (http-275).

yılında yüklenilen ve 2017 yılının altı aylık dönemleri itibariyle indirim yoluyla telafi edilemeyen katma değer vergisinin ise izleyen yıl içerisinde ve asgari 50 Milyon TL tutarında sabit yatırım öngörülen yatırımlara ilişkin inşaat işleri nedeniyle 2017 yılında yüklenilen ve 2017 yılının altı aylık dönemleri itibariyle indirim yoluyla telafi edilemeyen katma değer vergisinin altı aylık dönemlerini izleyen bir yıl içerisinde” talep edilmesi halinde belge sahibi mükellefe iadesi hakkı getirilmiştir³⁰⁶

3.3.4 Gelir Vergisi Stopajı Desteği

Stopaj usulü tahsil yönetimi gelir vergisinin özellikle maaşlı mükelleflerden kaynağında kesilmesi suretiyle alınmasıdır. İşverenin maaş ödemesi yapmadan önce gelir vergisini keserek yasal süresi içerisinde muhtasar beyannamesi ile vergi dairesine ödemesi stopaj usulü tahsilattır.³⁰⁷

15.06.2012 tarih ve 2012/3305 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkındaki Karar’ın 14/1 maddesi uyarınca “6. bölge için düzenlenen teşvik belgeleri kapsamında gerçekleştirilecek yatırımlarla sağlanan ilave istihdam için, belgede kayıtlı istihdam sayısını aşmamak kaydıyla, işçilerin ücretlerinin asgari ücrete tekabül eden kısmı üzerinden hesaplanan gelir vergisi, yatırımın kısmen veya tamamen faaliyete geçtiği tarihten itibaren on yıl süreyle verilecek muhtasar beyanname üzerinden tahakkuk eden vergiden terkin edilir”. Gelir vergisi stopajı desteği uygulaması nedeniyle terkin edilen vergilerin vergi ziyai cezası uygulanmaksızın gecikme faiziyle birlikte tahsilatı yatırımın tamamlanamaması veya teşvik belgesinin iptal edilmesi halinde gerçekleştirilir.³⁰⁸

Bölgede gelir vergisi stopajı desteğinden büyük ölçekli yatırımlar, stratejik yatırımlar ve bölgesel teşvik uygulamaları kapsamında Yatırım Teşvik Belgesi düzenlenen işletmeler yararlanabilir.³⁰⁹

3.3.5 Vergi İndirimi

5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununun 32. Maddesinde kurumlar vergisi oranı %20 olarak belirlenmiştir. Söz konusu kanunun mükellefleri de aynı kanunun 1. Maddesinde sayılan sermaye şirketleri, kooperatifler, iktisadi kamu kuruluşları, dernek

³⁰⁶ (http-275).

³⁰⁷ (http-295).

³⁰⁸ 15.06.2012 tarih ve 3305 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı (RG, 19.06.2012 – 28328).

³⁰⁹ (http-295).

veya vakıflara ait iktisadi işletmelerdir. Kanun metninde sayılan iş ortaklıkları ise bu uygulamadan yararlanamayacaktır.

15.06.2012 tarih ve 2012/3305 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkındaki Karar'ın 15/1 maddesi uyarınca 5520 sayılı Kanunun 32/A maddesi çerçevesinde gelir veya kurumlar vergisi, büyük ölçekli yatırımlar ile bölgesel teşvik uygulamaları kapsamında gerçekleştirilecek yatırımlarda öngörülen yatırıma katkı tutarına ulaşınca kadar aşağıda belirtilen oranlarda indirimli olarak uygulanır.³¹⁰ Bölgelere ve yatırıma başlama tarihine göre değişik oranlarda uygulanan “yatırıma katkı oranı” ve “vergi indirim oranı” vergi indiriminin iki ana ögesidir. Vergi indirim oranı hâlihazırda %20 olan Kurumlar Vergisi oranına uygulanacak olan indirim miktarıdır. Yatırıma katkı tutarı ise indirimli gelir veya kurumlar vergisi uygulanmak suretiyle tahsilinden vazgeçilen vergi yoluyla yatırımların Devletçe karşılanacak tutarını; söz konusu tutarın yapılan toplam yatırıma bölünmesi suretiyle bulunacak orandır. Vergi indiriminin uygulanabileceği azami tutarı gerçekleştirilecek yatırım tutarı ile orantılı olarak belirleyen yatırıma katkı oranıdır.³¹¹

İndirimli kurumlar vergisi uygulamasının özelliği Ekonomi Bakanlığı tarafından teşvik belgesine bağlanan yatırımlara uygulanacak olmasıdır. Ayrıca uygulamadan kurumlar vergisi mükellefleri ile beraber gelir vergisi mükellefleri de yararlanacaktır.

Büyük ölçekli yatırımlar ile bölgesel teşvik uygulamaları kapsamında gerçekleştirilecek yatırımlarda, 5520 sayılı Kanunun 32/A maddesi çerçevesinde indirimli gelir veya kurumlar vergisi, öngörülen yatırıma katkı tutarına ulaşınca kadar Tablo 3.15’de belirtilen oranlarda indirimli olarak uygulanır.³¹²

³¹⁰15.06.2012 tarih ve 3305 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı (RG, 19.06.2012 – 28328).

³¹¹M. Tezel (2014). İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırılması Çerçevesinde Yatırımlara Sağlanan Teşviklerin İncelenmesi ve Bölgesel ve Sektörel Açıdan Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.188.

³¹²<https://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/dDocName:EK-252569> (Erişim tarihi:28.04.2018).

Tablo 3.15. Teşvik Uygulamalarında Yatırıma Katkı ve İndirim Oranları³¹³

	Bölgesel Teşvik Uygulamaları		Büyük Ölçekli Yatırımlar	
	Yatırıma katkı oranı (%)*	Kurumlar vergisi veya gelir vergisi indirim oranı (%)**	Yatırıma katkı oranı (%)*	Kurumlar vergisi veya gelir vergisi indirim oranı (%)**
1	15	50	25	50
2	20	55	30	55
3	25	60	35	60
4	30	70	40	70
5	40	80	50	80
6	50	90	60	90

İmalat sanayiine yönelik 1/1/2017 ile 31/12/2018 tarihleri arasında gerçekleştirilecek yatırım harcamaları için;

*Her bir bölgede geçerli olan yatırıma katkı oranına 15 puan ilave edilir.

**Vergi indirimi oranı tüm bölgelerde %100 oranında uygulanır.

3.3.6 Faiz Desteği

Faiz oranı desteği, yatırım teşvik belgesi kapsamında kullanılan en az bir yıl vadeli yatırım kredileri için sağlanan bir finansman desteğidir. Talep edilmesi halinde, bölgesel teşvik uygulamaları ve stratejik yatırımlar ile Ar-Ge ve çevre yatırımları kapsamında desteklerden yararlanacak yatırımlar için bankalardan kullanılacak en az bir yıl vadeli yatırım kredilerinin teşvik belgesinde kayıtlı sabit yatırım tutarının yüzde yetmişine kadar olan kısmı için ödenecek faizin veya kâr payının belirli bir kısmı azami ilk beş yıl için ödenmek kaydıyla devlet tarafından karşılanmaktadır.³¹⁴

Faiz desteği 1. ve 2.bölgelere verilmemektedir.

³¹³ (http-266).

³¹⁴ (http-266).

3.3.7 Sigorta Primi İşveren Desteği

Ülkemizdeki sosyal güvenlik sistemi 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ile düzenlenmektedir. Bu kanun kapsamında bir işverenin emrinde hizmet akdiyle çalışanların sosyal güvenlik sistemine dâhil olması ve işverenlerce sosyal güvenlik sistemine bildirim zorunludur. Sosyal güvenlik sistemimizin işverenlere getirdiği temel yükümlülüklerden biri de sigorta primlerinin ödenmesidir. Güncel uygulamada sigortalı çalıştıran işverenlerin, bir ay içinde çalıştırdıkları sigortalıların prime esas kazançları üzerinden hesaplanacak sigortalı hissesi prim tutarlarını sigortalıların ücretlerinden keserek, kendi hisselerine isabet eden prim tutarlarını da bu tutarlara ekleyerek en geç takip eden ayın sonuna kadar Sosyal Güvenlik Kurumu'na (SGK) ödemesi gerekmektedir.³¹⁵

Büyük ölçekli yatırımlar, stratejik yatırımlar ve bölgesel teşvik uygulamaları dolayısıyla istihdam edilenler için ödenmesi gereken sigorta primi işveren hissesinin asgari ücrete tekabül eden kısmı Bakanlık bütçesinden karşılanmaktadır.

Bu teşvikten yararlanma şartları ise şunlardır:³¹⁶

- Sigorta primlerinin sigortalı hissesine isabet eden tutar ile Bakanlıkça karşılanmayan işveren hissesine ait tutarın yasal süresi içerisinde ödenmiş olması.
 - SGK'ya borcunun bulunmadığının veya tecil ve/veya taksitlendirildiğinin ya da yapılandırıldığının ve yapılandırmanın bozulmadığının,
 - Maliye Bakanlığı tahsilat dairelerine müracaat tarihinden önceki 15 gün içerisinde vadesi geçmiş borcunun olmadığının,
- tespit edilmiş olması gerekmektedir.

3.3.8 Ar-Ge Desteği

1/04/2008 tarihinde yürürlüğe giren ve süreli bir kanun olup 31/12/2023 tarihine kadar yürürlükte kalacak olan 5746 sayılı Kanun'a göre; "kültür, insan ve toplumun bilgisinden oluşan bilgi dağarcığının artırılması ve bunun yeni süreç, sistem ve uygulamalar tasarlamak üzere kullanılması için sistematik bir temelde yürütülen yaratıcı çalışmaları, çevre uyumlu ürün tasarımı veya yazılım faaliyetleri ile alanında bilimsel ve

³¹⁵ (http-295).

³¹⁶ 31.05.2006 tarihli ve 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu (RG, 16.06.2006 – 26200).

teknolojik gelişme sağlayan, bilimsel ve teknolojik bir belirsizliğe odaklanan, çıktıları özgün, deneysel, bilimsel ve teknik içerik taşıyan faaliyetler” Ar-Ge faaliyeti olarak değerlendirilmektedir.³¹⁷

Bilimsel ve teknolojik alanlardaki belirsizlikleri gidermek ve bunları aydınlatmak amacıyla bilim ve teknolojinin gelişmesini sağlayacak yeni teknik bilgilerin elde edilmesine, yeni yöntemlerle yeni ürünler, madde ve malzemeler, araçlar, gereçler, işlemler, sistemler geliştirilmesi, tasarım ve çizim çalışmaları ile yeni teknikler üretilmesine, yeni ve özgün tasarıma dayanan yazılım faaliyetlerine, yeni üretim yöntem, süreç ve işlemlerinin araştırılmasına veya geliştirilmesine ve bir ürünün maliyetini düşürücü, kalite, standart veya performansını yükseltici yeni tekniklerin veya teknolojilerin araştırılmasının amaçlamasına yönelik faaliyetler Ar-Ge faaliyetleridir. Bu faaliyetler kapsamında yapılan bir harcamanın Ar-Ge indirimine konu edilebilir.³¹⁸ Pazar araştırması, satış promosyonu, kalite kontrol, sosyal bilimlerdeki araştırmalar, petrol, doğalgaz, maden rezervleri arama ve sondaj faaliyetleri, icat edilmiş ya da mevcut geliştirilmiş süreçlerin kullanımı, biçimsel değişiklikler, biçimsel ve teknolojik yenilik doğurmayan rutin faaliyetler, kuruluş ve örgütlenmeye ilişkin araştırma giderleri, proje sonunda ortaya çıkan fikri mülkiyet haklarının korunmasına yönelik çalışmalar, numune verilmek amacıyla prototiplerden kopyalar çıkarılıp dağıtılması ve reklam amaçlı tüketici testleri ise Ar-Ge sayılmayan faaliyetlerdir.³¹⁹

3.3.8.1 Ar-Ge Vergi İndirimi

28/2/2008 tarihli ve 5746 sayılı Araştırma, Geliştirme ve Tasarım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanunun uygulamasına ve denetimine ilişkin usul ve esaslarını düzenleyen “29797 sayılı Araştırma, Geliştirme ve Tasarım Faaliyetlerinin Desteklenmesine İlişkin Uygulama ve Denetim Yönetmeliği” nin 8/1 maddesi kapsamında “Teknoloji merkezi işletmelerinde, Ar-Ge merkezlerinde, kamu kurum ve kuruluşları ile kanunla kurulan veya teknoloji geliştirme projesi anlaşmaları kapsamında

³¹⁷ A. Çelebi ve H. Kahrıman (2011). Avrupa birliği ülkeleri ve Türkiye’de ar-ge faaliyetlerine yönelik vergi teşvikleri ve bunların karşılaştırmalı analizi. *Maliye Dergisi*, (161). s. 33-63.

³¹⁸ F. Giray, F ve Ö. Ömür (2014). Araştırma ve geliştirme faaliyetlerinde vergi teşvikleri ve etkinliği: Türkiye uygulaması. *U.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (2). s. 31-51.

³¹⁹ N. Fidancı (2017). Araştırma, geliştirme (ar-ge) ve tasarım harcamalarının vergisel düzenlemeler ve teşvikler çerçevesinde incelenmesi ve muhasebeleştirilmesi. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, s.69-90.

uluslararası kurumlardan ya da kamu kurum ve kuruluşlarından Ar-Ge projelerini desteklemek amacıyla fon veya kredi kullanan vakıflar tarafından veya uluslararası fonlarca desteklenen Ar-Ge ve yenilik projelerinde, rekabet öncesi işbirliği projelerinde ve teknogirişim sermaye desteklerinden yararlananlarca gerçekleştirilen Ar-Ge ve yenilik harcamalarının tamamı ile Kanun kapsamındaki kurum ve kuruluşlar tarafından desteklenen tasarım projelerinde ve tasarım merkezlerinde gerçekleştirilen münhasıran tasarım harcamalarının tamamı 13/6/2006 tarihli ve 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununun 10. maddesine göre kurum kazancının ve 31/12/1960 tarihli ve 193 sayılı Gelir Vergisi Kanununun 89. maddesi uyarınca ticari kazancın tespitinde indirim konusu yapılır”. Ayrıca Vergi Usul Kanununa göre aktifleştirilmek suretiyle amortisman yoluyla itfa edilecek harcamalar Ar-Ge, yenilik veya tasarım faaliyeti kapsamındaki harcamalardır.³²⁰

İşletmelerin bünyelerinde yeni teknoloji ve bilgi arayışına yönelik olarak gerçekleştirdikleri araştırma ve geliştirme harcamalarının %100’ünü Ar-Ge indirimine konu edilebilmektedir.³²¹

3.3.8.2 Gelir Vergisi Stopajı Teşviki

28/2/2008 tarihli ve 5746 sayılı Araştırma, Geliştirme ve Tasarım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanunun uygulamasına ve denetimine ilişkin usul ve esaslarını düzenleyen “29797 sayılı Araştırma, Geliştirme ve Tasarım Faaliyetlerinin Desteklenmesine İlişkin Uygulama ve Denetim Yönetmeliği” nin 10/1 maddesi kapsamında “Teknoloji merkezi işletmelerinde, Ar-Ge merkezlerinde, kamu kurum ve kuruluşları ile kanunla kurulan veya teknoloji geliştirme projesi anlaşmaları kapsamında uluslararası kurumlardan ya da kamu kurum ve kuruluşlarından Ar-Ge, yenilik veya tasarım projelerini desteklemek amacıyla fon veya kredi kullanan vakıflar tarafından veya uluslararası fonlarca desteklenen ya da TÜBİTAK tarafından yürütülen Ar-Ge ve yenilik projeleri ile rekabet öncesi işbirliği projelerinde ve teknogirişim sermaye desteklerinden yararlanan işletmelerde çalışan Ar-Ge ve destek personeli ile Kanun kapsamındaki kurum ve kuruluşlar tarafından desteklenen tasarım projelerinde ve tasarım merkezlerinde çalışan tasarım ve destek personelinin; bu çalışmaları karşılığında elde ettikleri

³²⁰ <http://www.gib.gov.tr/node/114856> (Erişim tarihi: 18.03.2019).

³²¹ M. Nar (2015). Vergi planlaması aracı olarak ar-ge harcamaları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (37). s.925-940.

ücretlerinin doktoralı olanlar ile temel bilimler alanlarından birinde en az yüksek lisans derecesine sahip olanlar için yüzde doksan beşi, yüksek lisanslı olanlar ile temel bilimler alanlarından birinde lisans derecesine sahip olanlar için yüzde doksanı ve diğerleri için yüzde sekseni gelir vergisinden müstesnadır”.³²²

Toplam tam zamanlı Ar-Ge personeli sayısının %10’unu gelir vergisi istisnasından yararlanacak olan destek personelinin tam zaman eşdeğer sayısının üst sınırıdır. Personelin Ar-Ge merkezinde istihdam ediliyor olması şartı gelir vergisi stopajı yararlanabilmek için aranmaktadır. Ar-Ge merkezlerinde en az 15(2016/9093 sayılı Bakanlar Kurulu Kararında belirtilen sınıflarda yer alan sektörler için otuz) tam zaman eşdeğer Ar-Ge personelinin istihdam edilmesi gelir vergisi stopajı teşvikinden yararlanmak için gerekmektedir. Personel sınırlaması Ar-Ge merkezleri dışında teknoloji merkezi işletmelerinde, Ar-Ge ve yenilik projelerinde, teknogirişim sermaye desteklerinden yararlanan işletmelerde ve rekabet öncesi işbirliği projelerinde, gelir vergisi stopajı teşvikinden yararlanmak için bulunmamaktadır.³²³

3.3.8.3 Damga Vergisi İstisnası

28/2/2008 tarihli ve 5746 sayılı Araştırma, Geliştirme ve Tasarım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanunun uygulamasına ve denetimine ilişkin usul ve esaslarını düzenleyen “29797 sayılı Araştırma, Geliştirme ve Tasarım Faaliyetlerinin Desteklenmesine İlişkin Uygulama ve Denetim Yönetmeliği”nin 12/1 maddesi kapsamında “Kanun kapsamındaki her türlü Ar-Ge ve yenilik faaliyetleri ile tasarım faaliyetlerine ilişkin olarak düzenlenen kâğıtlar damga vergisinden müstesnadır”. Ayrıca “Damga vergisi istisnasının uygulanabilmesi için; Ar-Ge merkezleri, tasarım merkezleri, rekabet öncesi işbirliği ile Ar-Ge ve yenilik veya tasarım projeleri için başvuru yapılan ve desteği veren kamu kurumundan veya Kanunda belirtilen vakıflardan, teknoloji merkezi işletmeleri için TEKMER müdürlüğünden, uluslararası fonlarca desteklenen ya da TÜBİTAK tarafından yürütülen Ar-Ge ve yenilik veya tasarım projeleri için TÜBİTAK’tan alınan veya bunlar tarafından onaylanan; kâğıda konu işlemin Kanun

³²² 28.02.2008 tarih ve Araştırma, Geliştirme Ve Tasarım Faaliyetlerinin Desteklenmesi Hakkında Kanun. (RG, 12.03.2008 – 26814).

³²³ Çelebi ve Kahrıman,2011, **a.g.k.**,33-63.

kapsamında Ar-Ge ve yenilik veya tasarım faaliyetleri ile ilgili olduğunu gösteren proje öneri bilgileri formu veya destek karar yazısı ya da proje sözleşmesi veya bu mahiyetteki belgenin işlem esnasında noter, resmî daireler, diğer kamu kurum ve kuruluşları gibi işlem yapan kurum ve kuruluşlara ibraz edilmesi yeterli olup, işlem yapan kurum veya kuruluşlarca başka belge aranmaz

3.3.9 Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Desteği

Küreselleşen dünyada ülkelerin uluslararası alanda rekabet avantajı kazanmaları ve istikrarlı bir ekonomik kalkınmayı sağlamak için gelişen teknolojik gelişmelere ayak uydurmaları ancak Ar-Ge faaliyetlerine yatırım yapmaları ile mümkündür. Özel sektör bu faaliyetleri yüksek maliyet, düşük karlılık oranı ve risk taşımalarından dolayı hayata geçirmek istemeyebilir. Ülkelerin toplum açısından da yararlı olabileceği için Ar-Ge faaliyetleri konusunda özel sektörü teşvik edici politikalar uygulaması gerekmektedir. Vergisel alanda yapılan teşvikler gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin uyguladıkları bu destek politikalarının biridir.³²⁴

2001 yılında üniversiteler, araştırma kurum ve kuruluşları ile üretim sektörlerinin işbirliği sağlanarak, ülke sanayiinin uluslararası rekabet edebilir ve ihracata yönelik bir yapıya kavuşturulması maksadıyla teknolojik bilgi üretmek, üründe ve üretim yöntemlerinde yenilik geliştirmek, ürün kalitesini veya standardını yükseltmek, verimliliği artırmak, üretim maliyetlerini düşürmek, teknolojik bilgiyi ticarileştirmek, teknoloji yoğun üretim ve girişimciliği desteklemek, küçük ve orta ölçekli işletmelerin yeni ve ileri teknolojilere uyumunu sağlamak, Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulunun kararları da dikkate alınarak teknoloji yoğun alanlarda yatırım olanakları yaratmak, araştırmacı ve vasıflı kişilere iş imkânı yaratmak, teknoloji transferine yardımcı olmak ve yüksek/ileri teknoloji sağlayacak yabancı sermayenin ülkeye girişini hızlandıracak teknolojik alt yapıyı sağlamak amacıyla 4691 sayılı “Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu” yürürlüğe girmiştir. Teknoloji geliştirme bölgelerinde gerçekleştirilen Ar-Ge faaliyetlerine çok önemli vergisel teşvikler 4691 sayılı Kanun ile sağlanmıştır.³²⁵

Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu’nun Madde 3/a’ya göre teknoloji geliştirme bölgesi “Yüksek/ileri teknoloji kullanan ya da yeni teknolojilere yönelik firmaların, belirli bir üniversite veya yüksek teknoloji enstitüsü ya da AR-GE merkez

³²⁴ Giray ve Ömür, 2014, **a.g.k.**,31-51.

³²⁵ 26.06.2001 tarih ve 4691 sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu. (RG, 6.07.2001 – 24454).

veya enstitüsünün olanaklarından yararlanarak teknoloji veya yazılım ürettikleri/geliştirdikleri, teknolojik bir buluşu ticari bir ürün, yöntem veya hizmet haline dönüştürmek için faaliyet gösterdikleri ve bu yolla bölgenin kalkınmasına katkıda bulundukları, aynı üniversite, yüksek teknoloji enstitüsü ya da AR-GE merkez veya enstitüsü alanı içinde veya yakınında; akademik, ekonomik ve sosyal yapının bütünleştiği siteyi veya bu özelliklere sahip teknopark” olarak değerlendirilmiştir.³²⁶

Bölgede faaliyet gösteren işletmelere yönelik “gelir ve kurumlar vergisi istisnası”, bölgede çalışan Ar-Ge ve destek personelinin ücretlerinde “gelir ve damga vergisi istisnası”, bölgede faaliyette bulunan işletmelere yönelik “katma değer vergisi (KDV) istisnası, harç istisnası” ve yönetici şirkete yönelik “kurumlar vergisi istisnası” teknoloji geliştirme bölgelerine uygulanan vergisel teşviklerdir.³²⁷

3.3.9.1 Gelir ve Kurumlar Vergisi İstisnası

Teknoloji geliştirme bölgelerinde faaliyet gösteren mükelleflerin, münhasıran bu bölgedeki yazılım ve Ar-Ge faaliyetlerinden elde ettikleri kazançlar, faaliyete başlanılan tarihten bağımsız olmak üzere 4691 sayılı Kanunun 6170 sayılı Kanunla değişik geçici 2’nci maddesinin ilk fıkrasına göre, 31.12.2023 tarihine kadar kurumlar vergisinden istisna edilmiştir.³²⁸Bölge dışında gerçekleştirdikleri yazılım ve Ar-Ge faaliyetlerinden elde ettikleri kazançları için bölgede faaliyette bulunan şirketlerin bu istisnadan yararlanmaları mümkün değildir. Mükelleflerin bölgede faaliyete geçtikleri tarihten önce biten yazılım ve Ar-Ge’ye dayalı projelerden elde edecekleri kazançları istisna kapsamına alınamaz. Mükelleflerin yazılım ve Ar-Ge’ye dayalı bölgede faaliyete geçmeden önce başlayıp, bölgede devam ettirdikleri projelerinden sağladıkları kazancın, sadece projenin bölgede gerçekleştirilen kısmına isabet eden tutarı istisnadan yararlanabilecektir.³²⁹

4691 sayılı Kanun’da belirtilen Ar-Ge ve yazılım tanımlarına göre bölgede gerçekleştirilen bir faaliyetin istisna kapsamında değerlendirilip,

³²⁶ 26.06.2001 tarih ve 4691 sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu. (RG, 6.07.2001 – 24454).

³²⁷ Giray ve Ömür, 2014, **a.g.k.**, 31-51.

³²⁸ A. Yusufoglu (2014). Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Teşvik Uygulamaları ve Ekonomiye Katkısının Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s.46.

³²⁹ Giray ve Ömür, 2014, **a.g.k.**,31-51.

değerlendirilmeyeceğine karar verilmektedir.³³⁰ 4691 sayılı kanunda Ar-Ge ve yazılım kavramlarının tanımları:

Ar-Ge: “Araştırma ve geliştirme, kültür, insan ve toplumun bilgisinden oluşan bilgi dağarcığının artırılması ve bunun yazılım dâhil yeni süreç, sistem ve uygulamalar tasarlamak üzere kullanılması için sistematik bir temelde yürütülen yaratıcı çalışmaları”

Yazılım: “Bir bilgisayar, iletişim cihazı veya bilgi teknolojilerine dayalı bir diğer cihazın çalışmasını ve kendisine verilen verilerle ilgili gereken işlemleri yapmasını sağlayan komutlar dizisinin veya programların ve bunların kod listesini, işletim ve kullanım kılavuzlarını da içeren belgelerin, belli bir sistematik içinde, tasarlama, geliştirme şeklindeki ürün ve hizmetlerin tümü ile bu ürün ya da mal ve hizmetlerin lisanslama, kiralama ve tüm hakları ile devretme gibi teslim şekillerinin tümünü” şeklindedir.³³¹

3.3.9.2 Ücretlerde Gelir ve Damga Vergisi İstisnası

Teknoloji geliştirme bölgelerinde 31/12/2023 tarihine kadar gelir ve kurumlar vergisinden istisna edilecek olan kazançlar; yönetici şirketlerin elde ettiği kazançlar ile aynı bölgede faaliyet gösteren, gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerinin yazılım ve/veya Ar-Ge faaliyetlerinden elde ettikleri kazançlardır. Ayrıca katma değer vergisinden de muafiyet de bölgede faaliyette bulunan girişimcilerin kazançları gelir veya kurumlar vergisinden istisna olduğu sürece geçerlidir. Gelir vergisi stopajının yanı sıra damga vergisi istisnası da bölgede çalışan araştırmacı, yazılımcı ve Ar-Ge personelinin bu görevleri ile ilgili aldıkları ücretler için geçerlidir.³³²“Bölgede yer alan girişimcilerin yürüttükleri yazılım veya Ar-Ge projesi kapsamında çalışan Ar-Ge personelinin, bölgede yürüttüğü görevle ilgili olarak yönetici şirketin onayıyla, bölge dışında geçirdiği sürelerle ait bu çalışmaları kapsamında elde ettikleri ücretler de vergiden müstesnadır. Bu şekilde elde edilen ücretlerin üniversite bünyesinde kadrolu olan öğretim elemanları için %50’si, diğer Ar-Ge personeli için %25’i gelir vergisinden müstesnadır”³³³

³³⁰ Giray ve Ömür, 2014, **a.g.k.**,31-51.

³³¹ 26.06.2001 tarih ve 4691 sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu. (RG, 6.07.2001 – 24454).

³³² Nar, 2015, **a.g.k.**,925-940.

³³³ Giray ve Ömür, 2014, **a.g.k.**,31-51.

3.3.9.3 Katma Değer Vergisi İstisnası

Katma değer vergisinden muafiyet teknoloji geliştirme bölgelerinde faaliyette bulunan girişimcilerin kazançları gelir veya kurumlar vergisinden istisna olduğu sürece geçerlidir.³³⁴

“TGB’de faaliyette bulunan girişimcilerin elde ettikleri kazançlar gelir ve kurumlar vergisinden istisna olduğu süre içinde münhasıran bu bölgede ürettikleri ve sistem yönetimi, veri yönetimi, iş uygulamaları, sektörel, internet, mobilya, askeri komuta kontrol uygulama yazılımı şeklindeki teslim ve hizmetleri KDV’den istisna tutulmuştur. Burada program ve lisans türleri itibariyle istisnadan yararlanacak bedele ilişkin olarak asgari sınırı belirlemeye, istisna uygulanacak yazılım programlarını ve uygulamaya ilişkin usul ve esasları tespit etmeye Hazine ve Maliye Bakanlığı yetkilidir”³³⁵

3.3.10 Diğer Vergi Teşvikleri

Yatırımlarda uygulanan diğer vergisel teşvikler; Yasal vergi oranlarında indirim, Vergi tatili, Özel yatırım indirimi, Yatırım harcamaları vergi mahsubu, Sıfır veya düşük oranlı gümrük vergisi uygulaması, Endüstri bölgelerinde uygulanan vergisel teşvikler olarak sayılabilir.

3.3.10.1 Yasal Vergi Oranlarında İndirim

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını ülkelerinde çekebilmek ve belirli sektör veya bölgelere aktarabilmek için yabancı şirketler ülkede uygulanan genel vergi oranlarından daha düşük vergi oranları ile hükümetler tarafından vergilendirilebilirler. “Ayrıca bu tür bir vergisel teşvikte kısa vadeli sermaye kazançlar normal vergi oranlarıyla vergilendirilirken, uzun vadeli sermaye kazançlar kısa dönemli sermaye kazançlarına göre yaklaşık yarı yarıya daha düşük bir vergi oranıyla vergilendirilmektedir. Uzun vadeli sermaye kazançlarına getirilen bu ayrıcalıklı uygulama yatırımcının fonları daha uzun bir süre için ülke içerisinde tutmasını teşvik etmektedir”³³⁶

³³⁴ Nar, 2015, **a.g.k.**,925-940.

³³⁵ Giray ve Ömür, 2014, **a.g.k.**,31-51.

³³⁶ S. Benk (2005). Vergisel teşvikler ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları. *Vergi Sorunları Dergisi*, (206). s.183-191.

3.3.10.2 Vergi Tatili

Vergi tatili; doğrudan yabancı sermaye yatırımcılarına yönelik vergisel teşvik türleri içerisinde gelişmekte olan ülkelerde en yaygın uygulanan vergi teşvik türüdür.³³⁷ Belirli bir dönem için kurumlar vergisinin kaldırılması veya daha düşük kurumlar vergisi oranının uygulanması vergi tatili (tax holiday) olarak tanımlanmaktadır. 5-10 yıl arası gibi belirli bir dönem boyunca şirketlere daha düşük vergi oranı uygulaması vergi tatilinin en yaygın olanıdır.³³⁸ Kurumlar vergisinin yanısıra şirketlerin ödemesi gereken diğer vergi türleri için de bu uygulama yapılabilir.³³⁹

Vergi tatilleri; basit olması, vergi idaresinin yükünü hafifletmesi ve kalifiye yatırımcılara sıklıkla karmaşık olan vergi kanunları ile vergi yönetmelikleri ve yozlaşmış vergi idarelerinden kaçınma imkânı tanınması ve nitelikli projelerin göreceli faktör yoğunlukları üzerindeki etkileri açısından tarafsız olması gibi avantajlarından dolayı uzun vadeli yatırım projelerinde yatırımcının en çok talep ettiği teşvik türüdür.³⁴⁰

3.3.10.3 Özel Yatırım İndirimi

Yatırım indirimi ile özel sektör yatırımlarını özendiren bir vergi istisnası olarak ekonomik kalkınmayı hızlandırma hedeflenmektedir. Yapılan yatırımın belirli bir yüzdesi, yatırım yapan kişinin kazancından indirildiği ve devlet bu miktar için hesaplanacak vergi alacağından vazgeçtiği için devlet bu şekilde özel sektör yatırımlarına katılmış olmaktadır.³⁴¹

Yatırım indirimi ile güdülen amaçlar şu şekilde sıralanabilir.³⁴²

- Yatırımların miktarını artırmak,
- Yatırımların belirli büyüklüklerde gerçekleşmesini sağlamak,
- Yatırımların ülke ekonomisi açısından önemli sayılan alanlarda yapılmasını sağlamak,
- Yatırımların, ülkede bölgeler itibarıyla yönlendirilmesini teminle dengeli kalkınmayı gerçekleştirmek,

³³⁷ Benk, 2005, **a.g.k.**,183-191.

³³⁸ Giray, 2012, **a.g.k.**,67-68.

³³⁹ Benk, 2005, **a.g.k.**,183-191.

³⁴⁰ Şahan, 2010, **a.g.k.**, 181.; Benk, 2005, **a.g.k.**,183-191.

³⁴¹ Çam, 2011, **a.g.k.**,s.86.

³⁴² Giray, 2012, **a.g.k.**, 63.

- İstihdam düzeyini artırmak,
- Kurumlaşmayı sağlamak.

Kalkınma planlarına uygun olarak yapılacak yatırımlara verilecek yatırım indirimi uygulamaları ile; ülkede yeni yatırımların sayısının artması, mevcut yatırımların kapasitesinin artmasına bağlı olarak işsizliğin azalması ve hammadde ihtiyacının artmasından dolayı çeşitli üretim dallarında gözle görülür bir gelişmenin olması sağlanmış olacaktır. Böylece ülkede genel ve dengeli bir iktisadi kalkınma gerçekleşmesi ve az gelişmiş yörelerin gelişmesi gerçekleşecektir. Bu uygulama ile devletin vergi alacağından vazgeçerek kendisinin yapacağı bazı yatırımları özel sektöre ve belli bölgelerde yaptırması amaçlanmaktadır.³⁴³

3.3.10.4 Yatırım Harcamaları Vergi Mahsubu

Belirli yatırım harcamalarına vergiden mahsup imkânı doğrudan yabancı sermaye yatırımlarındaki önemli teşviklerden biridir. Bu yöntemde hesaplanan vergi matrahı üzerinden indirim yapılırken, özel yatırım indiriminde ise yatırım harcamaları vergi matrahından indirilmektedir.³⁴⁴

3.3.10.5 Sıfır veya Düşük Gümrük Vergisi Uygulaması

İki çeşit tarife teşviki gümrüklerle ilgili olarak hükümetler tarafından uygulanmaktadır. İlk çeşit tarife ithalat vergilerinin indirilmesi olup, uygulanan teşvik sermaye ekipmanları ve yatırım projeleri için gerekli olan malzemenin alımında uygulanmaktadır. Yatırım maliyetlerinin düşürülmesinde bu çeşit teşvik önemli rol oynamaktadır. İkinci olarak “ülkeler yabancı yatırımcının ülke içindeki rekabet düzeyini koruyabilmek için diğer ürünlerin gümrük vergisi oranlarını artırmaktadır. Fakat bu tür bir teşvik birçok gelişmekte olan ülke için piyasanın etkinsizliğine, fiyatların yükselmesine ve endüstriyel yapının zedelenmesine neden olabilir”³⁴⁵

3.3.10.6 Endüstri Bölgelerinde Uygulanan Vergisel Teşvikler

Endüstri bölgelerinde faaliyette bulunan gelir vergisi ve kurumlar vergisi mükellefleri için 5084 sayılı Yatırımların ve İstihdamın Teşviki İle Bazı Kanunlarda

³⁴³ Tatar, 2011, **a.g.k.**, 67-68.

³⁴⁴ Benk, 2005, **a.g.k.**, 183-191.

³⁴⁵ Uzun, 2008, **a.g.k.**, 137-138.

Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun hükümleri 29.01.2004 tarihinden itibaren uygulanmaktadır.

Söz konusu kanun hükümlerine göre yatırımcılar için bazı illerde vergi ve sigorta primi teşvikleri uygulamak, yatırımcılara arsa ve arazi temin etmek ve enerji desteği sağlamak ve bu sayede yatırımları ve istihdam imkânlarını artırmak amaçlanmaktadır.³⁴⁶

³⁴⁶29.01.2004 tarihli ve 5084 sayılı Yatırımların ve İstihdamın Teşviki İle Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun. (RG, 06.02.2004 – 25365).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4 SONUÇ

İktisadi büyüme ve kalkınmanın en önemli kaynaklarından biri yatırımlardır. Bu nedenle özellikle az gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler milli gelir artışı sağlamak, teknolojik üstünlük kurmak, ihracat pazarları elde etmek, ülkeye döviz girişi sağlamak ve yeni istihdam alanları yaratmak amacıyla yatırımların artmasını isterler. Yabancı yatırımların dünya ölçeğinde artışı ise küreselleşme olarak adlandırılan dönemde başlamıştır. Küreselleşmeyle birlikte malların, hizmetlerin, işgücünün ve sermayenin uluslararası dolaşımının önündeki engeller büyük ölçüde ortadan kaldırılmıştır. Engellerin ortadan kaldırılması, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeleri etkilemiştir. Dolayısıyla küreselleşme ile birlikte uluslararası piyasalarda yaşanan bu gelişmeler uluslararası ticaretin ve özellikle de sermaye akışının önündeki engelleri kaldırıcı bir etki yaratmıştır. Sermaye akışlarının hızlanması ile birlikte ülkelere yapılan yabancı yatırımlar artmış ve ülkeler dış dünya ile bütünleşmeye başlamışlardır.

Artan rekabet ve yabancı sermaye yatırımlarını çekme yarışı ülkeleri farklı politikalar ve teşvik paketleri uygulamaya itmektedir. Ülkeleri başka ülkelere yatırım yapmaya iten faktörlere bakıldığında, kendi ülkelerindeki üretim ve ulaşım maliyetlerinin yüksekliği ve bu nedenle de üretimi daha ucuz maliyetlerle gerçekleştirme isteği ilk sıralarda yer almaktadır. Ülkeler kendi ülkelerindeki tarife ve kotalardan kurtulmak amacıyla başka ülkelere pazar arayışına girebilirler. Kendi iç pazarının doyuma ulaşması ve bu nedenle farklı pazarlar arama ihtiyacı da ülkeleri dış pazarlara iten nedenlerdendir. Ayrıca ülke içerisinde bürokratik işlemlerin çokluğu ve ilgili mevzuatların karmaşıklığı gibi nedenler de ülkeleri başka ülkelere yatırım yapmaya itebilir. Yatırımcılar yatırımlarını farklı ülkelere yönlendirerek riski de en aza indirmeye çalışırlar. Çünkü tek pazarda faaliyet gösteren yatırımcı o pazarın tüm riskini üstüne alır ve kriz anında bu durum yatırımının zarar görmesine neden olur. Bu durum da ülkeleri farklı pazarlara açılmaya ve rizikoyu dağıtmaya iter. Farklı pazarlara açılmaya karar veren yatırımcıların bu kararı verirken dikkat ettikleri ilk husus ise ekonomik ve politik istikrardır. Bir pazara doğrudan sermaye yatırımı olarak girmek isteyen yatırımcılar ekonomik ve politik istikrarın olmadığı bir ülkede yatırım yapmak istemezler. Çünkü doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının kriz anlarında ülkeden kısa vadede çıkış yapması portföy yatırımlarına göre çok daha zordur. Bu nedenle de yatırımcılar uzun vadede istikrarın olduğu ülkeleri tercih ederler. Pazar payının geniş olması da yatırımcının farklı ülkelere

yatırım yapmasının nedenlerinden biridir. Pazar payı geniş, tüketici tercihleri benzer ve yerel ticareti gelişmiş ülkeler daha kolay yabancı ülkelere yatırım yapma kararı alabilirler. Vergiler de yabancı sermaye yatırımlarını etkileyen diğer faktörlerdendir. Çünkü vergiler sermayeyi ve karlılığı etkileyerek yatırımcının yatırım sonunda elde edeceği kazancı etkilemektedir. Bu nedenle doğrudan yabancı sermaye yatırımları vergi oranlarının düşük ve vergi mevzuatının daha sade olduğu ülkeleri yatırım için tercih etmektedir. İşgücü maliyetleri ülkelerin yatırım seçimlerinde etkili olan diğer önemli faktörlerden biridir. Ayrıca işgücü maliyetleri ülkeler arasında ciddi rekabetlere neden olan hususlardandır. Maliyetler, satış sonrası kazancı etkilediğinden ve yatırımcı da en az maliyetle en yüksek karı elde etmek istediğinden işgücü maliyetlerinin düşük olduğu ülkeler diğer ülkeler karşısında rekabet avantajı yaratmaktadır. Ancak işgücü maliyetlerinin düşüklüğü tek başına belirleyici bir faktör değildir. Dünyada işgücü maliyetlerinin düşük olduğu ülkeler daha çok sosyo-ekonomik açıdan geri kalmış ülkelerdir. Bu ülkelerde işgücünün eğitim seviyesi gelişmiş ülkelere göre düşüktür. Bu durum öğrenme maliyetlerini artırarak ürün kalitesini olumsuz etkileyebildiğinden, işgücü maliyetlerinin de yatırım kararı verilirken irdelenmesi gerekmektedir. Devletleştirme ve özelleştirme uygulamaları da ülkelerin yatırım kararlarında etkili olan faktörlerdendir. Yabancı yatırımcılar yatırımlarının güvenliğini sağlayamayacak ülkelere yatırım yapmak istemezler. Şeffaflık ve yolsuzluk seviyesi ile bürokratik işlemler yabancı yatırımcının yatırım kararı alınırken dikkate aldığı önemli faktörlerdendir. Yatırımcılar yatırım yapacakları ülkelere güvence beklerler. Bu güvence de ülkelerin şeffaflık ve yolsuzluk seviyesinin düşüklüğü ile belirlenir. Ayrıca yatırım aşamasında yaşanan bürokratik işlemlerin fazlalığı da yabancı yatırımcılar için işlem maliyeti demektir. Yabancı yatırımcı farklı ülkelere yatırım yaparken işlemlerin yoğun olduğu, uzun sürdüğü ve sonuca bağlanamadığı durumlarla karşılaşmak istemez. Bu nedenle de yatırımlarına kadar verirken bu hususları göz önünde bulundurur. Yatırım yapılacak ülkelerin alt yapı ve coğrafi konumları da yatırımlarda tercih sebebidir. İletişim, ulaşım ve telekomünikasyon alanlarında gelişmemiş bir ülkede yatırım yapmak bir yandan bu alanlardaki maliyetleri arttırmakta, öbür yandan diğer ülkelerle ve merkezle haberleşmeyi de zorlaştırmaktadır. Alt yapısı gelişmiş ve coğrafi konumu uygun olan ülkeler yatırımlarda tercih sebebidir. Son olarak yabancı yatırımlara uygulanan teşvikler de doğrudan yabancı sermayenin ülkeye çekilmesinde etkili olan uygulamalardandır. Yatırım teşvikleri, ülkelerin yatırımları çekme konusunda sağladığı avantajlardır. Her

ülke kendi özelinde yabancı sermaye yatırımlarını çekebilmek için farklı yatırım teşvikleri uygular. Teşviklerden bazıları belirli süre vergiden muafiyet, ithal ara ürünlerin gümrük vergisinde indirim, sübvansiyonlar ve mali teşvikler şeklindedir. Bazı ülkeler ise teşvik politikalarından biri olan vergisel teşviklerde yoğunlaşarak doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını ülkelere çekmek isterler.

Türkiye uzun yıllardan beridir doğrudan yabancı sermayeyi çekmeye yönelik çeşitli türden teşvik uygulamalar ve stratejiler benimsemiştir. Cumhuriyet öncesi dönemlere rastlayan kanuni düzenlemeler yatırımları ne kadar teşvik etmeye çalışsa da aslında hep kontrolcü bir yapıda olmuştur. Bu nedenle de istenilen yabancı sermaye girişi sağlanamamıştır. 1950’li yıllardan sonra başlayan yabancı sermayeyi teşvik çalışmaları 1954 yılında getirilen Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ile ilk kez kanuni bir zemine oturtulmuştur. Ancak bu düzenlemeler de yabancı sermayeyi izne tabi tutan usuller içermiş ve bu nedenle de 1980’li yıllara kadar istenilen seviyede yabancı sermaye yatırımı Türkiye’ye çekilememiştir. 1980 sonrası dönemde ise ülkenin izlediği dışa açık liberal politika ve ithal ikameci anlayışın terk edilerek ihracata dayalı büyüme stratejisinin benimsenmesiyle yabancı sermaye yatırımlarının önü açılmıştır. 1980 sonrası benimsenen bu politikalar ülkedeki ekonomik dar boğazlar, siyasi istikrarsızlıklar, alt yapı yetersizlikleri gibi nedenlerden dolayı etkili olamamış ve istenilen düzeyde DYSY’yi çekememiştir. Ayrıca 2003 yılına kadar yürürlükte kalan Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanununun izin sistemini içermesi ve daha kontrolcü bir yapıda olması sebebiyle yerini Doğrudan Yabancı Sermaye Kanunu’na bırakmıştır. Doğrudan yabancı sermaye kanunu ile yabancı sermaye için başlayan serbestleşme süreci 1950 öncesi döneme göre artış göstermiştir. 2000 yılında ilk defa fiili girişler 1,5 milyon doların üzerine çıkmıştır. Ancak 2001 yılında bankacılık alanında dünyada yaşanan ekonomik krizden sonra Türkiye’ye gelen DYS yatırımları da düşmüştür. Bu düşüş 2005 yılından sonra kendisini telafi ederek 10 milyon doların üzerine çıkmıştır. 2006’dan sonra da Türkiye’nin tanıtılması ve yatırım stratejilerinin geliştirilebilmesi amacıyla Türkiye Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı Kurulması Hakkında Kanun yayınlanmış ve bu sayede yatırım stratejilerinin belirlenebilmesi amaçlanmıştır. Bu gelişmeler ışığında 2003 yılından 2007 yılına kadar Türkiye’ye gelen DYS yatırımları devamlı artış göstermiş ve 2008 yılındaki krizden sonra ise tekrar düşüş eğilimine geçmiştir. 2000’li yıllarda uygulanan teşvik uygulamalarında teşviklerin kamusal maliyeti, yararlanacak sektör ve alanların

belirlenmesi ve ekonomik getirilerinin analizinin yapılamaması nedeniyle yürürlükteki uygulamalardan istenilen sonuçlar alınamamıştır.

Türkiye’de teşvik uygulamalarının daha kurumsal hale getirilebilmesi amacıyla 2009 yılında ilk olarak ülke 4 ayrı yatırım bölgesine ayrılmış ve bölgeler arasında dengesizlikleri giderebilmek, katma değer yaratacak alanları belirlemek için her bir bölge özelinde yatırım teşvik politikaları belirlenmiştir. İlgili uygulamalar genel teşvik uygulamaları, bölgesel teşvik uygulamaları ve büyük ölçekli yatırımların teşviki olmak üzere 3’e ayrılmıştır. 2009 yılında yürürlüğe giren bu politikalar zamanla etkinliğini kaybetmiş ve bölgeler arası gelişmişlik farkları da değişmiş ve bu nedenle bu politikaların revize edilmesine ihtiyaç duyulmuştur. Bu nedenle 2012 yılında Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Bakanlar Kurulu Kararı ile genel teşvik uygulamaları, bölgesel teşvik uygulamaları, büyük ölçekli yatırımların teşviki ve stratejik yatırımların teşviki olarak 4’e ayrılmıştır. Ayrıca bu dönemde ülke bölgeler açısından gelişmişlik düzeylerine göre 6 ayrı bölgeye ayrılmış ve bölgesel gelişmişlik farkları ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. 2016 yılına gelindiğinde ise proje bazlı yatırımların teşvik edilmesi için ücret ve enerji desteği uygulamaları teşvik araçları arasına girmiştir. Hazırlanan bu teşvik uygulamaları ile yatırımlar artırılmaya, bölgesel gelişmişlik farkları yatırımlar aracılığıyla giderilmeye çalışılmıştır. Ancak yatırımların sonuçları değerlendirildiğinde; teşviklerin uygulandığı yıllar ile bu yıllarda ülkeye gelen yabancı sermaye yatırımlarına bakıldığında teşviklerin tek başına yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye çekilmesinde etkili olmadığı söylenebilir. Şöyle ki; 2009 yılında Türkiye’ye gelen yabancı sermaye yatırımları bir önceki yıla göre 10 milyon dolardan fazla düşüş göstererek 8,5 milyon dolara düşmüştür. Bu düşüşün de en önemli nedeni ise ABD’de 2007 yılında patlak veren mortgage krizi ile beraber tüm dünyada yaşanan likidite sorunu nedeniyle Türkiye’de ki yatırımların da azalmasıdır. 2012 yılına geldiğimizde ise yabancı sermaye yatırımlarının Türkiye’ye girişinin 13 milyon dolar civarında olduğu görülmekle beraber gelen yabancı sermaye yatırımlarının daha çok satın alma ve birleşme şeklinde gerçekleştiği görülmektedir. 2012 yılından sonra 2013 ve 2014 yıllarında yabancı sermaye yatırımları 12 milyon dolar civarında seyrederek azalmış; 2015 yılında tekrar artış göstermiş, 2016 ve 2017 yıllarında ise azalış eğilimine girerek 10 milyon dolar civarına düşmüştür. Yabancı sermaye girişleri ve teşvik uygulamaları dikkate alındığında teşviklerin yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye çekilmesinde tek başına etkili olmadığı, bu noktada ekonomik konjonktürün daha belirleyici olduğu söylenebilir. Türkiye’nin doğrudan

yabancı sermayeyi çekme potansiyeli açısından sahip olduğu avantajları şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Avrupa ve Asya arasında köprü konumunda olan Türkiye aynı zamanda Orta Doğu ve Kuzey Afrika pazarlarına yakınlığı sebebiyle yabancı sermaye yatırımları için avantajlı bir bölgede bulunmaktadır.
- Türkiye’de son dönemlerde eğitim düzeyinin yükselmesi, pazarlama tekniklerinin gelişmesi ve kentleşme oranının artması ile beraber tüketim seviyesi sürekli bir artış eğilimindedir. Türkiye’nin artan tüketim seviyesi ile beraber büyümekte olan iç pazarı yabancı sermaye yatırımları için tercih sebebidir. Ancak büyümekte olan pazar da kendi içerisinde bölgesel anlamda dengesizlikler içermektedir. Yabancı sermaye yatırımlarının bölgesel dengesizlikleri de giderecek şekilde ülkeye giriş yapması beklenmektedir.
- Türkiye’deki ücret seviyesinin gelişmiş ülkelere göre daha düşük olması yabancı sermaye yatırımları açısından bir avantajdır. Çünkü yatırımcı maliyetlerini en düşük, karını en yüksek seviyede tutmak ister. Ücret seviyesinin düşüklüğü bir avantaj sağlarken tek başına etkili bir faktör olmayıp, işgücünün kaliteli olması da önemlidir. Türkiye’de meslek eğitiminin yaygınlaşması ve meslek okullarının artması, işgücünün kaliteli olması açısından önemli bir diğer avantajdır. Ayrıca imalat ve hizmet sektörlerinde de kaliteye verilen önem bu nedenle artmaktadır.
- Türkiye’deki alt yapı hizmetleri gelişmiş olup, ülkenin hemen hemen her yerinde bu hizmetlerden faydalanılabilmektedir. Alt yapı; telekomünikasyon, elektrik, kanalizasyon, doğalgaz, ulaştırma gibi hizmetlerden oluşmaktadır. Yabancı yatırımcı açısından yatırım yapacağı ülkenin alt yapı şartlarının gelişmiş olması önemlidir. İşin sürdürülebilir olması ve devamı açısından bu faktörler gereklidir. Türkiye’de küçük ve orta ölçekli işletmeler için organize sanayi bölgeleri kurularak destekler verilmektedir.
- Türkiye’deki mevzuat yabancı sermaye yatırımcılarına çeşitli avantajlar sağlamaktadır. Bunlardan en önemlisi; serbest döviz kuru uygulaması, para biriminin konvertibl olması, malların ülkeye serbestçe girip çıkabilmesidir. Ayrıca yatırım aşamasında yerli ve yabancı yatırımcılar arasında bir ayırım yapılmamakta, yerli yatırımcıya sağlanan avantajlar yabancı yatırımcılara sağlanmakta; muafiyet, istisna, hibe ve desteklerden tüm yatırımcılar eşit

şekilde faydalanmaktadır. Yabancı yatırımcının sermaye hareketleriyle karlarını ülke dışına çıkartılmasının önünde herhangi bir engel bulunmamaktadır.

- Türkiye'nin liberal bir mevzuata sahip olmasının yanı sıra, yabancı sermayeye güvenli bir ortam oluşturacak şekilde Rekabetin Korunması Yasası, Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Bakanlar Kurulu Kararının 2012'de uygulanmaya başlanması, 1994 yılında Türk Patent Enstitüsü kurularak fikri mülkiyet haklarının korunmasının amaçlanması, 2006 yılında 5523 sayılı kanun ile Türkiye Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı Kurulması Hakkında Kanun yayınlanması yabancı sermayenin güvenli bir ortamda çalışmasını sağlayacak reformlardır.
- Ülkelerarası serbest ticaret anlaşmalarının yapılarak çifte vergilemenin önüne geçilmesinin amaçlanması diğer önemli düzenlemelerdendir.
- %33'ten %20'ye düşen Kurumlar Vergisi (2018, 2019 ve 2020 yılları için %22), Kurumlar Vergisi'nden tamamen veya kısmen muafiyet ve işverenlerin sosyal güvenlik payına destek gibi Teknoloji Geliştirme Bölgeleri, Sanayi Bölgeleri ve Serbest Bölgeler için uygulanan vergi avantajlarının yanı sıra arazi tahsisi, Ar-Ge Kanunu, Stratejik yatırımlar, büyük ölçekli yatırımlar ve bölgesel yatırımlara yönelik teşvikler de yatırımcılar için sağlanan diğer teşviklerdendir.

Türkiye'nin yabancı sermaye çekme potansiyeli açısından sahip olduğu dezavantajlar ise şu şekilde sıralanabilir;

- Türkiye'nin çok partili hayata geçişinden bu yana çok sık bir biçimde seçime gidilmesi, yeni hükümetlerin kurulması ve dağılması, koalisyondaki ciddi çekişmeler, ordu-hükümet gerginlikleri, ideolojik tartışmalar ve mücadeleler nedeniyle hükümetler ekonomik projelerini uzun vadede uygulayamamıştır. Bu durum yabancı sermayenin başka ülkelere yönelmesine, yerli sermayenin ise yurtdışına kaçmasına neden olmuştur. Günümüzde tek parti hükümetleri ile beraber bu sorun ortadan kaldırılmış olup, reform süreci hızlanmıştır.
- Kamu kesiminin borçlanma gereğinin artması ve reel faiz oranlarının yüksekliği, kamu borçlarının uzun süre yüksek seyretmesine neden olmuştur. Yüksek borç da Türkiye'nin uluslararası kredi derecelendirme

kuruluşlarından düşük not almasına, uzun yıllar iç borçlar için yüksek faizlerin ödenmesine, özel kesimin borçlanma olanaklarını azaltarak dışlama etkisinin oluşmasına neden olmuştur.

- Günümüzde yüksek seyreden enflasyon yatırımcı için önemli risklerden biridir. Yüksek enflasyon olan ülkelerde yatırımcılar enflasyonun olası etkilerini hesaplamakta güçlük çekebilir. Yüksek enflasyon; gelir dağılımının bozulmasına, sermayenin erimesine ve fiyat karşılaştırmalarının geçersizleşmesine neden olur. Sürekli artan fiyatlar reel geliri düşürmekte ve bu da kişi başına düşen milli geliri azaltmaktadır. Kişi başına düşen milli gelirin azalması da yabancı sermayeyi bir ülkeden uzak tutan nedenlerdendir.
- Türkiye’de her ne kadar yabancı sermaye mevzuatında düzenlemeler yapılıyor olsa da adli ve idari davaların ağır işlemesi, fıkri mülkiyet haklarının yeteri kadar korunamaması ve bazı iş kanunlarındaki belirsizlikler doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını olumsuz etkilemektedir.
- Türkiye’nin içinde bulunduğu coğrafi konum sebebiyle, çevre ülkelerle yaşadığı gerginlikler ve yıllardır yaşanan terör olayları da yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye gelişini olumsuz etkilemiştir.
- Kayıt dışı ekonomi, Türkiye’nin önemli sorunlarından biridir. Kayıt dışı ekonominin yarattığı haksız koşullar yatırımcıların yatırım kararlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Yatırımcıların kendisi ile aynı koşullarda çalışmayan; vergisini ödemeyen, hasılatını gerçek beyan etmeyen rakipleriyle rekabet edebilmesi ekonomik açıdan imkânsızdır. Türkiye’de kayıt dışı ekonomi varlığını halen sürdürmekte olup çözümlenmesi gereken en önemli konulardan biridir.
- Türkiye’de yatırım teşvik konusunda bir üst birimin olmaması ve teşvik konusunun dağınık bir şekilde yürütülmeye çalışılması önemli sorunlardan bir başkasıdır. Teşvik politikalarının tek elden yürütülmesi hem belirsizlikleri, hem de bürokrasiyi azaltabilmektedir.

Doğrudan Yabancı sermayeyi ülkeye çekebilmek için Türkiye’nin sahip olduğu avantaj ve dezavantajlara değinildikten sonra Türkiye’nin bu amaç doğrultusunda yapması gereken reformlar ise şu şekilde sıralanabilir:

- Yatırımların teşviki için kurumsal alt yapı ile beraber teşvik verme konusunda bir üst birim oluşturulmalı, bu sayede belirsizliklerin ve yorum çatışmalarının önüne geçilmesi sağlanmalı ve bürokrasi azaltılmalıdır.
- Ar-Ge ve teknolojiye önem verilmeli ve bunun yanında eğitim, bilişim, teknoloji, alt yapı ve telekomünikasyon alanlarında yatırım yapılmalıdır. Mesleki eğitime önem verilmeli ve bu konuda meslek okulları da desteklenmelidir.
- Uzun vadede teknoloji yatırımlarının finansmanını sağlamak amacıyla devlet eliyle bir fon oluşturulmalı, yatırımların sektörlerine ve vadelerine göre bu fondan faydalandırılması sağlanmalıdır.
- Türkiye'ye ait bir imaj çalışması yapılmalı ve yatırımlar için bir cazibe merkezi oluşturulmaya çalışılmalıdır.
- Türkiye'nin çevre devletler ile güçlü ortaklıklar kurması sağlanmalıdır. Ayrıca Balkanlar, Orta Asya ve Orta Doğu ve Kuzey Afrika'nın ortasında bir finans merkezi olmasını sağlayacak politikalar, düzenlemeler ve gerekli alt yapı oluşturulmalıdır.
- Ülkede uzun yıllardır süregelen terör sorunu çözülerek, yabancı yatırımcıya güvenli bir ortam sağlanmalıdır.
- Küçük ve orta ölçekli firmaların küresel anlamda rekabetçi olmalarını sağlamak amacıyla birleşmelerini sağlayacak politikalar oluşturulmalıdır.
- Yabancı sermaye yatırımlarında yatırımcının karşılaştığı bürokrasi ve işlem maliyetleri azaltılmalı, kuruluş aşamasında ödenen harçlar gibi dolaylı vergilerin indirilmesi ile beraber yabancı yatırımcıların istihdam edecekleri çalışanlar üzerinden ödedikleri sosyal güvenlik primlerinin azaltılması sağlanmalıdır.
- Hizmet sektöründen ziyade imalat sanayi sektöründeki yatırımların artırılması ve yabancı yatırımcıların ülkede uzun vadeli kalmasının sağlanması amacıyla yabancı yatırımcılara uygulanan gelir ve kurumlar vergisi oranlarında kademeli olarak vergi avantajı sağlanmalıdır.
- Uzun vadede gelir ve kurumlar vergisi kademeli olarak düşürülmeli, vergilendirme sürecinin işleyişi ve vergi mevzuatı daha anlaşılır ve şeffaf olmalıdır.

- Enflasyonun uzun vadede tek haneli rakamlara düşürülmesi ile fiyat istikrarının sağlanması ve yatırımcı için daha öngörülebilir bir yatırım ortamının oluşması sağlanmalıdır.
- Reel faiz oranlarının düşürülmesini sağlayacak politikalara öncelik verilmeli ve faizler düşürülerek doğrudan yabancı sermaye yatırımları ülkeye çekilmeye çalışılmalıdır.
- Kayıtlı ekonominin önemi tüm vatandaşlara ilkokul düzeyinde eğitim olarak verilmeli ve bir vatandaşlık bilinci olarak yerleştirilmelidir.

Türkiye'nin avantaj ve dezavantajları birlikte değerlendirildiğinde; doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına uygulanan vergisel teşviklerin yatırım girişlerini tek başına etkilemediği, yabancı sermayenin, yatırım kararı alırken ekonomik konjonktürden etkilendiği, yıllar itibariyle ülkeye giren doğrudan yabancı sermaye yatırımı girişlerinden de görülmüştür. Bu nedenle Türkiye'nin ilk olarak ekonomisini güçlendirerek, ekonomik reformlara öncelik vermesi ve sonrasında da bu güçlü ekonomik yapı üzerinde yatırımlar için teşvik politikalarını belirlemesi gerekmektedir. Son yıllarda ekonomik anlamda yapılan yapısal reform hareketlerine devam edilmeli ve ekonomiyi güçlendirerek, Türkiye yabancı sermaye yatırımları için bir cazibe merkezi haline getirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Acinöroğlu, S. (2009). Genel olarak vergi teşviklerinin ekonomi üzerine etkinliği. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 1 (2), 150.
- Ajami R.A. vd., (2006). International business: theory and practice. Armonk. NY: M.E. Sharpe Inc.
- Akdeve, E. ve Karagöl, E. T. (2013). Geçmişten günümüze Türkiye’de teşvikler ve ülke uygulamaları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (37), 338.
- Aktan, C. C. ve Vural, İ. Y. (2004). Vergi rekabeti. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (22),11.
- Aktan, E. (2001). Vergi cennetleri ve yabancı sermayenin vergi cenneti ülkeleri seçme nedenleri. *Vergi Dünyası Dergisi*, (235),92.
- Altay, A. ve Karabulut, Ş. (2017). Türkiye’de mali teşvik sistemi ve yatırımlara sağlanan mali teşviklerin değerlendirilmesi. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(4), 189-202.
- Altınbaşak, İ. vd. (2008). *Küresel pazarlama yönetimi*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Arıkan, D. (2006). *Türkiye’de doğrudan yabancı sermaye yatırımları*. İstanbul: Arıkan Yayınları
- Arısoy, İ. (2005). Türkiye’de sanayileşme ve temel göstergeler açısından sanayinin gelişimi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14 (1), 45.
- Ari, Y. O. (2011). *Doğrudan yabancı yatırım kararlarını etkileyen faktörler: Trabzon ilindeki yabancı sermayeli işletmelerde bir uygulama*, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Atay, F. (2001). Türkiye Kapitalizminin Mekânsal Dönüşümü. *Praksis Üç Aylık Sosyal Bilimler Dergisi*, 53-96.
- Aykın H. (2017). Teşvikler neden teşvik verilir? Teşviklerin ekonomik rasyonalitesi üzerine.<https://vergidosyasi.com/2017/03/03/neden-tesvik-verilir-tesviklerin-ekonomik-rasyonalitesi-uzerine/> (Erişim tarihi: 28.02.2018).
- Aytemiz, L. (2007). Kobilerin teşvik tedbirlerinden yararlanma eğilimi Isparta örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 12 (1), 163-179.
- Bacak, B. ve Özer, U. (2018). Sosyal dampingle mücadelede sivil toplum kuruluşlarının girişimleri.https://www.researchgate.net/profile/ufuk_oezer/publication/283505129_entrepreneurship_activities_of_nongovernmental_organizations_1

- Baimukhamedova G. (2008). *Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına yönelik vergi teşvik politikaları ve Kazakistan uygulaması*, Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bal, H., Algan, N., Eray, E. A. ve Fidangül, D. (2016). Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve iktisadi gelişme: Türkiye örneği. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25 (1),3.
- Batmaz, N. ve Tekeli, S. (2009). *Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri Polonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Türkiye Örneği (1996-2006)*. Denizli: Ekin Yayınları.
- Batmaz, N. ve Tunca, H. (2005). *Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Türkiye(1923-2003)*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Bayraktutan, Y. (2003). Bilgi ve uluslararası ticaret teorileri. *C.Ü. İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 4 (2),181.
- Benk, S. (2005). Vergisel teşvikler ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları. *Vergi Sorunları Dergisi*, (206), 189.
- Berber, M. (2006). *İktisadi büyüme ve kalkınma*. Trabzon: Derya Kitabevi.
- Bıyık, R. ve Kıratlı, A. (2006). Vergi teşvikleri ve korumaları. Ankara: Yaklaşım Yayıncılık.
- Birsev Ö. (2011). Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına yönelik uygulanan vergi teşviklerinin etkinliği-Türkiye örneği, Yüksek Lisans Tezi, Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bozdağlıoğlu, E. Y. (2010). *Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının Türkiye'nin ihracat performansına etkilerinin analizi*, Doktora Tezi, Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bulu, M. (2007). *Küreselleşme sürecinde vergi politikalarının doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bulut, M. (2009). *Yatırım ikliminin geliştirilmesinde vergi politikalarının rolü: Türkiye örneği*. Ankara: Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı.
- Büyüksalvarcı A. (2007). *Türkiye'de doğrudan yabancı yatırımlar ve bankacılık sektörü örneği (1990–2005)*, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Candemir, A. (2009). Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını etkileyen faktörler. *Ege Akademik Bakış*, 9 (2), 672.
- Cengiz, E. vd. (2007). *Uluslararası pazarlara giriş stratejileri*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Cypher, J. M. ve Dietz, J. L. (2009). *The Process of Economic Development*. New York.
- Çam, H. (2011). *Organize sanayi bölgeleri ve uygulanan teşvik politikalarının işletmeler üzerindeki etkilerinin incelenmesi: Osmaniye organize sanayi bölgesinde uygulama*, Yüksek Lisans Tezi, T.C. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çelebi, A. ve Kahriman, H. (2011). Avrupa birliği ülkeleri ve Türkiye’de ar-ge faaliyetlerine yönelik vergi teşvikleri ve bunların karşılaştırmalı analizi. *Maliye Dergisi*, (161), 33-63.
- Çelik, A. Danacı, T. ve Onay, M. (2015). Uluslararası aşmanın markalaşmadaki itici gücü: inci akü üzerine bir çalışma. *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 11 (43), 48.
- Çelikkaya, A. (2008). *Dünyada ve Türkiye’de deniz taşımacılığına sağlanan vergi teşvikleri*. İstanbul: Beta Yayınları,
- Çinko, L. (2009). Doğrudan yabancı sermaye hareketlerinin makroekonomik etkileri. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*. 26 (1), 121.
- Demir, Y. ve Yayar R. (2012). Bölgesel kalkınma ve yatırım teşvikleri: Tokat ilinde bir uygulama. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (39), 122.
- Deresk H. (2000). *International management*. ABD: Prentice Hall Yayınevi.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2007). Vergi özel ihtisas komisyonu raporu “dokuzuncu kalkınma planı 2007 – 2013”. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.
- Dunning, J. H. ve Lundan, S. M. (2008). *Multinational Enterprises And The Global Economy (Second Edition)*. USA: Edward Elgar Publishing Limited.
- Duran, M. (2003). *Teşvik politikaları ve doğrudan yabancı sermaye*. Ankara: T.C. Hazine Müsteşarlığı Araştırma ve İnceleme Dizisi.
- Durgan, S. (2016). *Türkiye’nin doğrudan yabancı yatırım potansiyelinin çekim modeli kullanılarak belirlenmesi (uzmanlık tezi)*. Ankara: T.C. Kalkınma Bakanlığı Yayınları.

- Eassonand, A. and Zolt, E. M. (2018). Tax incentives. *World Bank Institute*.
<http://siteresources.worldbank.org/INTTPA/Resources/EassonZoltPaper.pdf>
(Erişim tarihi: 25.03.2018).
- Efe, B. (2002). *Küreselleşme sürecinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının analizi: İzmir örneği*. İzmir: İzmir Ticaret Odası Yayınları.
- Ekmekçi, A. K. (2015). *Küresel Pazarlama*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Elbir, C. (2006). *Yabancı sermaye hareketlerinin ekonomik büyümeye etkisi: Türkiye üzerine bir uygulama*, Yüksek Lisans Tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Engin İ. (2002). Avrupa birliğine geçiş süreci ve Türk kamu maliyesinin sorunları: vergi rekabeti. 17. Türkiye Maliye Sempozyumundan bildiri.http://malieyempozyumu.org/wp-content/uploads/2016/11/Maliye-Sempozyumu_17.pdf (Erişim tarihi: 26.04.2018).
- Erdoğan, A. (2016). *Gelişmekte olan ülkelerde doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve Türkiye örneği*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Ertürk, E. (2010). *Uluslararası iktisat*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Eser, E. (2011). *Türkiye'de uygulanan yatırım teşvik sistemleri ve mevcut sistemin yapısına yönelik öneriler (uzmanlık tezi)*. Ankara: DPT Yayınları.
- Gedikli, A. (2011). Çokuluslu şirketler ve doğrudan yabancı yatırımların gelişmekte olan ülkelerin kalkınması üzerine etkileri. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 6(1),130-131.
- Giray, F. ve Ömür, Ö. (2014). Araştırma ve geliştirme faaliyetlerinde vergi teşvikleri ve etkinliği: Türkiye uygulaması. *U.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 31-51.
- Giray, F. (2005). Küreselleşme sürecinde vergi rekabeti ve boyutlar. *Akdeniz İİBF Dergisi*, (9),118.
- Giray, F. (2012). *Vergi teşvik sistemi ve uygulamaları*. Bursa: Ekin Yayınları.
- Göçer, İ. ve Peker, O. (2014). Yabancı doğrudan yatırımların cari işlemler dengesi üzerindeki etkileri: Türkiye, Çin ve Hindistan örnekleminde çoklu yapısal kırılmalı eşbütünleşme analizi. *Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi*, 8 (1),92.
- Gök, R. (2011). Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına uygulanan vergisel teşviklerin Türkiye özelinde değerlendirilmesi. *Vergi Dünyası Dergisi* (357) s.162.
- Göz, D. (2009). *Doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve Türkiye*, Yüksek Lisans Tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Günay, I. (2009). *Yatırımlara yönelik vergisel teşvik ve yardımların tms'ye göre muhasebeleştirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gündoğdu, M. M. (2009). *Uluslararası vergi rekabeti ve zararlı vergi rekabetinin önlenmesine yönelik düzenlemeler*, Yüksek Lisans Tezi, Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güneş, C. (2006). *Küreselleşme sürecinde doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve 1980 sonrası Türkiye ekonomisine etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, Kars: Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Han, E. (2011). *İktisadi kalkınma ve büyüme*. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Hoşyumruk, Ş. (2003). *Vergi cennetleri, tercihli vergi rejimleri ve zarar verici vergi rekabetinin OECD ülkeleri ve Türkiye açısından değerlendirilmesi*. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- İstanbul Ticaret Odası (2004). Türkiye için model olabilecek ülkelerde uygulanan teşvik uygulamaları ve ülkemize uygulanabilirliği. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları (2007-51).
- İstanbul Ticaret Odası (2007). *Türkiye için model olabilecek ülkelerde uygulanan teşvik uygulamaları ve ülkemize uygulanabilirliği*. İstanbul.
- Jafarov, S. (2013). *Küresel vergi rekabeti ve ekonomik büyüme üzerindeki etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karaaslan, A. (2005). *Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını belirleyen faktörler: işletme ve işveren profili açısından Gaziantep ili örneği*, Doktora Tezi, Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karakurt, A. (2010), Küresel kriz ortamında yatırım teşvikleri. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65 (2),150.
- Karapınar, A. (2006). *İşletme birleşmeleri*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Kargı, V. ve Yaygır, T. (2016). Globalization, tax competition and tax burden in turkey, *International Journal of Public Finance*, 1(1), 6.
- Karluk, R. (2013). *Uluslararası ekonomi*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Kaya, H (2004). Küreselleşme ve çok uluslu şirketler: bir değerlendirme, *Vergi Dünyası Dergisi*, (272),178.
- Kaymakçı, O. (2013). Küresel ekonomide çok uluslu şirketler ve Türkiye'de ki yansımaları. *Cbü Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (1),229.

- Koşar N. (2012). *Vergi rekabetinin doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkileri: Türkiye örneği*, Doktora Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kraft K.(2016). *Merger and acquisitions: types and motivations for a deal*. seminar paper. <https://www.grin.com/document/323612> (Erişim tarihi:10.01.2019).
- Krugman, P. R., Obstfeld, M. and Melitz, M. J. (2015). *International Economics Theory And Policy*. England: Pearson Education Limited.
- Kudar, D. (2010). *Türkiye 'de doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve imalat sanayinde sektörel bir değerlendirme*, Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Enstitüsü.
- Kurtaran, A. (2007). Doğrudan yabancı yatırım kararları ve belirleyicileri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10 (2),367-382.
- Kutlu E. ve Han E. (2011). *İktisadi kalkınma ve büyüme*. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Maranki, M. F. (2009). *Yabancı sermaye yatırımlarının Türkiye'deki sigorta endüstrisi açısından yeri ve önemi*, Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Metin, S. ve Bulut, E. (2005). Uluslararası ticaret ve sosyal damping. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 55 (1), 297-323.
- Mıstaçoğlu, T. (2010). *Ekonomik Entegrasyonun Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkisi Seçilmiş Bölgesel Ekonomik Entegrasyon Örnekleri*, Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak: Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Mintz, J. M. (1990). Corporate Tax Holidays and Investment. *The World Bank Economic Review*, 4 (1), 81.
- Morisset, J. (2003). Using Tax Incentives to Attract Foreign Direct Investment. *The WorldBankGroup Private Sector and Infrastructure NetworkNoteNumber(253),1*. <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/11325/255210news0rep10box345634b01public1.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Erişim tarihi:20.03.2018).
- Mutlu, E. C. (2008). *Uluslararası İşletmecilik*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Mutlu, M. (2011). *Gelişmekte olan ülkelerdeki doğrudan yabancı yatırımlar, ülke ekonomisine katkıları ve Türkiye örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Nar, M. (2015). Vergi planlaması aracı olarak ar-ge harcamaları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(37), 925-940.

- Nematulla, G. (2007). *Doğrudan yabancı yatırımlar, yatırım teşvik tedbirleri ve kazakistan açısından değerlendirilmesi*, İstanbul: Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Oxfam (2000). Tax havens: releasing the hidden billions for poverty eradication. *GB PolicyPaper*,3,<https://oxfamlibrary.openrepository.com/bitstream/handle/10546/114611/bp-tax-havens-010600.en.pdf;jsessionid=455AD7C725D2643F69037A5FF5991205?sequence=1> (Erişim tarihi:17.04.2018).
- Önder, G. (2011). *Türk işletmelerinin gelişmiş, büyüyen ve gelişmekte olan ülkelere doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapmalarını etkileyen faktörler*, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öz, E. Ve Yaraşır, S. (2009). Global bir kavram: vergi rekabeti, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferanslarında sunulan bildiri*. <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423905618.pdf> (Erişim tarihi: 20.05.2018).
- Özalp, İ. (2005). *Çokuluslu İşletmeler: Uluslararası Yaklaşım*. Eskişehir: Gülen Ofset.
- Özalp, İ. (2005). *Uluslararası İşletmecilik*. Eskişehir: Gülen Ofset.
- Özalp, İ. vd. (2013). *Uluslararası İşletmecilik*. Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Özcan, B. ve Arı, A. (2010). Doğrudan yabancı yatırımların belirleyicileri üzerine bir analiz: OECD örneği. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, (12), 67.
- Özdaş, Y. (2009). *Türkiye’de uygulanan yatırım teşvikleri ve Diyarbakır bölgesinde bir araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Adana: T.C. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Recepoglu, M. ve Kemal, M. (2016). Türkiye’de bölgesel yatırım teşviklerinin bölgesel ekonomik büyüme üzerine etkisi: düzey 2 bölgeleri üzerine panel veri analizleri (2004-2011). *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (14). s.8.
- Salvator, D. (2012). *International economics*. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons Singapore Pte.
- Saraç, Ö. (2006). *Vergi rekabeti sorunsalı ve ulusal vergi politikaları: Türkiye değerlendirmesi*, Doktora Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Sarıbıyık, A. (2010). *Yabancı sermayenin Türkiye pazarındaki durumu ve etkilerinin incelenmesi*, Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sarısoy, İ. (2008). *Küçük ve orta ölçekli işletmelere yönelik teşvik politikası*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası. Yayınları.
- Saygılıoğlu, N. ve Gerçek, A. (2007). *Dış ticaret ve gümrük kuralları, işlemler ve vergileme*. Ankara: Yaklaşım Yayıncılık.
- Sevinecek D. (2010). Türk otomotiv sektörünün doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını çekme potansiyeli ve rakip ülkelerle karşılaştırılması, Yüksek Lisans Tezi, Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Seyidoğlu, H. (2003). *Uluslararası finans*. İstanbul: GüzemCan Yayınları.
- Seyidoğlu, H. (2007). *Uluslararası finans*. İstanbul: GüzemCan Yayınları.
- Seyidoğlu, H. (2007). *Uluslararası iktisat*. İstanbul: Güzemcan Yayınları.
- Şahan, Ö. (2010). *Vergi teşviklerinin doğrudan yabancı sermaye yatırım kararları üzerindeki etkilerinin analizi ve değerlendirilmesi*. Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şahin, M. ve Uysal, Ö. (2011). Bölgesel kalkınma çerçevesinde yatırım teşviklerinin shift-share analizi. *Maliye Dergisi*, (160),112.
- Şahin, T. (2011). Konsorsiyum sözleşmesi consortium contract. *Tbb Dergisi* (92),453. <http://Portal.Ubap.Org.Tr/App Themes/Dergi/2011-92-683.Pdf> (Erişim tarihi: 24.01.2018).
- Şimşek, M. ve Behdioğlu, S. (2006). Türkiye’de dolaysız yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: uygulamalı bir çalışma. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 20 (2),48.
- Tatar, G. (2011). *Türkiye’de maliye politikası aracı olarak teşvik politikaları ve Çukurova örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Adana: T.C. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı (2007). Uluslararası doğrudan yatırımlar 2006 yılı raporu. Ankara.
- T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı (2008). Uluslararası doğrudan yatırımlar 2007 yılı raporu. Ankara.
- T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı (2009). Uluslararası doğrudan yatırımlar 2008 yılı raporu. Ankara.

- T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı (2010). Uluslararası doğrudan yatırımlar 2009 yılı raporu. Ankara.
- T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı (2011). Uluslararası doğrudan yatırımlar 2010 yılı raporu. Ankara.
- T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı (2012). Uluslararası doğrudan yatırımlar 2011 yılı raporu. Ankara.
- T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı (2013). Uluslararası doğrudan yatırımlar 2012 yılı raporu. Ankara.
- T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı (2014). Uluslararası doğrudan yatırımlar 2013 yılı raporu. Ankara.
- T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı (2015). Uluslararası doğrudan yatırımlar 2014 yılı raporu. Ankara.
- T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı (2016). Uluslararası doğrudan yatırımlar 2015 yılı raporu. Ankara.
- T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı (2017). Uluslararası doğrudan yatırımlar 2016 yılı raporu. Ankara.
- T.C. Ekonomi Bakanlığı (2013). *Uluslararası doğrudan yatırımlar 2012 yılı raporu*. Ankara: Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü.
- T.C. Ekonomi Bakanlığı (2013). *Yatırım teşvik belgesi kapsamında devlet destekleri adım adım uygulama rehberi*. Ankara: Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü http://yatirimadestek.com/Dosyalar/adim_adim_uygulama_rehberi-yatirim_tesvik_uygulamalari.pdf (Erişim tarihi: 17.03.2019).
- T.C. Kalkınma Bakanlığı. (2013). *İllerin ve bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması araştırması*. Ankara: Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü.
- Teather R. (2005). The benefits of tax competition. *The Institute of Economic Affairs*, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=878438 (Erişim tarihi:26.04.2018).
- Tekin, A. (2006). Vergi teşvikleri ve ekonomik etkileri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (16),307.
- Tezel, M. (2014). *İstatistikî bölge birimleri sınıflandırılması çerçevesinde yatırımlara sağlanan teşviklerin incelenmesi ve bölgesel ve sektörel açıdan değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Türkan, E. (2001). *Rekabet teorisi ve endüstri iktisadı*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- UNCTAD (2000). Tax incentives and foreign direct investment a global survey. *Asit Advisory Studies* (16),12. https://unctad.org/en/Docs/iteipcmisc3_en.pdf (Erişim tarihi:30.03.2018).
- UNCTAD (2017). World Investment Report.
- UNCTAD, (2019) Investment Trends Monitor.
- UNCTAD (2017). World Investment Report.
- Uygur, Ö. (2010). *Vergi cennetleri ile karapara aklamanın mali piyasalara etkileri*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uzun, E. (2008). *Vergi politikalarının uluslararası doğrudan yabancı sermaye yatırımları üzerindeki etkileri*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: T.C. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yapraklı, S. (2006). Türkiye’de doğrudan yabancı yatırımların ekonomik belirleyicileri üzerine ekonometrik bir analiz. *Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 21 (2), 23-48.
- YASED, Uluslararası Yatırımcılar Derneği (2018). Uluslararası doğrudan yatırımlar 2017 yılsonu değerlendirme raporu, Ankara.
- Yılmaz, L. (2006). Doğrudan yabancı yatırımlar kanunu’nun getirdiği yenilikler. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (10), 173-190.
- Yorulmaz, F. (2006). *Yabancı sermaye yatırımlarının Türkiye ekonomisine etkileri (1990-2002)*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yusufoğlu, A. (2014). *Teknoloji geliştirme bölgeleri teşvik uygulamaları ve ekonomiye katkısının değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yücel, K. K. (2009). *Doğrudan yabancı sermaye yatırım kararlarını etkileyen faktörler: Eskişehir imalat sanayi üzerine bir çalışma*. Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

İnternet Kaynakları

https://www.vergidegundem.com/documents/10156/4654557/Tesvikbrosur_2017.pdf/8ee425ee-53df-487e-aca7-066b8a36cb92 (Erişim tarihi:30.05.2018).

<https://www.yased.org.tr/ReportFiles/2018/unctad-dunya-yatirim-raporu-sunumu-2018-yased.pdf> (Erişim tarihi: 30.05.2019).

https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2017_en.pdf (Erişim tarihi: 15.02.2019).

[https://www.yased.org.tr/ReportFiles/2018/Birlesmis-Milletler-Ticaret-ve-Kalkinma-Orgutu-\(UNCTAD\)-Dunya-Yatirim-Raporu_2018.pdf](https://www.yased.org.tr/ReportFiles/2018/Birlesmis-Milletler-Ticaret-ve-Kalkinma-Orgutu-(UNCTAD)-Dunya-Yatirim-Raporu_2018.pdf) (Erişim tarihi: 25.02.2019).

<https://www.yased.org.tr/ReportFiles/2018/unctad-dunya-yatirim-raporu-sunumu-2018> (Erişim tarihi:25.02.2019).

https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2017_en.pdf (Erişim tarihi:25.02.2019).

<http://www.invest.gov.tr/trTR/investmentguide/investorsguide/Pages/Incentives.aspx> (Erişim tarihi: 21.04.2019.)

<https://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/dDocName:EK-252569> (Erişim tarihi:28.04.2018).

<http://www.gib.gov.tr/node/114856> (Erişim tarihi: 18.03.2019).